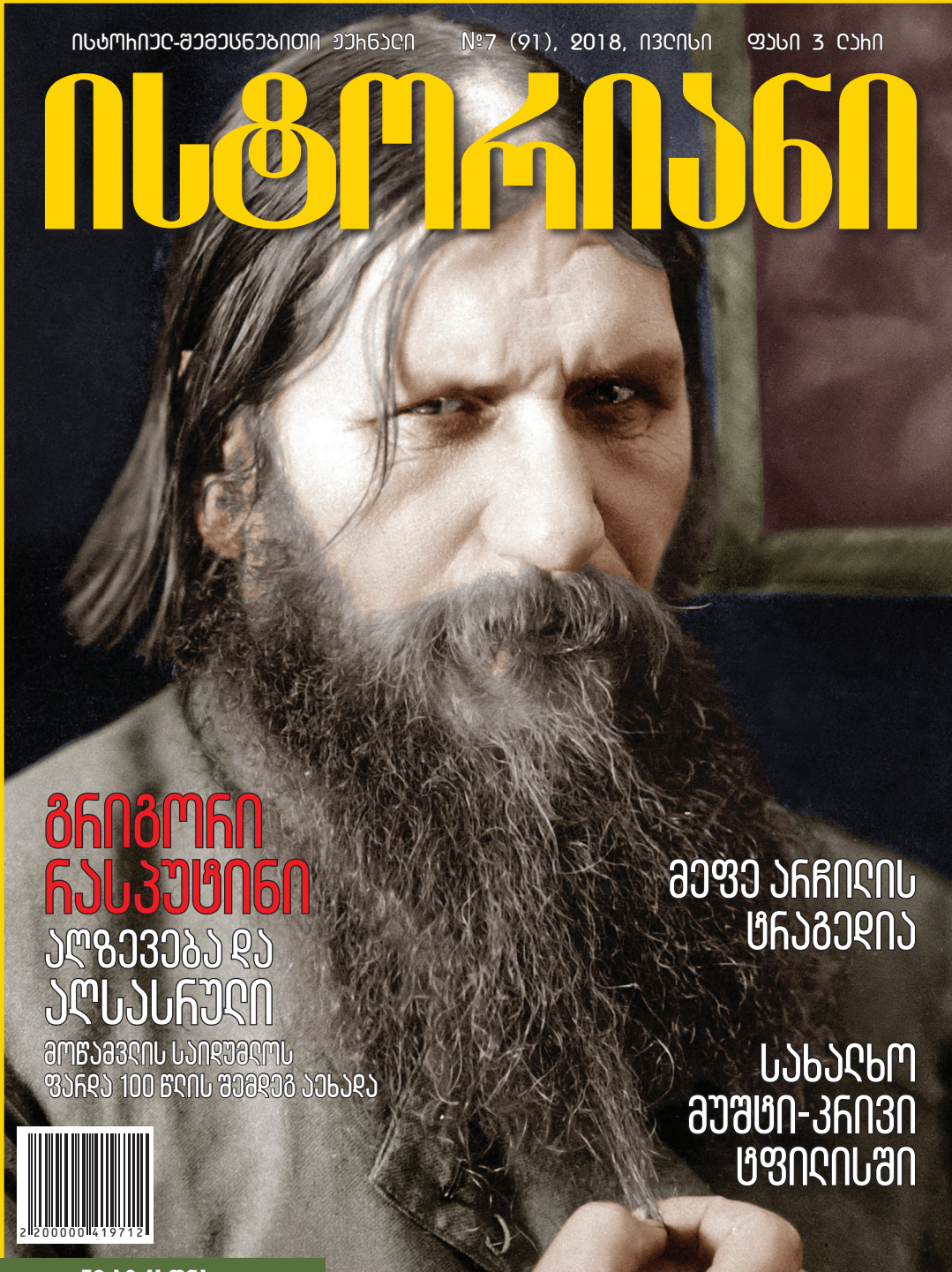

იხმორიანი-ჟიჟიანი-ჟიჟიანი №7 (91), 2018, იხმორიანი 3 იხმორიანი

იხმორიანი

**ბიბიანი
ჩასკუტინი**

ალგაგა და
ალსასრული

მონაგვრის სიღრმის
ფარა 100 წლის შიგნით ახლა

გაგა იხმორის
ტიგაგა

სახალხო
გუგუტი-კივი
ტიგისუი

„50 პარსონა —
გათ შიგნით იხმორიანი“
ტომი XXIX
„ნელსონ
მანდელა“

ნიგნი „ისტორიანი“ ერთად — 8 ლარი

„ლადიქის წყლების“
ისტორია

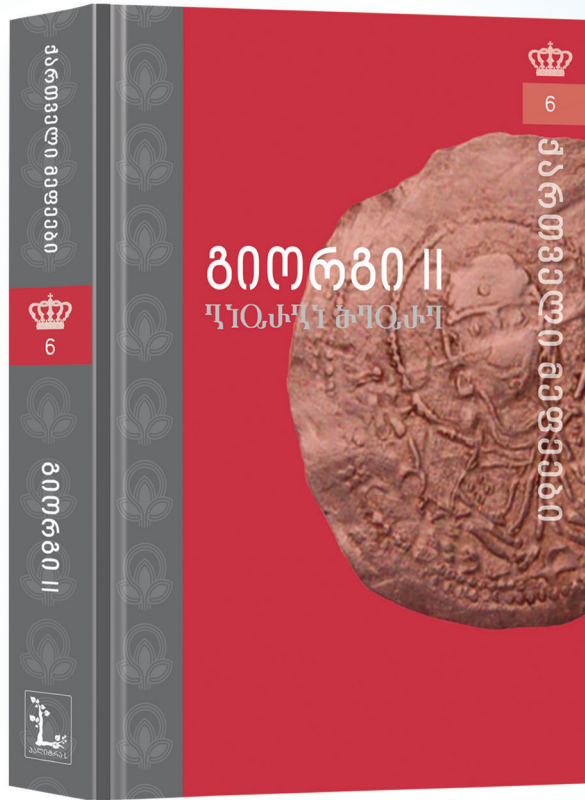
13 წლის ბიჭმა
დანის გეგის
საბანძურს მიგაგლია

ელენიო მერა
და „მართული ფრთები“

„ხორგაბიული გაგაფსული“
თურქეთის ლაგაბი
და მართვილოგა

ქართველი მეფეები

კათრონი და მსახური ქვეყნისანი

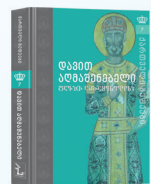
24
თმაღ
მაგარი ყლით

სპეციალური
ფასი 5.50 ლ
გაზეთთან
ერთად 7 ლ

უკვე გამოვიდა:

შემდეგი:

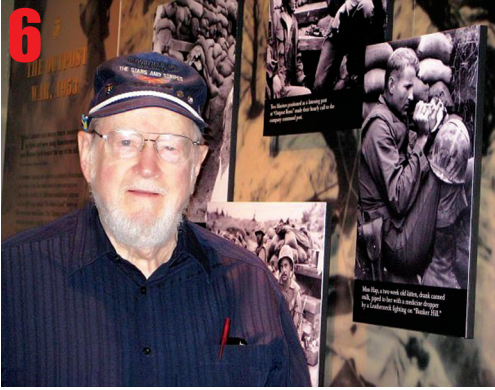
თომი 7

გაზეთ „კვირის კალიგრაფია“ ერთად
ისტორია, რომელიც კვირფასია!

გამოდის
თვეში ერთხელ

იკითხეთ წიგნის მალაზიებსა და პრესის გავრცელების წერტილებში ან დარეკეთ ნომრებზე:
0(32) 238 26 73; 0(32) 238 26 74 და www.elva.ge ადგილზე მოგართმევთ.

Palitra.L.Publishing www.palitra.ge

სახიჩქვი

მოხელე აბაბუი
 ომი და სიციცხლე 6

ახალი აბაბუი
 საქართველოს დემოკრატიული
 რესპუბლიკის
 ენციკლოპედია-ლექსიკონი 7
 კვლევი ინფორმაციის ძიებები —
 ტრეკინგის დიფერენციალური 8
 13 წლის ბიჭის დანების მფობის
 საგანმეორის მისაგვლია 10

ბუი ახიციხა
 მფმე არჩილის ტრეგვლია 12

აიცილობი
 სასალსო მფმეტი-პრევი კვლეაღ 18

საოქიხის ორე ახიოე დიხ ნიხ
 საუკუნის წინანდელი ხელფასები
 და ფასები (დასასრული) 24

ახიოევი მენახევი
 „ლალიმის წყლმეის“ ისტორია 34

აოხიციხა
 თურქეთის ლაგვები და მროგვული
 აღმეის პროგვლეა 39

43

48

58

53

64

74

სახიჯვი

ელიი ავანტიჩიხიზები
 სამეფო კარით თამაში 43

ეჰიუვის ისტოხია
 ფრონდა 48

საოხის ისტოხიიან
 ელენიო მერა: ყოველი მატჩი ისტორიაა .. 53

მოხელე აბაზი
 ივანე ჯავახიშვილის ცხოვრების
 ფიგნი ჯერაც არ წავიკვიტისავს 58

ფუხსეზი ნახიიიან
 ილიას წერილები 61

ანსაწვიმთუნ ბიძოლის ჟიონიუბი
 „სტოგბატიული გაზაფხული“ 64

მსოფლიოთი სწოხიიი სანსაწეზი
 დიოკლეთიანეს სანსაწლე 74

აჰისანასი თაწადაწაწი
 500 დღე და ღამე მტრის წურბში 84

სკანწორღი 90

ჟურნალ „ისტორიანის“ ძველი ნომრების შექმნა შეგიძლიათ „ბიბლუსის“ მაღაზიათა ქსელში

ჩვენს სკოლაში

საქართველოს პოლიტიკურმა ბედუკუდმართობამ და შინააშლილობამ მეფე არჩილ II, იგივე შაჰნავაზი ხანი, ტახტის მამიებლად აქცია. მამის, ვახტანგ V-ის (შაჰნავაზის) მხარდაჭერით იგი ჯერ იმერეთში გამეფდა, შემდეგ — კახეთში, მერე კი კვლავ ოთხჯერ ავიდა იმერეთის ტახტზე. 1699 წელს მეფე არჩილი სამუდამოდ გადასახლდა რუსეთში, სადაც ფართოდ გაშალა კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა.

ქართული ხელნაწერი ანბანის მიხედვით ასოთა გამოჭრა მეფე-პოეტმა სასტამბო საქმით დაწინაურებულ ნიდერლანდებში დაუკვია. „საჩინო ქალაქის“, ამსტერდამის მერ ნიკოლას ვიტსენს მეფე არჩილმა თავი წერილით გააცნო. ვიტსენის, განთქმული უნგრელი ასოთმოქანდაკე მიკლოშ ტოტფალუშ კიშისა და ალექსანდრე არჩილის ძე ბაგრატიონის წყალობით, ქართული შრიფტი საუკეთესოდ მომზადდა. 1705 წლის 19 მარტს რუსეთში ამ შრიფტით დაბეჭდილი ქართული წიგნი „დავითნი“ ქართული ახალშენის დიდ კულტურულ მონაპოვრად იქცა... რუსეთში არჩილ მეფის მოღვაწეობისა და მის თავს დამტყდარი არაერთი უბედურების შესახებ მოგითხრობთ წერილში „მეფე არჩილის ტრაგედია“.

თურქეთის ლაზებისა და მათი ეროვნული აღქმის პრობლემებს მკითხველი გაეცნობა სტატიის რუბრიკით „პოზიციის“. ლაზების ქართულ სივრცესთან ინტეგრაციის მიზნით თურქეთის რესპუბლიკაში უნდა გაიგზავნოს ლაზური ეთნოგრაფიის, ძეგლების, მუსიკისა და მეტყველების შემსწავლელი ექსპედიციები; თურქულად უნდა ითარგმნებოდეს და ვრცელდებოდეს არა მარტო ლაზებთან, არამედ ქართველებთან დაკავშირებული ლიტერატურა, ქართული მუსიკის აუდიო და ვიდეოჩანაწერები და სხვ.

ეთნოლოგიური ნარკვევი „სახალხო მუშტი-კრივი ძველად“ მოგვითხრობს XIX საუკუნის შუა წლებამდე დედაქალაქის მცხოვრებთა თავშესაქცევ გართობა-სანახაობებზე. მუშტი-კრივს ქალაქური ყოფის „სავიზიტო ბარათად“ მიიჩნევდნენ. მასში მთელი ამქრობა, ვაჭარ-ხელოსნები მონაწილეობდნენ, ერთმანეთს „ეომებოდნენ“ და ზოგჯერ შურდულით ქვესაც უშენდნენ. ძველთბილისურ მუშტი-კრივს თამაშის ფორმით მიმდინარე სამხედრო წვრთნებად მიიჩნევდნენ.

ტრადიციულად, საინტერესო მასალებს წარმოგიდგინთ რუბრიკებით „სპორტის ისტორია“, „მსოფლიოში ცნობილი სასახლეები“, „ჯარისკაცის თავგადასავალი“ და სხვ.

ლაზების ჰართულ სივრცესთან ინტეგრაციის მიზნით, თურქეთში უნდა ბანიზავნოს ლაზური ეთნოგრაფიის, ძეგლების, მუსიკისა და მეტყველების შემსწავლელი ექსპედიციები

ისტორიულ-შემეცნებითი ჟურნალი

„ისტორიანი“

მთავარი რედაქტორი
ჯაბა სამუშია

რედაქტორი
გელა გურგენიძე

სტილისტ-რედაქტორი
ელენე სალარიძე

კომპიუტერული უზრუნველყოფა
რეზო თხილიშვილი

სარედაქციო კოლეგია:
ალექსანდრე ბოშიშვილი, ოქროპირ ჯიქური, ნინო ჯაფარიძე, დიმიტრი სილაქაძე, მიხეილ ბარნოვი, შოთა მათითაშვილი, კახაბერ ყალიჩაია, ნიკოლოზ ხოფერია

კორექტორები:
ნანა მაჭუარაიანი
ნინო აბესაძე

რედაქციის მისამართი:
თბილისი, იოსებძის ქ. №49
ტელ.: 238-13-72, 238-02-45
e-mail: istoriani@palitra.ge

სარეკლამო განყოფილება
ტელ.: 237-78-07, 238-78-70

ჟურნალი გამოდის თვეში ერთხელ
რედაქციის ნებართვით გარეშე
მასალების გადაბეჭდვა აკრძალულია

„პალიტრამედის“ ცხელი ხაზი: 219-60-13; 219-60-53
e-mail: contact@palitra.ge

ჟურნალის გამოწერა შეგიძლიათ ინტერნეტით, ვებ-გვერდზე: www.elva.ge
ან სატელეფონო შეკვეთის საშუალებით:
(+995 32) 2 37 50 03; (+995 32) 2 38 26 74
ადგილზე მითანა უფასო!

ომი და სისოცხლა

კორეის ომის დროს, 1953 წელს, აშშ-ის პირველი საზღვაო ქვეითთა დივიზიის სამხედრო კორესპონდენტმა, სერჟანტმა ფრენკ პრეიტორმა დაობლებული, ორი კვირის კნუტი „იშვილა“. პრეიტორი დაკონსერვებული რძით კვებავდა პატარა ცხოველს და ამისთვის წვეთოვანს იყენებდა. ფრენკმა თავის ფისოს მის ჰეპი (ბედნიერი) უწოდა, რადგან, მისი განმარტებით, „კნუტი ცუდ ადგილას და ცუდ დროს დაიბადა“. ცოტა რომ წამოიზარდა, პრეიტორმა მის ჰეპი ხორცს მიაჩვია ასევე ჯარისკაცული რაციონიდან. სერჟანტის შეცდომა კი ის იყო, რომ თავისი და მის ჰეპის ფოტო შინ გაგზავნა.

სერჟანტი ფრენკ პრეიტორი წვეთოვანით კვებავს მის ჰეპის (1953 წ.)

დღეს ინტერნეტით გავრცელებული „ვირუსული“ ფოტოების მსგავსად, ფრენკისა და მის ჰეპის სურათი ძალე გახდა პოპულარული. ის 1700-ზე მეტ ამერიკულ გაზეთში დაიბეჭდა, „ნიუ-იორკ ტაიმის“ ჩათვლით. უკვე ხანდაზმულმა პრეიტორმა, 2009 წელს აშშ-ის საზღვაო ინსტიტუტში გამართული შეხვედრისას გაიხსენა, რომ მთელი ქვეყნიდან იღებდა წერილებს გოგონებისგან, რომლებიც დაქორწინებას სთავაზობდნენ.

ფრენკ პრეიტორი კორეის ომში 1952 წელს გაგზავნეს სამხედრო კორესპონდენტად, საზღვაო ქვეითთა დივიზიაში. ოფიციალური დავალებების გარდა, ის ფოტოებს საკუთარი კამერითაც იღებდა. დაჭრილი საზღვაო ქვეითების ერთ-ერთმა სურათმა აურნაულ „ფოტოგრაფრენკ პრეიტორი „სტარზ ენდ სტრაიპის“ მუზეუმში

ფრენკის კონკურსში გაიმარჯვა და სამშობლოში ჯილდოს მისაღებად დაბრუნდა. ამ დროს გამოიძახეს ის სამხედრო სასამართლოში, რადგან საბრძოლო ვითარების ამსახველი მისი გადაღებული ფოტო საგანგებო ნებართვის გარეშე მოხვდა სამოქალაქო გამოცემების ფურცლებზე. თუმცა, როცა ეს გაზეთები წარუდგინეს, სასამართლოს ხელმძღვანელმა საქმე შეწყვიტა.

მალე პრეიტორი კვლავ ჩავიდა კორეაში, როგორც აშშ-ის თავდაცვის სამინისტროს ყოველდღიური გაზეთის, „სტარზ ენდ სტრაიპის“ (გამოდის 1861 წლიდან) კორესპონდენტი და მის ჰეპიც ნახა, რომელიც უკვე ერთობ განებფრებული თილისმა ბრძანდებოდა საზოგადოებრივი ინფორმაციის ოფისში.

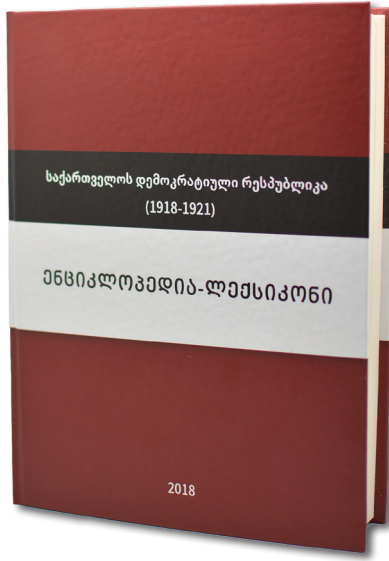
1954 წელს ფრენკი აშშ-ში დაბრუნდა, დაოჯახდა და საკუთარი საქმე წამოიწყო. ის 90 წლის ასაკში გარდაიცვალა, 2018 წლის იანვარში. მეგობრები იხსენებდნენ, რომ ფრენკი ძალიან კეთილი ადამიანი იყო და მის ჰეპისთან გადაღებული სურათი შემთხვევით არ გამოსულა ასეთი გამორჩეული. ამასთან ერთად, პრეიტორი კარგად წერდა, პროფესიონალურად იცნობდა კომუნიკაციების სტრატეგიებს. „თუმცა, ამ სურათში მისი ხასიათი გამოჩნდა“, — ამბობდა ჩეზ ჰენრი, საზღვაო ქვეითი.

მომზადებულია **dailymail**-ის მიხედვით

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ენციკლოპედია-ლექსიკონი

გამოვიდა დამოუკიდებელი საქართველოს სამწლიანი ისტორიის ამსახველი ნაშრომი — „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921), ენციკლოპედია-ლექსიკონი, რომელიც 938 სტატიისგან შედგება. გამოცემის შესავალ ნაწილში ვკითხულობთ: „ენციკლოპედია-ლექსიკონი, ძირითადად, მოიცავს 1918 წლის 26 მაისიდან 1921 წლის 18 მარტამდე განვითარებულ მოვლენებს. მაგრამ მასში გათვალისწინებულია 1917 წლის თებერვალ-მარტის დემოკრატიული რევოლუციიდან 1918 წლის 26 მაისამდე განვითარებული მოვლენებიც, როგორც ერთგვარი მოსამზადებელი პერიოდი დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის ბრძოლაში. რუსული მონარქიის დამხობა, ამიერკავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტის, ამიერკავკასიის კომისარიატისა და სეიმის, ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკის პერიოდები სისხლხორცეულადაა დაკავშირებული ქართული და კავკასიური ეროვნული სახელმწიფოების აღდგენასთან.

ენციკლოპედია-ლექსიკონში შეტანილი სტატიები შინაარსობრივად სამი თემისგან შედგება: პიროვნებათა ბიოგრაფიები, ორგანიზაციები და მოვლენები.

ბიოგრაფიული სტატიები ეძღვნება იმ პერიოდის ცნობილ და აქტიურ პოლიტიკურ მოღვაწეებს, საქართველოს მთავრობის, პარლამენტისა (ეროვნული საბჭოს, დამფუძნებელი კრების) და სენატის (სასამართლოს) წევრებს, პოლიტიკური პარტიების ლიდერებს, დიპლომატებს, აქტივისტებს, საზოგადო მოღვაწეებს, მნიშვნელოვანი მოვლენების მონაწილეებს, სამხედრო პირებს (გენერლებს, ოფიცრებს), კულტურის სფეროს გამოჩენილ წარმომადგენლებს და ა.შ. ბიოგრაფიული სტატიების პერსონაჟები

არიან აგრეთვე უცხოელი მოღვაწეები, რომლებმაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს საქართველოსა და გარესამყაროს ურთიერთობაში.

მეორე სახის სტატიებში წარმოდგენილია პოლიტიკური, სამხედრო, სამეურნეო, ეკონომიკური, კულტურული, სამართლებრივი, ადმინისტრაციული, სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო სფეროს მნიშვნელოვანი მოვლენები: რეფორმები, პარლამენტის საქმიანობა, ნაციონალიზაცია, აგრარული რეფორმა...

ასახულია ის დიდი კულტურულ-ეროვნული აღმავლობა, რომელიც რესპუბლიკის ხანის საქართველოსთვის იყო დამახასიათებელი.

მესამე სახის სტატიებში მოცემულია რესპუბლიკის ხანის სტრუქტურები და ორგანიზაციები: პარლამენტი, აღმასრულებელი ხელისუფლება, პოლიტიკური პარტიები, საზოგადოებრივი ორგანიზაციები, ჟურნალ-გაზეთები და სხვა“.

სარედაქციო ჯგუფში შედიან დიმიტრი შველიძე, ირაკლი ირემაძე, სალომე ჭანტურიძე, თამარ ხეტაშვილი, ქეთევან ქუსიკაშვილი. ენციკლოპედია-ლექსიკონის ავტორ-შემდგენელთა ჯგუფი: თამარ ათანელიძე, გიორგი ასტამაძე, მიხეილ ბახტაძე, ლელა გაფრინდაშვილი, მერაბ გეგია, მანუჩარ გუნცაძე, შოთა ვადაჭკორია, ირაკლი ირემაძე, ბონდო კუპატაძე, ზურაბ ლეჟავა, მანანა ლილუაშვილი, გაგა ლომიძე, ქეთევან ოთარაშვილი, ჯაბა სამუშია, ლელა სარალიძე, დიმიტრი სილაქაძე, ბექა ქანთარია, მიხეილ ქართველიძე, ნანა ყიფიანი, მანანა შამილიძე, დიმიტრი შველიძე, ნოდარ ჩხაიძე, მაია ციციშვილი, მარი წერეთელი, სალომე ჭანტურიძე, დოდო ჭუმბურიძე, ეკა ჯავახიშვილი, ნიკოლოზ ჯავახიშვილი, ოთარ ჯანელიძე.

„ისტორიანი“

კვალი ინკაზის ქირურგები — ტრეპანაციის დიდოსტატი

ერთ-ერთი სამარხი პერუში, სადაც ათეულობით ნაოპერაციული თავის ქალა იპოვეს

კვალი პერუს მცხოვრებლები ტრეპანაციას უკეთ აკეთებდნენ, ვიდრე ოთხი საუკუნის შიმშილზე ამერიკელები

თავის ქალის ტრეპანაცია, როცა ქირურგი დაავადების კერამდე მიღწევას ცდილობს, დღესაც რთული ოპერაციაა, რომლის წარმატებით შესრულება მხოლოდ გამოცდილ სპეციალისტს შეუძლია. ირკვევა, რომ თავის ქალის ტრეპანაციას კაცობრიობა უძველესი დროიდან იცნობს. ამის შესახებ ცნობები ძველბერძენმა ექიმმა და ფილოსოფოსმა, ჰიპოკრატემ შემოინახა. თუმცა, თავის ქალებზე ტრეპანაციის კვალი ჯერ კიდევ ნეოლითის ხანიდან გვხვდება.

ბუნებრივია, მაშინ სამედიცინო ხელოვნება განსხვავებული იყო — არანაირი გამაყუჩებლები და ანტიბიოტიკები არ არსებობდა. შესაბამისად, ჩნდება კითხვა: რამდენად წარმატებული იყო ეს ოპერაციები და შემდეგ რამდენ ხანს ცოცხლობდნენ უძველესი ექიმების პაციენტები?

„დროთა განმავლობაში ძველი ქირურგები სწავლობდნენ, რომელი მეთოდი იყო უკეთესი და სულ უფრო ნაკლებად ბურღავდნენ ტვინის მყარ გარსს“

მაიამისა და არიზონის უნივერსიტეტის მკვლევრებმა პერუში ნაპოვნი რამდენიმე ასეული უძველესი თავის ქალა შეისწავლეს, რომელთაც ტრეპანაციის კვალი აღენიშნებოდა.

ისინი სრულიად განსხვავებული პერიოდისაა, როგორც ძვ.წ. 400-200 წლების, ასევე XIV-XV საუკუნეების, ანუ ინკების იმპერიის აყვავების პერიოდის.

დიდი ხნის წინ გარდაცვლილი ინკების თავის ქალების შესწავლისას, მეცნიერები ამადლეველ აღმოჩენამდე მივიდნენ. გაირკვა, რომ ინდიელთა ტომის ექიმთა პაციენტებს თავის ქალის ქირურგიული ოპერაციის შემდეგ გადარჩენის ორჯერ მეტი შანსი ჰქონიათ, ვიდრე ოთხი საუკუნის შემდეგ, ამერიკის სამოქალაქო ომში (1861-1865) დაჭრილებს.

ტრეპანაციის პროცედურის შესწავლისას აღმოჩნდა, რომ მას სხვადასხვა დაავადებათა სამკურნალოდ მიმართავდნენ, იქნებოდა ეს თავის ძლიერი ტკივილი, ძვლის კისტა, ტრავმა, ეპილეფსია...

სულ თანამედროვე პერუს ტერიტორიაზე ძვ.წ. IV საუკუნით დათარიღებული 800-მდე თავის ქალა შეისწავლეს. ეს რიცხვი გაცილებით აღემატება დანარჩენ მსოფლიოში აღმოჩენილ ყველა ტრეპანირებული თავის ქალის რიცხვს, ერთად აღებული. კვლევისას გამოჩნდა, რომ საუკუნეთა განმავლობაში ინკების ტექნიკა იხვეწებოდა და ბოლოს პაციენტთა გადარჩენის შანსი 80%-მდე გაიზარდა.

დევიდ კუშნერი: „ამ პროცედურების შესახებ ჯერ ბევრი რამ უცნობია, მაგრამ ცხადია, რომ აშშ-ის სამოქალაქო ომის დროინდელი ოპერაციების შედეგები ახლოსაც ვერ მივა ინკ ექიმთა მიღწევებთან“.

დევიდ კუშნერის თქმით, ტრეპანაციისას ინკების პერიოდში სიკვდილიანობის მაჩვენებელი 17-25% იყო, აშშ-ის სამოქალაქო ომის დროს კი 46-56%. სხვაობა ძალიან დიდია. ახლა გასარკვევია, როგორ ახერხებდნენ უბველესი ექიმები ამას. ერთ-ერთი პასუხი შესაძლოა, ჰიგიენა იყოს. სამოქალაქო ომის დროს ექიმები ხშირად იყენებდნენ არაჰიგიენურ, არასტერილურ ხელსაწყოებს და საკუთარ თითებსაც კი თავის ქალიდან სისხლის კოლტების ამოსაღებად.

ჯგუფმა, რომელსაც დევიდ კუშნერი ხელმძღვანელობს, შეისწავლა ძვ.წ. 400-200 წლების პარკასის ცივილიზაციის თავის ქალა, ასევე 1000-1400 წლების 421 ქალა პერუს ცენტრალური მაღალმთიანეთიდან და 1400-1500 წლების 160 თავის ქალა სამხრეთის მაღალმთიანეთიდან.

შედარებით ადვილი დასადგენია, იყო თუ არა ტრეპანაცია წარმატებული. თუკი ნაჭრილობების ირგვლივ ძვლების ადრენა აღინიშნება, ეს ნიშნავს, რომ პაციენტი გადარჩა. ძალიან ადრეულ თავის ქალათა ჯგუფში ტრეპანაციის შემდეგ პაციენტთა 40% გადარჩა, მეორე ჯგუფში — 53%, ხოლო ბოლო ჯგუფში გადარჩენის მაჩვენებელი 75-83%-ს აღწევდა. ცხრა თავის ქალისგან შემდგარ შუა პერიოდის მცირე ჯგუფში კი, რომლებიც ჩრდილოეთ მაღალმთიანეთში

ქირურგების ჯგუფი აშშ-ის სამოქალაქო ომის პერიოდში (ფოტო ნაციონალური არქივიდან)

იპოვეს, გადარჩენის წარმოდგენლად მაღალი მაჩვენებელი — 91% იყო.

თავის ქალებზე დარჩენილი ნიშნები აშკარად მიუთითებს დროთა განმავლობაში ტექნოლოგიის დახვეწაზე. ხერული უფრო პატარა და ფაქიზი ხდებოდა, მეთოდი კი უფრო დახვეწილი და ზუსტი.

დევიდ კუშნერი: „დროთა განმავლობაში, ისინი სწავლობდნენ, რომელი მეთოდი იყო უკეთესი და სულ უფრო ნაკლებად ბურღავდნენ ტვინის მყარ გარსს. ძველი ექიმების წარმატებები მართლაც თვალში საცემია“.

ინკების ქირურგები, ჩანს, მხოლოდ წრიული გაბურღვის მეთოდს იყენებდნენ, რაც ტვინის დამცავი მყარი გარსის დაზიანების შანსს მინიმუმამდე ამცირებდა.

მომზადებულია sciencedaily.com-ის მიხედვით

ნებისმიერ საკითხთან დაკავშირებით

(კითხვა, შენიშვნა, სურვილი, კრიტიკა, შეთავაზება...)

პალიტრა მედია გისმენთ!..

 ღარაკით: 219 60 13

 მოგვწერით: contact@palitra.ge

ან: „კვირის პალიტრის“ („სიტყვა და საქმის“)

საფოსტო ყუთების საშუალებით

13 წლის ბიჭმა დანიის მეფის საბანძურს მიაკვლია

დანიის მეფის, ჰარალდ ლურჯკბილას განძის მკვირე ნაწილი

სახელმწიფო ოფისმა მოზარდსა და მის მასწავლებელს სთხოვა, აღმოჩენა საიდუმლოდ შეენახათ. ამ უტაპზე კი უკვე 400 კვმ-ია გათხრილი

13 წლის ლუკა მალაშნიჩენკოსთან და მისი მასწავლებელი რენე შონი

ერთ-ერთი პირველი დანიური მონეტა

ბალტიის ზღვაში, გერმანიის კუნძულ რი-უგენზე, 13 წლის ბიჭმა და მოყვარულმა არქეოლოგმა, მისმა მასწავლებელმა, ვიკინგების ხანის უიშვიათესი განძი აღმოაჩინეს. განძი ყელსაბამებს, მარგალიტებს, სამაჯურებს, ბეჭდებსა და 600-ზე მეტ ვერცხლის მონეტას მოიცავს და სულ მცირე, ათასი წლისაა. მისი ერთი ნაწილი დანიის მეფე ჰარალდ გორმსონს ეკუთვნის, რომელმაც ქვეყანაში ქრისტიანობა შეიტანა. ფერშეცვლილი კბილების გამო ჰარალდს ლურჯკბილას სახელით იცნობდნენ.

ყველაფერი იმით დაიწყო, რომ სახელმწიფო არქეოლოგიური ოფისის მოხალისე არქეოლოგმა რენე შონმა, რომელიც განძს საკუთარ მოსწავლესთან, 13 წლის ლუკა მა-ლაშნიჩენკოსთან ერთად ლითონდეტექტორით ეძებდა, მოულოდნელად ალუმიანის ნამტვრევის მსგავსი ნივთი იპოვა. როცა ის სახელმწიფო ოფისში მიიტანეს, გაირკვა, რომ ეს იყო ვერცხლის მონეტა, რომელიც ვიკინგების ხანის სავაჭრო დასახლება ჰედებიუსს ეკუთვნოდა.

სახელმწიფო ოფისმა მოზარდსა და მოყვარულ არქეოლოგს სთხოვა, გათხრებამდე აღმოჩენა საიდუმლოდ შეენახათ. ამ ეტაპზე უკვე გათხრილია 400 კვმ და აღმოჩენილია საკმაოდ დიდი ოდენობის განძი.

გერმანიის მიწის, მეკლენბურგ-წინა პომერანიის სახელმწიფო არქეოლოგიურ ოფისში განმარტავენ, რომ ეს ამ სახის მონეტების უდიდესი საგანძურია სამხრეთ-აღმოსავლეთ ბალტიაში.

მეცნიერთა შეფასებით, ახალაღმოჩენილი მონეტები ამ რეგიონში ლურჯკბილას მეფობის პერიოდს ეკუთვნის. მათ შორის ყველაზე ძველი მონეტა, დამასკოს დირჰამი 714 წლით თარიღდება, ყველაზე ახალი პენი კი 983 წლით.

ლურჯკბილას ეპოქასთან დაკავშირებულ საგანძურს ამ ზონაში ადრეც მიაკვლიეს. მათ შორის კუნძულ ჰიდენზეეს განძს, რომელიც ქრისტიანულ ოქროს ჯვრებთან ერთად, ვიკინგების დმერთ თორის ჩაქუჩის სიმბოლოებსაც მოიცავს.

ჰარალდ გორმსონი დანიას 910-987 წლებში მართავდა. სიცოცხლის მიწურულს, ხანშიშესულ ლურჯკბილას საკუთარი ვაჟი, სვენი აუჯანყდა და ტახტიდან ჩამოაგდო. ლურჯკბილა ბალტიის ზღვის გავლით ჩრდილო-აღმოსავლეთ გერმანიაში, პომერანიაში გაიქცა და იქ გარდაიცვალა.

მომზადებულია theguardian.com-ის მიხედვით

მეფე ჰარალდ გორმსონი ქრისტიანულად ინათლებად (1200 წელს შესრულებული რელიეფი 970 წლის მოელენას ასახავს). აღსანიშნავია, რომ მეფე ჰარალდის მეტსახელის, ლურჯკბილას ინგლისური შესატყვისი ქროდა ელექტრონული მოწვობილობების უმავთულო კავშირის ტექნოლოგიას — ბლუუსი (Blue — ლურჯი, tooth — კბილი). მეფე ჰარალდი სწორედ იმ მიწებს აერთიანებდა, სადაც ახალი ტექნოლოგია შეიმუშავეს XX-XXI საუკუნეების მიჯნაზე

ჰიდენზეეს განძი დანიის ეროვნულ მუზეუმშია დაცული

მეფე არჩილის ტრაგედია

მეფე არჩილ II, იგივე შაჰნაზარ ხანი, მრავალტანჯული ქართველი მონარქი აღმოჩნდა. საქართველოს პოლიტიკურმა ბედუკუდმართობამ და შინააშლილობამ მეფე პოეტი, ფაქტობრივად, ტახტის მაძიებლად აქცია. იგი მამის, ვახტანგ V-ის (შაჰნავაზის) მხარდაჭერით 1661-1663 წლებში ჯერ იმერეთში გამეფდა, შემდეგ 1664-1675 წლებში — კახეთში და ბოლოს, 1678-დან 1698 წლამდე, ოთხჯერ ავიდა იმერეთის ტახზე.

რადგან არჩილის ტახტზე მყარად დას-მა მართოდენ საკუთარი ძალებით ვერ ხერხდებოდა, ამიტომ მოკავშირის ძებნა რუსეთში დაიწყო. იმედის მომცემი გამოდგა მეფე არჩილის ელჩობა. მალე ქართველმა მონარქმა რუსეთის სამეფო კარი თავისი ვაჟიშვილების, ალექსანდრესა და მამუკას მოსკოვში მიწვევაზე დაითანხმა. ბატონიშვილები ბრწყინვალედ იყვნენ აღზრდილი, ზედმიწევნით იცოდნენ სამხედრო საქმე, ჩინებულად ფლობდნენ ქართულ ზნეობას. უფლისწულები მიიღეს რუსეთის დედოფალ-მა ნატალია ნარიშკინამ და მისმა შვილმა, მმართველმა სოფიომ. ალექსანდრე და მამუკა ბაგრატიონების გარეგნობამ, საზრიანობამ, ქცევამ, სიმარჯვემ სახელმწიფო კარზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა. ეს კი რუსეთში მათ დიდ მომავალს განაპირობებდა. ყმაწვილი უფლისწულები პეტრე (მომავალი პეტრე I) და ივანე მალე დაუმეგობრდნენ მომავალ ქართველ თანამებრძოლებს. განსაკუთრებით მიუწევდა გული მათკენ პეტრეს, რომელსაც ბატონიშვილებში ყველაზე მეტად მხედრული სიქველე და გონიერება ხიბლავდა.

1690-იანი წლებისთვის პეტრე I-ის ბრძანებით ალექსანდრე და მამუკა ბატონიშვილებს საკუთრების უფლებით ებოძათ რუსეთის სახელმწიფოს ყოფილი გამგებლის, ვასილი გოლიცინის ზამთრის სასახლე. სასახლესთან ერთად ქართველ ბატონიშვილებს იმავე დიდმოხელის კარის ეკლესიაც გადაეცათ. მოგვიანებით ქართველებს სახასო

მეფე არჩილი. ქართული ხელნაწერი მინიატურა

ყველაწმინდის ტაძარი სეზენსეიასტკოეში — სეზენცკაში, აგებულია 1733-1736 წლებში დარეჯან არჩილის ასულის ინიციატივით. სეზენცკის სასაფლაოზე დაკრძალული იყვნენ ბაგრატიონები, ციციშვილები, აგრეთვე სულხან-საბა ორბელიანი. სასაფლაო გაანადგურეს 1982 წელს. შემორჩა რამდენიმე საფლავის ქვა, მათ შორის, იოანე ბაგრატიონისა, რომელიც შვილმა, დიდმა მხედართმთავარმა პეტრე ბაგრატიონმა დაუდგა

მამულებიდან სოფელი ვსენსვიატსკოე (ქართული წყაროებით — „სვესენწკა“, „სვენწკა“, „სესენცკა“) გამოეყოთ, შემდგომ მოსკოვის ქართველთა ახალშენი, ქართული მწიგნობრობის კერა.

1699 წელს მეფე არჩილი სამუდამოდ გადასახლდა რუსეთში. ულუფად და წლიურ ფულად სარგოდ 1700 წელს რუსეთის ხელმწიფემ მეფე არჩილსა და ბატონიშვილ ალექსანდრეს ნიჟნი ნოვგოროდის სახასო მამულებიდან უბოძა ბელგოროდის, ლისკოვოსა და ტურიუშევის თემები.

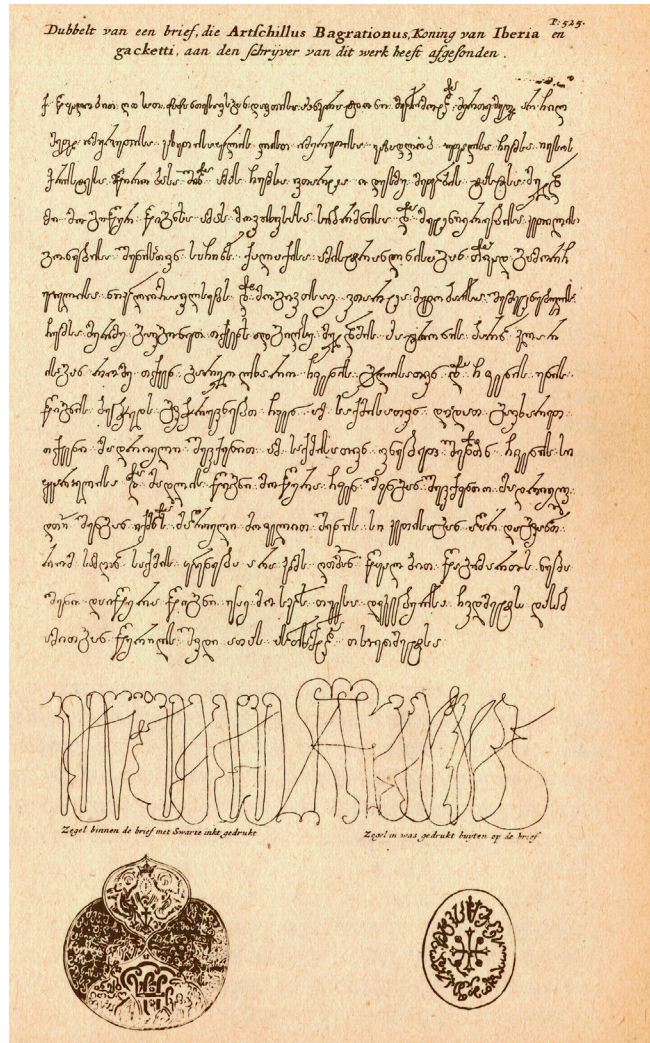
რუსეთში მეფე არჩილმა კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა ფართოდ გაშალა. მეფე-პოეტს ქართული ხელნაწერი ანბანის მიხედვით ასოთა გამოჭრა შეუკვეთია სასტამბო საქმით ფრიად დაწინაურებულ ნიდერლანდებში. დღემდე შემორჩენილია 1686 წლის 17 დეკემბერს მოსკოვიდან გაგზავნილი არჩილის ქართული წერილი ამსტერდამის ბურგომისტრის, ნიკოლას ვიტსენისადმი. წერილი და კალიგრაფიულად შესრულებული ქართული ანბანის ფაქსიმილეები ადრესატმა 1692 წელს ამსტერდამში გამოცემულ თავის წიგნში გამოაქვეყნა... უცხოეთში მყოფი ქართველი მეფე წერილით თავს აცნობს „სახინო ქალაქის“, ამსტერდამის მერს ნიკოლას ვიტსენს და შემდეგ მიმართავს: „მოგიკითხავ ვითარცა მეგობარსა შემეცნებულსა ჩემსა. მერმე გავიგონეთ... რომე თქვენ გარჯილხართ ჩვენის გულისათვიან და ჩვენის ენის წიგნის ბეჭედს გვიგზავნიებთ... ჩვენ ამ საქმისათვის დიდად გავიხარეთ, თქვენი მადრიელი შევიქნებით. ამ საქმისათვის ვინებეთ ჩვენის სიყვარულისა და მადლის წიგნის მოწერა... მოველით შენის სიკეთისაგან, აწარ დაგვიანოთ, რომ სადმით საქმის ყენება არა ხამს“.

ამსტერდამის მერი ნიკოლას ვიტსენი თავისი დროის გამორჩეული კარტოგრაფი იყო. მან 1692 წელს გამოსცა ენციკლოპედიური ხასიათის წიგნი „ჩრდილო და აღმოსავლეთ თათრეთი“. გამოცემაში მნიშვნელოვანი ადგილი საქართველოსაც დაეთმო. ავტორი საქართველოზე საუბარს იწყებს გეოგრაფიისა და კულტურული გავლენების მიმოხილვით. აღწერს, რომ მოსახლეობა ძირითადად ქრისტიანია, თუმცა არიან ისლამის მიმდევარნი ბოლო პერიოდებში, განსაკუთრებით მას მერე, რაც ზოგიერთმა დიდებულმა ისლამი აღიარა

საკუთარ რელიგიადო. საინტერესო ცნობებია მოცემული ქართულ მხედრულ ანბანზე. ჯამში 37 გრაფემაა, რომელსაც თან აქვს დართული ლათინური ტრანსკრიფცია. აქედან ორი: „ეჲ“ (8) და „ჟან“ (17) ორნაირი დაწერილობით აქვს შეტანილი. მიმდევრობაში გამორჩენილია „ტარი“ და ბოლოს აქვს დართული 37-ე ნომრად. ამას გარდა, შეტანილი აქვს ორი განსხვავებული გრაფემა: „ენა“ (35) და „ლანა“ (36).

ამსტერდამში ჯერ ვიტსენის, შემდეგ განთქმული უნგრელი ასოთმოქანდაკე მიკლოშ ტოტფალუშ კიშისა და სულ ბოლოს, ალექსანდრე არჩილის ძე ბაგრატიონის წყალობით, ქართული შრიფტი საუკეთესოდ მომზადდა,

მეფე არჩილის წერილი ნიკოლას ვიტსენს. ტექსტს ახლავს მეფის ხელრთვა და ბეჭდები

ალექსანდრე არჩილის ძე ბაგრატიონი (პორტრეტი შესრულებულია 1736 წელს)

ნიკოლას ვიტსენი

რის შემდეგაც მეფე არჩილმა 1703 წლის 4 ივლისს ფიოდორ ალექსეის ძე გოლოვინს მიმართა და მოსკოვში ქართული წიგნების დაბეჭდვის ნებართვის მისაღებად პეტრე I-თან შუამდგომლობა სთხოვა. წინათ, — წერდა არჩილ მეფე, — პეტრე I-მა ჩვენ ნება დაგვართო მშობლიურ ენაზე აქ დაგვებეჭდა წიგნები ოსმალეთისა და ირანის ტირანი-ისაგან გატანჯულ ქართველთა საეკლესიო და საერო სარგებლობისათვის, რადგან ჩვენი ხალხი წიგნით ნაკლუვანია. იმ დროს დაწყებული საქმე შრიფტისა და ოსტატთა უკმარისობის გამო შეჩერდა. ახლა ღვთის წყალობით, ჩვენი ენის შრიფტი საუკეთესოდ დამზადდა და მბეჭდავებიც კარგად დაოსტატდნენ... ქართული წიგნების გამოსაცემად რუსეთის ხელმწიფეს 200 მანეთი გამოუყვია. ამ თანხის დიდი ნაწილი მოხმარდა წიგნების დასაბეჭდი ღვანის დამზადებას, შრიფტის ჩამოსხმას, ქართული წიგნისათვის საჭირო მასალების შექმნას“.

1705 წლის 19 მარტს რუსეთში გამოქვეყნებული პირველი ქართული წიგნი „დავითნი“ ქართული ახალშენის დიდ კულტურულ მონაპოვრად იქცა.

სამართლიანად შენიშნავს ისტორიკოსი ფრიდონ სიხარულიძე, რომ მეფე არჩილი ნაბეჭდი წიგნის ყოველმხრივ ლამაზად გამოცემაზე ენერგიულად ზრუნავდა. კარგი ქაღალდი, მკაფიო შავი და ფერადი შრიფტი, შემკულობა, ორგან კონტად შეკრული ყდა ახალგამოცემულ წიგნს მიმზიდველს ხდიდა. „დავითნი“ მაღალტექნიკურ და მხატვრულ დონეზე იყო გამოცემული, თანაც ადვილად სატარებელი და მოსახმარი...

მოსკოვში მეფე არჩილს თავს ბევრი უბედურება გადახდა. გარდაეცვალა შვილები — დავითი და მამუკა. დარჩა მხოლოდ, როგორც თავად ამბობდა, სანუგეშოდ ალექსანდრე...

მეფე არჩილის ნუგეში და ბოლო იმედი 1674 წელს თბილისში დაიბადა. 1684 წლიდან მოსკოვის სამეფო კარზე იზრდებოდა, სადაც პეტრე I-ის ყურადღება მიიპყრო. ბატონიშვილი, როგორც პეტრე დიდის უახლოესი მეგობარი და თანამებრძოლი, 1697 წელს ევროპაში გემთმშენებლობის შესასწავლად პეტრე I-ის საგანგებოდ მოწყობილი „დიდი ელჩობის“ წევრთა სიაშია, სადაც მისი გვარი რუსეთის სხვა გამოჩენილ პირთა შორის არის მოხსენიებული.

პეტრე I-მა და ალექსანდრე ბაგრატიონ-მა ჰოლანდიაში ერთად არაერთი ქალაქი მოინახულეს. ხუთ ვოლონტიერთან ერთად პეტრე დიდი და ქართველი ბატონიშვილი მთელ კვირას მუშაობდნენ ლინსტა როგეს გამსაშენში. პეტრე აღფრთოვანებული იყო, რომ ქართველმა ბატონიშვილმა შეისწავლა კატარღის მართვა, გაიცნო და გადმოიღო საფლოტო ტერმინები და ხელი მიჰყო საჭირო წიგნების რუსული ენიდან ქართულად თარგმნას (ალექსანდრე ბატონიშვილს რუსულიდან ქართულად უთარგმნია „სადიდებელნი გალობანი უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი“. ფიქრობენ, რომ მასვე ეკუთვნის იმპერატორ ბასილი მაკედონელის „ტესტამენტის“ (ანდერძის) თარგმანი). ალექსანდრე ბაგრატიონი ჰააგაში დიდი მონდომებითა და სიყვარულით შეუდგა საარტილერიო საქმის შესწავლას. 1700 წლის 19 მაისს პეტრე I-მა მას გენერალ-ფელდცეხმაისტერის წოდება მიანიჭა და რუსეთის არტილერიის უფროსად დანიშნა. ალექსანდრე რუსეთის არტილერიის რეორგანიზაციას შეუდგა. ცნობილია, რომ შვედეთის წინააღმდეგ ომში იგი რუსეთის არტილერიას ხელმძღვანელობდა. 1700 წლის 19 ნოემბერს, შვედეთთან ომის გადამწყვეტი ბრძოლისას, ნარვასთან, ალექსანდრე ბაგრატიონი, სხვებთან ერთად, ტყვედ ჩავარდა და 10 წელიწადი გაატარა საპატიმროში.

შვედებს განსაკუთრებით დიდი საფასურის მიღების იმედი ჰქონდათ ალექსანდრეს განთავისუფლებით, ვინაიდან იცოდნენ, გენერალ ფელდცეხმაისტერი დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა და პირადი მეგობარი იყო პეტრე დიდისა, რომელიც არავითარ ხარჯს არ მოერიდებოდა მის გამოსახსნელად. დარწმუნდნენა შვილის განთავისუფლების სირთულეში, 1706 წლის 2 თებერვალს არჩილმა ვრცელი წერილი მისწერა შვედეთის მეფე კარლ XII-ს თხოვნით. წერილში ნათქვამია: „...ჩემი შვილი იმყოფება მისი მეფური უმაღლესობის სამსახურში და საუბედუროდ უკვე ექვსი წელიწადია, რაც იტანჯება ტყვეობაში, მრავალი მწუხარება და ავადმყოფობა ემუქრება მას დაუძლურებითა და ნაადრევი სიკვდილით; ჩვენ კი შვილის დაღუპვის შემთხვევაში მოხუცებულობის ჟამს დარდი უფრო მალე ჩაგვაგდებს სამარეში, ვიდრე ჩვენი ქვეყნის აოხრება და უბედურება. ამისათვის ჩვენ და

*Grusins a.b.c.
of Georgians.*

1 ა an.	13 მ man.	25 უ uhin.
2 ბ ban.	14 ნ nar.	26 ჩ tzin.
3 კ kan.	15 თ on.	27 ც tzan.
4 დ don.	16 ვ far.	28 ძ dzil.
5 ე en.	17 ჯ zan.	29 წ tzil.
6 ე in.	17 წ zan.	30 ტ tzar.
7 ჯ zin.	18 რ rac.	31 ზ chan.
8 ჰ hay.	19 წ fac.	32 ჭ kghar.
8 ჰ hay.	20 ტ un.	33 ძ dzan.
9 თ tan.	21 ფ phar.	34 ჯ hy.
10 ი in.	22 წ iqhan.	34 ჭ hy.
11 ქ kan.	23 ჭ gan.	35 ე ena.
12 ლ las.	24 რ kar.	36 ლ lana.
		37 ლ laara.

ქართული აზნანი ნიკოლას ვიტსენის წიგნიდან

ჩვენი ოჯახობა, თავმდაბლად თავდახრილნი, ვთხოვთ თქვენს ხელმწიფურ უდიდებულესობას მიიღოს ჩვენზე მოწყალება, რომელიც თქვენი უდიდებულესობის ხვედრია და გვიბოძოს ჩვენ წყალობა და ჩვენ შვილს მიანიჭოს თავისუფლება გაცვლის წესით თქვენი უდიდებულესობის რამდენიმე ოფიცერში, რომელიც თანატოლი იქნება ჩვენი შვილის პასაკისა და აწინდელი ხარისხისა, რათა ჩვენს მოხუცებულობას არ მოაკლდეს ეს უკანასკნელი ნუგეში, რის გამოც ჩვენ სარწმუნო იმედს ვიქონიებთ, რომ თუ კი თქვენი უდიდებულესობა ხელმწიფე, მთელ დედამიწაზე და ყველგან განთქმული თქვენი წყალობის შუქმომფენობით, თუკი ღმერთის მცნებებით და მართლმსაჯულებით ინებებდით ჩვენთვის გაგეწიათ ასეთი კარგი და სასარგებლო საქმე, მაშინ თქვენი ხელმწიფობის უდიდებულესო-

მეფე არჩილ II-ისა და მეფე ერეკლე I-ის პორტრეტები. ნიკოლას ვიტსენი

ნიკოლას ვიტსენის მიერ შედგენილი შავი ზღვის რუკა

ბისათვის ჩვენ შეგვიძლია ველოდოთ, რომ ყველა თქვენს სურვილს შევასრულებდით და დაუკამყოფილებდით; ჩვენ, მთელი ჩვენი ქართული სამეფო სამუდამოდ დავრჩებით თქვენი ხელმწიფური უდიდებულების მადლიერნი და თქვენ ცნობილ სახელს ქვეყნად ვადიდებთ“.

საუბედუროდ, მეფე არჩილს სანუგეშო ვაჟის ცოცხლად ნახვა აღარ ეწერა... 1711 წელს, მართალია შვედები დათანხმდნენ ალექსანდრე ბატონიშვილისა და თავად ტრუბეცკოის გაცვლას გრაფ პიპერზე. მაგრამ მძიმედ დასნეულებული ბატონიშვილი რომელიც სტოკპოლმიდან წამოიყვანეს, გზაში, რიგაში გარდაიცვალა.

უკანასკნელი იმედიც გამოეცალა ხელიდან ისედაც ყოველმხრივ იმედგაცრუებულ მეფე არჩილს, რომელიც შვილის გარდაცვალების შემდეგ წერდა: „ოჰ, ჩვენ ყოველგვარ სიკეთეს მოკლებულ საცოდავებს მოგვტაცა შვილი ჩვენი ალექსანდრე, სიკვდილმა, ჩვენ კი მწარე სიბერეში გვიმზადებს მწუხარების გზას სამარისაკენ... ჩემი შვილის ძელები მაინც გადმოეუბნათ მოსკოვში“.

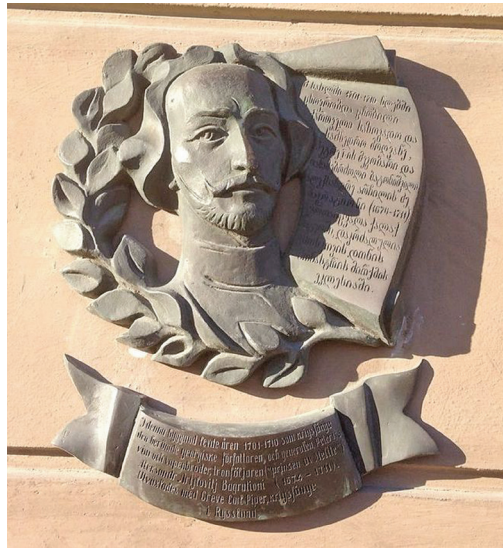
არჩილს უკანასკნელი ნატვრა აუსრულეს — ალექსანდრეს ცხედარი რიგიდან მოსკოვში გადმოასვენეს და დონის მონასტერში დაკრძალეს. რამდენიმე დღის შემდეგ ნოვოდეიჩის მონასტრიდან დონის მონასტერში გადმოასვენეს აგრეთვე ალექსანდრე ბატონიშვილის პირველი ცოლის, თეოდოსია ივანეს ასული მილოსლავსკაიასა და არჩილის უმცროსი ვაჟების დავითისა და მამუკას ნეშტები...

მეფე არჩილის შვილებიდან ცოცხალი მხოლოდ ასული, დარეჯან ბატონიშვილი დარჩა. არჩილის შემდეგ ის ქართული ახალშენის მეთაური გახდა. მრავალი ტრაგედიის მომსწრე ქალბატონი ნახევრად ჩაკეტილ ცხოვრებას მიეჩვია, მას არასდროს ჰყოლია საკუთარი ოჯახი. ზეიმებითა და ბალ-მასკარადებით გაჯერებულ პეტერბურგულ ცხოვრებას მოსკოვში, საკუთარ მამულში ყოფნა ამაჯობინა. სწორედ ამ მამულში შეჩერდა პეტრე პირველი, რომელიც 1722 წელს, ჩრდილოეთის ომში გამარჯვების შემდეგ ნიშტადტის ზავს ზეიმობდა. მეორე დღისთვის დაგეგმილი იყო სამასკარადო მსვლელობა ვსესსვიატსკოედან მოსკოვამდე. იმპერატორის დაჟინებული თხოვნის მიუხედავად, დარეჯანმა გლოვის მიზეზით ამ ზეიმში მონაწილეობა

ალექსანდრე არჩილის ძე ბატონიშვილი (პორტრეტი შესრულებულია 1696 წელს)

ალექსანდრე ბატონიშვილის მემორიალი სტოკპოლმში, შენობაზე, სადაც მან ტყვეობის წლები გაატარა (ქართული და შვედური წარწერებით)

არ მიიღო. ამქვეყნად გასახარი აღარაფერი დარჩენოდა, მეფე არჩილის გვარის გამგრძელებლები დონის მონასტრის აკლამებში განისვენებდნენ...

გიორგი კალანდია

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ხელოვნების სასახლის დირექტორი

სახალხო მუშტი-კრივი ქველად

„ქართველი ხალხის ჩვეულებათა ცხოვრებაში შემოაქვთ ყოველი კულტურული ხალხისათვის აუცილებლად საჭირო გარემოება – სახალხოდ დროს გატარება... ჩვენი ჩვეულებანი ყველა აზრიანია, სახალხო და ხალხის საჭიროებაზე ზედ გამოჭრილნი“.

თელო ჟორდანი

ქალაქის მცხოვრებთა ერთადერთი თავშესაქცევი, XIX საუკუნის შუა წლებამდე, ისე როგორც მთელ საქართველოში, საეკლესიო დღეობა-უქმებზე, „ხატობებზე“ გამართული გართობა-სანახაობები იყო: „მეფეების დროში ხატობა უფრო საერო დღესასწაულს წააგავდა... სადაც იმართებოდა ბურთობა, ყაბახი, ჯირითობა, სხვადასხვაგვარი ფერხული სიმღერებითა, ცეკვაობა. დიდი გვარები აქ მოდიოდნენ თავთავის ლაშქრითა და იქ თავს იცდიდნენ ლაშქრობის ხელობაში, ყოჩაღობაში, მოპირდაპირესთან შებამაში, სადაც მჭრელი იარაღის ხმარება არ მოხდებოდა, არც ჩხუბი“ (თ. ჟორდანი).

ქალაქელები ამ გართობა-სანახაობებს

„თამაშას“ უწოდებდნენ. უცხოელებიც აღნიშნავდნენ, ქალაქის მკვიდრთა გატაცებას თამაშებისადმი.

ყველაზე საყვარელ, სახალხო თამაშად მიიჩნეოდა მუშტი-კრივი. მას ქალაქური ყოფის „სავიზიტო ბარათს“ უწოდებდნენ, სოფლად კი უფრო ჭიდაობა იყო მიღებული. მუშტი-კრივში თბილისის მთელი ამქრობა, ვაჭარ-ხელოსნები მონაწილეობდნენ. „კრივის სურვილი მათ რაღაც მანიაში ჰქონდათ გადაზრდილი და კრივი ზოგჯერ პურივით მოშივდებოდათ“ (Кавказь, №86, 1858). „თამაშა“ (მუშტი-კრივი) მეტწილად იმართებოდა „ძველ ქალაქში“ (ისტორიული კალა, გალაგანშემოზღუდული ნაწილი). კერძოდ, ანჩისხატის უბანში, ე.წ. ბატონის მოედანზე, აბანოებთან – თათრის, ანუ ციხის მოედანზე, კლდის უბანში; კვირაობით და დიდ უქმებზე, ე.წ. ბედნიერ დღეებში.

სიონის ტაძარი და ძველი სომხური ბაზარი (იგივე შუა ბაზარი, ახლანდელი ლესელიძის ქუჩა), გამყოფ ხაზად ითვლებოდა ქალაქის ორ — ზემო და ქვემო უბანს შორის.

რის, რომლებიც ერთმანეთს მუშტი-კრივში უპირისპირდებოდნენ. ზემო უბანს ქმნიდა ამ ხაზის ჩრდილოეთით, მტკვრის აღმა მდებარე მხარე – ანჩისხატის უბანი, გარეთუბანი, ჩულურეთი, კუკია; ქვემოუბანი იყო სიონის სამხრეთი მხარე – სეიდაბადი, მაიდანის, ავლაბარი. ორივე უბანს თავისი წინამძღოლები, ქომაგები ჰყავდა – ბატონიშვილები, თავადიშვილები თუ წარჩინებულ მოქალაქეთაგანი (მელიქ-მამასახლისები, დიდვაჭრები). მეფე ერეკლეც „თამაშას“ დიდი ქომაგი ყოფილა; ბატონიშვილები ზემო უბნის წინამძღოლებად ითვლებოდნენ, სომხთის (ქვემო ქართლი) მემამულეები – ორბელიანები, ბარათაშვილები, ყაფლანიშვილები ქვემოუბნელებს ქომაგობდნენ. ზემო უბნის ცნობილი ქომაგი ყოფილა არჩილ მუხრანბატონი, ცნობილი დარდიმანდი, რომელიც არა მარტო თავისი, არამედ მეტოქე უბნის ცნობილ ფალავენებსაც (მებრძოლებს) უხვად აჯილდოებდაო. ზემო უბნის წინამძღოლობის ეს ტრადიცია, ქართველი ბატონიშვილებიდან, სახელმწიფოებრიობის გაუქმების შემდეგ, მეფის რუსეთის მთავარმართებლებმა გადაიღეს (ციციანოვი, ერმოლოვი, ვორონცოვი).

„თამაშას“ წესებით, ერთი მხარე თავს უნდა დასხმოდ, მეორეს – თავი დაეცვა. მუშტი-კრივში ქალაქის მთელი ვაჭარ-ხელოსნები მონაწილეობდნენ. მიწურთა ბანებზე შეფე-

ნილი მაყურებელი, ძირითადად მოხუცები და ქალები, კრივის დროს ორად იყოფოდა. შერკინების წინ ორივე მხარის ქომაგები მიმოდიოდნენ ერთმანეთში, მოლაპარაკებებს მართავდნენ, თუ რომელი მხარე დაიწყებდა პირველი შეტევას. ტრადიციით, შეტევას წინა შერკინებაში დამარცხებული მხარე იწყებდა. შერკინების დაწყებას ზურნა და დოლი აუწყებდა, რომელთა გარეშეც ქალაქური დღესასწაული არ იქნებოდა. უკრავდნენ ქორ-ოღლის საბრძოლო სიმღერას. შერკინების წინ, რამდენიმე მებრძოლი გამოეყოფოდა თავის გუნდს და იწყებდნენ მოწინააღმდეგე მხარის ძაგებას, აბუჩად აგდებას, რასაც მიწურთა ბანებზე ათასობით შეფენილი ხალხის ხარხარი მოსდევდა. მოთამაშენი რამდენიმე რიგს ქმნიდნენ. წინა რიგებში იდგნენ უმცროსები, შემდეგ მოზრდილები, შუათანა მოკრივენი და ბოლოს ყველაზე გამოცდილი, თავი მოკრივეები. რჩეული, თავი მოკრივენი ყოველთვის არ იდგნენ რიგში. ხშირად მიმდებარე ქუჩებსა და ჩიხებს აფარებდნენ თავს, რათა ბოლო, გადამწყვეტ დროს ჩაბმულიყვენ და შერკინების ბედი გადაეწყვიტათ; „კაი მოკრივე ბოლოს გამოვაო“ (ხალხური).

შემტვეი პარტიის წინა რიგები ყვირლით მიუხტებოდნენ მეტოქეს, შეიქნებოდა შეხლა-შემოხლა. შევიწროებული მხარე უკან დახევას იწყებდა. მათ ახალი ძალა

მითოლოგიური სანახაობა „ყვენობა“, რომლის კულმინაცია იყო ტყუილ ომად წოდებული სარდასტის კრივი, „ქართველების“ და „შახის“ ბანაკებს შორის. ქალაქელები მას წლის მთავარ, წლიურ ბრძოლას უწოდებდნენ. სურათზე: „ყვენობა“, არტემი შამშინოვი, 1913 წ.

მეჭურღების ამქარი (1912 წ.). ფოტო გადაღებულია ორთაჭალაში, მაისურადის უსტაბაშობის 30 წლისთავის აღსანიშნავ დღეს. ფოტო ალექსი ბარნოვის „ძველი თბილისის“ სურათების კოლექციიდან. მეორე რიგში ცენტრში ზის: უსტაბაში მაისურაძე

ჩაანაცვლებდა, რომელიც თავად გადადიოდა შეტევაზე. მეტოქე მხრიდანაც უკვე ახალი ძალა კედელივით აღიმართებოდა მათ წინ და ასე გრძელდებოდა, ვიდრე ერთი მხარე საბოლოოდ არ იძალებდა. ბრძოლის ბედს, როგორც აღვნიშნეთ, თავი მოკრივეების გამოცდილება წყვეტდა. ფერდობებზე, სახლის ბანებზე ათასობით შეფენილი მაყურებელი ამხნევედა თავისიანებს; რჩეული მოკრივეების გამოჩენისას, უყვიროდნენ, აფრთხილებდნენ, „თავს უშველეთ, გვერდზე გადაქე! ვაი თქვენ! ესა და ეს მოდის! – ყვიროდნენ თავი მოკრივეების სახელებს“ („დროება“, №48, 1880). ქომაგებიც, ცხენზე ამხედრებულნი, აქეზებდნენ თავიანთ მოკრივეებს, „დაჰკათ ბიჭებო! ცოტაც და ლეჩაქს დაეზურავთ თავზე“ („დროება“, №48, 1880). უკუქცეული მხარე, ხშირად ქვებს იშველიებდა უკან დახევისას, მაშინ შემტვეი მხარე უკან იხევდა და შურდულიდან ქვებს დაუშენდა. მუშტი-კრივი „ქვის კრივში“ გადადიოდა. წვიმასავით ქვა ცვიოდაო. შურდულს, ბიბლიური დავით მეფის ამ იარაღს კი ყოველ ქართველს უნახავდით ჯაბეშიო. „დედა, და თუ ახალგაზრდა ცოლი აბრეშუმისგან ურთავდა შურდულს ონაგარ ვაჟიშვილს, ძმას თუ ქმარს“ (Кавказь, №173-174, 1882).

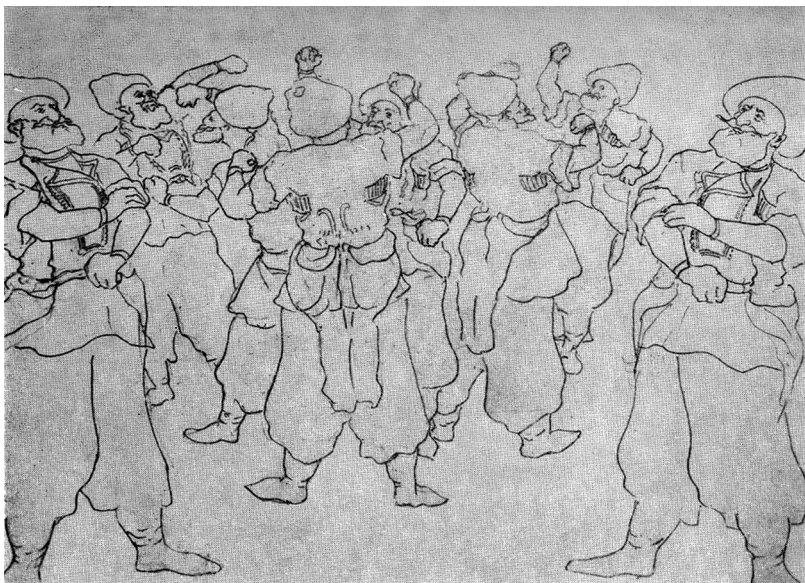
თუ ვერც ერთი მხარე ვერ აღწევდა საბოლოო უპირატესობას, მაშინ შეთანხმდებოდნენ ხელახალი შეხვედრის დროზე, „შეიქნებოდა ახალი მზადება, ახალი გაწვევა-გამოწვევა

და მოსყიდვა გამოჩენილ მოკრივეების“ („დროება“, №145, 1882). გამარჯვებული მხარე კი ტრიუმფით, სიმღერითა და ყიჟინით ბრუნდებოდა ქალაქში და იწყებოდა „ალაფობა“. ხშირად პირველი შემხვედრი დუქანი იქცეოდა გალაღებულ მებრძოლთა ალაფად. შემხვედრ მეზავრს პირწმინდად მარცვავდნენ, აუცილებლად ქუდს ხდიდნენ, ტანსაცმელს ტანზე ახევდნენ. მაყურებელიც „ხარკს“ („შაურიანს“) აძლევდა გამარჯვებულ ბანაკს (Кавказь, №15, 1854). აღრე უფრო ძველ ქალაქელებს, ქვემოუბნელებს რჩებოდათ გამარჯვება, რიცხობრივი უპირატესობის გამო, შემდეგ. გარეთუბნის ზრდის კვალობაზე, უკვე ზემოუბნელები ჯობდნენო. ამის გამო, ამ ორ უბანს შორის ერთგვარი მტრობაც ყოფილა; „ერთ ქვემოუბნელს ცოლი მოპირდაპირე მხრიდან ჰყოლია, როცა ზემოელებმა კრივში დაამარცხეს ქვემოუბნელები, ამით შეურაცხყოფილმა ქმარმა, ცოლი მშობლების სახლში გაისტუმრა. ერთი ისეთი ვაჭარიც ყოფილა, თუ მუშტარი საწინააღმდეგო უბნისა იქნებოდა, არაფრით არ მიყიდა ჩაისა და შაქარს“ („დროება“, 1882, №145).

ქალაქში თავისი სიმძაფრით გამოირჩეოდა ამაღლებას სეიდაბადში და მამადავითობას, ამაღლების სწორზე გარეთუბანში გამართული მუშტი-კრივი. მაგრამ, ყველაზე გრანდიოზული, ე.წ. წლიური შეტაკებები სეზონებს იყო მისადაგებული და წელიწადში ორჯერ,

დიდმარხვის დაწყებისას, პირველ ორშაბათსა და აღდგომის სწორზე, კვირაცხოვლობას იმართებოდა და აუცილებლად ქალაქგარეთ – დაბახანასთან (წვევისის წყალი) და მახათას მთასთან, ავლაბარში. დიდმარხვის პირველ დღეს გამართული „თამაშობა“ ნამდვილ ომს მოგაგონებდათ. იბრძოდნენ საგანგებოდ ამ დღისთვის დამზადებული ხის ხმლებით – სარდასტით. ამის გამო, სარდასტის კრივს ტყვილ ომს უწოდებდნენ. ყველიერის ბოლო დღეს, ორივე მხარის რაზმები, თავიანთი წინამძღოლების – შახების მეთაურობით, საზეიმოდ, ზურნა-დოლის თანხლებით გადიოდნენ ქალაქის სამხრეთი, განჯის კარიდან. რაზმები რიგის, ანუ ქუჩების მიხედვით იყო დაწყობილი. თითოეულ რაზმს თავისი საამქრო დროშა მიუძღოდა წინ. ხელჯოხიანი ამალით გარემოცული შახი/ყვენი წინ უძღოდა პროცესიას. მსვლელობაში მონაწილეობდნენ ასევე მუსიკოსები, ტაკიმასხარები. ორივე ბანაკი ხელსაყრელ მდებარეობას იკავებდა სოლოლაკის მთის ფერდობებზე და ელოდებოდა შეტევის პირველ დაწყებას. ორთავე მხარე აყენებდა სადარაჯოებს, ადგენდნენ მორიგეობას, ჰყავდათ ჯაშუშები. თან მიჰქონდათ სამყოფი სურსათი, სასმელი, ანუ ყველაფერი ნამდვილ საომარ სამზადისს მოგაგონებდათ. გადამწყვეტი, „წლიური“ შეტაკების დღედ, ტრადიციულად დიდმარხვის პირველი ორშაბათი იყო დათქმული. ამიტომაც, ამ დღეს შახთა აჯანყებას/ყვენობას უწოდებდნენ.

გამარჯვებულად ის ითვლებოდა, ვინც მოწინააღმდეგე მხარეს გარეკავდა და ციხეს (ნარიყალას) დაიკავებდა. „დღეს დიდი ამბავი მოხდება. ნარიყალაზე უნდა შევიდეს ზემო უბანი და ენახოთ, ქვემო უბანი შეუშვებს თუ არ!“ („დროება“, №48, 1880). ბრძოლის დაწყებას საომარი ბუკი, ე.წ. ღოროტოტო ამცნობდათ. ათასობით მეშურდულე ფერდობებიდან სეტყვასავით აყრიდა ერთმანეთს ქვას. ქვებისგან ფარად, ზურგზე მოგდებულ პატარა ნაბდებს ხმარობდნენ. ერთმანეთთან მიახლოებისას, როცა გამოცდილი, მარჯაფა რაზმები ხის ხმლით შეტევაში ჩაებმებოდნენ, შურდულის გამოყენება, ადათის მიხედვით, იკრძალებოდა. ხის ხმალი რომ რკინისად ქცეულიყო, ნამდვილი ომი გეგონებოდათო. მოთამაშეთა ჩაცმულობაც საბრძოლო აღკაზმულობას წააგავდა; „უქუდოდ, მკერდგადელილნი, ჩოხის კალთები შალვარში ჩატანებული, ხელებდაკაპიწებულნი, ხელში ხის ხმლები ეჭირათ“ („დროება“, №48, 1880), შუა თითზე კი სპილენძის მსხვილი ბეჭდები ეკეთათ (Кавказский сборник, XXIII, 1902). საომარ ექსტაზში შესული მოკრივენი, ხშირად ერეკლე მეფეს დაუშომინებია; „ფრთხილად, ციხის კედლები არ დამიქციოთ!“ („დროება“, №48, 1880). ბრძოლაში მოპოვებული ქუდი, სარტყელი და ნაბადი ითვლებოდა კანონიერ ალაფად. ხალხური გადმოცემით, ამ დღეს ქალაქელთა რაზმებს ყვენი დაუმარცხებიათ, შავი დღე

გამოცდილი, თავი მოკრივენი ძირითადად ხელოსანთა რიგებიდან იყვნენ. XIX საუკუნის ეთნოგრაფიულ პუბლიკაციებში გვხვდება მათი მეტსახელები, ატლი-ბიტლი, კუნბუა, ვიფმიხაკა, საათო, ვირჯოხა. სურათზე: ვანო ზოჯაბგოვის ნახატი „კრივი“

ქართლ-კახეთში ცნობილი იყო „ქოროლის“ სიმღერა. ქოროლი კოჯრის ციხეს ეწოდებოდა, ასევე ერქვა აბულის ძველ ციხეს, ზემო ჯაფახეთში. სურათზე: კოჯრის (ქოროლის) ციხე, იგვემ აზეულა

გაუთენებიათ მისთვის. სავარაუდოა, ამ გადმოცემაში იგულისხმებოდეს, ერეკლე II-ის მიერ თბილისის ციხეების (მეტეხი, თაბორი, ნარიყალა) განთავისუფლება ირანელებისგან 1748 წლის ზაფხულში, რაც ქართლში ყიზილბაშობის დამთავრებას მოასწავებდა. ამ ბრძოლებში აქტიურად მონაწილეობდნენ მოქალაქეთა რაზმებიც; „ტფილისის მოქალაქენი ჰბრძოდნენ ციხესა და მტკიცედ სდგნენ ერთგულებასა მეფის ირაკლისასა“ (იესე ბარათაშვილის ცხოვრება-ანდერძი, თბილისი, 1950). სარდასტის კრივიცი, ტრადიციულად ზემო უბანს, ანუ ქართველთა ბანაკს უნდა გაემარჯვა. დამარცხებულ, ვირზე უკუდმა შესმულ „მახს“ კი სახალხოდ არცხვენდნენ, ლაფში ან მტკვარში აგდებდნენ. ასეთივე შეუპოვრობითა და მასშტაბურობით გამოირჩეოდა კვირაცხოვლობას, აღდგომის სწორზე, მახათას მთასთან (ავლაბარში) გამართული მუშტი-კრივიც. „თამაშას“ მეორე დღეს ქალაქი თვალებჩნალურჯებული, ყბა-

მოქცეული ხალხით იყო საესე. ჭრილობებს კი აბანოში იშუშებდნენ („დროება“, 1882, №145). სახალხო მუშტი-კრივის ტრადიციებით განთქმული ყოფილა გორი და თელავიც.

ამ წეს-ჩვეულების სიმბოლური მხარის გასაგებად, ჩვენთვის მნიშვნელოვანია ზემოთ აღწერილი ერეკლე მეფის დროინდელი ქალაქური გადმოცემა, მოქალაქეთა რაზმების მიერ სპარსელთა დამარცხების შესახებ. ამ ისტორიულმა ფაქტმა ხალხის მეხსიერებაში, ძველი ამბის ანუ საკრალური სახე მიიღო. გავიხსენოთ, „ამბავი რო დაძველდების, ანდრეზად იქმნებისო“ (ხალხ.).

ხალხურ წარმოდგენებშიც, დარტყმა ერთდროულად ძველის, მანკიერის კვდომისა და ახლის დაბადების, განახლების ნიშნად აღიქმებოდა. უსტაბაშის მიერ ხელდასხმულისთვის ხელის სამჯერ დარტყმის წესი, ამ უკანასკნელის განახლების, სრულყოფის გზაზე დადგომის სიმბოლო იყო, რაც ოსტატის ახალი სოციალური სტატუსით გამოიხატებოდა; რომ ამ ხელს ჰქონდა ხელდასხმულის დასჯისა და შწყალების უფლება. ასევე, თუ სულით ავადმყოფს ხუცესი ან ვინმე ბაგრატიონთა გვარის კაცი ხელს (სილას) სამჯერ გაართყამდა, აუცილებლად განიკურნებოდა (ხალხ.). თამაშობათა ეს სიმბოლური მიზანდასახულობა საზოგადოებაში ერთიანობის, თანამონაწილეობის განცდას აძლიერებდა. ესეც იყო მიზეზი, რომ „ძველ ქალაქში ერთობისა და პატიოსნების, მეზობლური ურთიერთდამოკიდებულების სული სუფევდა“ („ივერია“, 1894, №42).

გარდა ამ რიტუალურ-სიმბოლური აზრისა, სახალხო მუშტი-კრივის დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა ჰქონდა. ეს იყო თამაშის ფორმით მიმდინარე სამხედრო წვრთნები. თანამედროვეთა შეფასებით, ახალგაზრდობის სამამაცო/მეომრული აღზრდის ნამდვილი სკოლა, ერთგვარი სპარტანული თამაშები. მით უმეტეს, რომ ერეკლე II-ის დროიდან, მოქალაქეებს სამხედრო სამსახური, მორიგეობა ვეალებოდათ.

XIX საუკუნის შუა წლებიდან, საზოგადოებრივ ურთიერთობებში მომხდარი ძირეული ცვლილებებისა და ცარიზმის რუსიფიკატორული პოლიტიკის მიზეზით, ეს მოვლენა დაკნინდა; „ეკს მუშტი-კრივის ხეირი წავიდა“ („ივერია“, №11, 1871).

მსოფლიოს საუკეთესო მუზეუმები

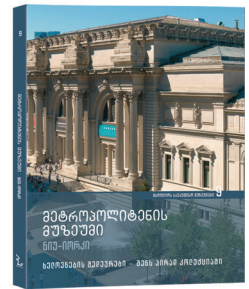
13
ტომად

ეს უნიკალური სერია მათთვისაა, ვისაც სურს, ჰქონდეს მსოფლიო შედევრების საკუთარი კოლექცია, ნებისმიერ დროს შეეძლოს მისი დათვალიერება და თითოეული შედევრის ისტორიის გაცნობა.

„ამ მუზეუმმა ჩემი მსოფლმხედველობა შეცვალა“.
ჰერაბ შეტრეველი - ჟურნალისტი

2 ივლისიდან თვეში ერთხელ „კვირის კალენდრასთან“ ერთად ტომი VIII

სპეციალური ფასი **13.50 ლ** გამეთან ერთად 15 ლ

ხელშეშლის ისტორიის მუზეუმი
ტომი 10

მეტროპოლიტენის მუზეუმი
ტომი 9

მაგარი ყლით და სპჰერით

თუ წინასწარ გამოიწერთ ან შეაგროვებთ სერიის ყველა წიგნს,

ჩვენ გზუქნით!

თქვენ მიერ არჩეული შედევრის ასლს!

ორიგინალთან მიახლოებული ასლი სპეციალური ტექნოლოგიით იბეჭდება მაღალხარისხიან ტილოზე და გადაჭიმულია ხის კარკასზე!
იმისთვის, რომ გარანტირებულად შეძლოთ კოლექციის ყველა ტომის შეგროვება და საჩუქრად მიიღოთ მხატვრული ტილო, გირჩევთ გამოიწეროთ ეს სერია!

დამატებითი ინფორმაციისთვის
დარეკეთ: 0322 38 38 71

იკითხეთ წიგნის მალაჩიებსა და პრესის გავრცელების წერტილებში ან დარეკეთ ნომრებზე: 0(32) 238 26 73; 0(32) 238 26 74 და elva.ge ადგილზე მოგართმევთ. www.palitra.ge Palitra.L.Publishing

საუკუნის წინანდელი ხელფასები და ფასები

შრომის ანაზღაურება და ფასები I მსოფლიო ომამდე რუსეთის იმპერიაში (ნაწილი III)

„ისტორიანი“ ასრულებს პუბლიკაციას სტატიისა, რომელშიც განხილულია ქართველ მოღვაწეთა ცნობები XIX საუკუნის მიწურულიდან — 1914 წლამდე რუსეთის იმპერიაში არსებული ფასებისა და ხელფასების შესახებ (დასაწყისი იხ.: „ისტორიანი“, №№ 86; 88).

◆ საქართველოს სახალხო გვარდიის ჯავშნოსანი მატარებლების მეთაური ვალოდია გოგუაძე (1880-1954) იგონებდა: 12 წლისა ბათუმში „დავდექი მუშად რიხნელის ქარხანაში. ჩემს მოვალეობას შეადგენდა ნავთიან ყუთებზე მამით „კისლატიან კაპსულების“ დაფარება. დღეში ვმუშაობდი 11 საათს და ხელფასად მეძლეოდა 2 აბაზი... მუშების უმეტესობას შეადგენდა ქართველობა. ხელფასის მიღებისთანავე ისინი გარბოდნენ სამიკიტნოში, მოითხოვდნენ აუარებელ ღვინოს... ფულს „თავმოწონედ“ იხდიდნენ და შემდეგ სხვა სამიკიტნოში გადადიოდნენ; არღნითა და ეტლით მთელ ქალაქს შემოიფლიდნენ, სტეხდნენ აურზაურს, ჩხუბს... ამდენი უაზრო ქეიფის შემდეგ ქარხანას უკაპეიკოდ უბრუნდებოდნენ და მეორე დღეს პურის ფულს სესხულობდნენ... ერთი წლის შემდეგ გადამიყვანეს გატეხილი ყუთების შესაკეთებლად... მამლევდნენ დღეში 10 შაურს. რიხნელის ქარხანაში მუშაობამ იკლო, რის გამოც გადავედი როტშილდის ხერხის ქარხანაში. ჩემს მოვალეობას შეადგენდა ყუთების ჭედვა. ჯამაგირი მეძლეოდა დღიურად 15 შაური“.

◆ 1904-1906 წლებში კოტე მარჯანიშვილი (1872-1933) მსახურობდა რიგის რუსულ თეატრში, სადაც ის თავის დრამატულ ჯგუფში მიიწვია ანტრეპრენიორმა კონსტანტინ ნეზლობინმა (იმავე ალიაბიევმა).

კოტე მარჯანიშვილი იხსენებდა: „მოვევლინე 1904 წელს მოსკოვის თეატრალურ ბაზარს... დიდმარხვის დღეს (ჩემთვის, ცო-

„ოქროს თუმბანი“ ანუ რუსეთის იმპერიის 10-მანეთიანი მონეტა, იმპერატორ ნიკოლოზ II-ის გამოსახულებით (1909 წელი)

ლისთვის და შვილისთვის დიდმარხვა უკვე კარგა ხნის დამდგარი იყო, ვინაიდან ფული გამითავდა, ანტრეპრენიორი კი არსად ჩანდა)... ნეზლობინის სახელით გადმომცეს — შევხვედროდი დილის 10 საათზე ფილიპოვის ყავახანაში ტვერსკაიაზე... ამ დღეს სავსებით შევსანსლეთ ის უკანასკნელი ნამცეცები, რაც კი დანაზოგიდან დაგვრჩენოდა, დავიტოვე მხოლოდ ორი უზალთუნი ყავახანის მეკარი-სათვის სახვალდილოდ.

10 საათზე ფილიპოვთან გაეჩნდი. ნეზლობინი უკვე მაგიდასთან იჯდა და გემრიელად შექქცეოდა ყავას, ფუნთუშ-ნამცხვარს და ცხელ-ცხელ ღვეხელს... ყავა შემომთავაზა. თუმცა შიმშილისაგან თითქმის მუცელს მგვრემდა, უარი განვაცხადე, ეს არის მადიანად ვისაუზმე-მეთქი... მკითხა: „გინდათ ჩემთან სამსახური?“ ვუპასუხე — მინდა-მეთქი. ნეზლობინმა კმაყოფილებით გაიღიმა... მითხრა: „კარგი, თქვენ ჩემთან მსახურობთ. ჯამაგირი — 250 მანეთი თვიურად... მშვიდობით!“ ხელი ჩამომართვა და დამტოვა...

მეორე დილას, თეატრალური საზოგადოების ბიუროში... მმართველმა პალმინმა... გადმოძვრა ნეზლობინის სახელით ავანსი 500 მანეთი და მითხრა: „გოთხვით, არ ეძებოთ საზაფხულო სამუშაო და წახვიდეთ სტარაია რუსაში, რათა გაეცნოთ მის საქმეს, შეიმუშაოთ რეპერტუარი, მუშაობის პირობები“.

რიგაში მუშაობის უკანასკნელ წელს, მარჯანიშვილს, როგორც წარმატებულ რეჟისორს, ხელფასი გაუორმაგეს, თუმცა, იმედროულად, მეორე რეჟისორიც მიიწვიეს.

კ. მარჯანიშვილი იგონებდა: „ნეზლობინს, ცოტა არ იყოს, აჯავრებდა ჩემი წარმატება. ძალიან სწყინდა, რომ პრესაც და საზოგადოებაც ნეზლობინის თეატრზე კი არ ლაპარაკობდა, არამედ მართო ჩემს მუშაობაზე... მართალია, ძალიან მაფასებდა, ჯამაგირი ერთი-ორად გამიდიდა — ახლა მე 500 მანეთს ვიღებდი, მაგრამ მაინც ამჯობინებდა, რომ აღვირამოდებელი ვყოლოდი, ამიტომაც მოიწვია ტუნკოვი... საუკეთესო პიესებს აძლევდა... ეს მე შეურაცხყოფად მივიღე...“

ნეზლობინს ჩვეულებად ჰქონდა, სეზონის უკანასკნელ დღემდე არას გეტყოდა მომავალ სეზონში კვლავ მასთან სამსახურის თაობაზე. ვფიქრობდი, უარს უკანასკნელ წარმოდგენაზე მეტყოდა. დეკემბერში რამდენიმე წინადადება მივიღე. სხვათა შორის, ხარკოვში მიწვევდა ანტრეპრენიორი ლინტვარიოვი, თვიურად 800 მანეთს მაძლევდა... სეზონი დამთავრდა. საზოგადოება, როგორც ყოველთვის, უკანასკნელ წარმოდგენაზე გულითად ოვაციებს უმართავდა თავის საყვარელ არტისტებს. მეც ვიყავი მათ შორის. წარმოდგენის დასასრულს მომიახლოვდა ნეზლობინი ამ სიტყვებით: „შემდეგ სეზონში მე გაძლევთ თქვენ 800 მანეთს. დანარჩენზე შემდეგ მოვილაპარაკოთ“. ბოლოში მოვიხადე მის წინაშე და ვუთხარი,

კოტე მარჯანიშვილის დაბადების 100 წლისთავთან დაკავშირებით გამოშვებული სსრ კავშირის საფოსტო მარკა (1972 წელი)

ვალოდია გოგუაძე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში

რუსეთის იმპერიის მანეთიანი იმპერატორ ნიკოლოზ II-ის გამოსახულებით ვერცხლის მონეტის შუბლი და ზურგი

თანხმობა მიეცეცა ხარკოვში, რადგანაც იმედი არა მქონდა, რომ კვლავ მოისურვებდით ჩემთან მუშაობას-მეთქი. „მაგას მნიშვნელობა არა აქვს, — მიპასუხა მან, — პირუტყვსა და ხარკისა მე ვიხდი“. მაგრამ გადაჭრით განვუცხადე, რომ ლინტეპარიოვის მოტყუება არ შემძლეა...

ხარკოვის საქალაქო თეატრში მუშაობის წლისთავზე, მარჯანიშვილს, როგორც პროფესიონალ რეჟისორს, კიევში გადასვლა

შესთავაზეს. ის იგონებდა: „იანვარში ჩემთან ჩამოვიდა ანტრეპრენიორი მ. ე. დუვან-ტორცოვი, რომელმაც შემდეგი სეზონისათვის მიმიწვია კიევს თავის თეატრში, შემომადგლია 1.200 მანეთი თვითურად. დავეთანხმე, მაგრამ პირობა დაუდევ: დასის ჩემთან ერთად შედგენა, რეპერტუარის დამოუკიდებლად გაძლოა და განსაზღვრული თანხა დადგმებისათვის. დუვანმა მიიღო ჩემი პირობები“.

1908 წლის იანვარში ოდესის ქალაქის

რუსეთის იმპერიის 25-მანეთიანის ავერსი, იმპერატორ ალექსანდრე III-ის გამოსახულებით (1909 წელი)

საბჭომ კოტე მარჯანიშვილს გაუგზავნა დეპეშა, რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ მომავალი „სეზონისათვის შემოტანილია განცხადება თეატრის იჯარით აღების თაობაზე სამი ანტრეპრენიორის — მიკულინის, სიბირიაკოვისა და ბაგროვის მიერ. სამივენი თქვენ გასახელებენ, როგორც სამხატვრო ნაწილის ხელმძღვანელს. კეთილი ინებეთ გვიპასუხოთ, ამ სამიდან ვისთან აპირებთ სამსახურს“.

მარჯანიშვილი იხსენებდა: „დეპეშა გავგზავნე — თუ ვიქნები, მხოლოდ ბაგროვთან. ბაგროვმა თეატრი მიიღო. დუვან-ტორცოვს ჩემი გაშვება არ უნდოდა. იმასთან მე 1.200 მანეთს ვიღებდი თვიურად... შემომამძლია 1.500. ეს რომ გაიგო, ბაგროვმა 1.800 შემომამძლია. დაიწყო ვაჭრობა. ასე რომ, თითქო აუქციონით ბაგროვს 2.400-ად ვერგე. ეს იყო დაუჯერებელი, სარეკორდო ციფრი, რაც როდესმე რუსეთში რეჟისორს მიეღო. შემემლო მეამაყა: ჯერ კიდევ 1905 წელს ვიღებდი რიგში ნეზლობინისაგან 250-ს თვიურად, ახლა კი ოთხი წლის შემდეგ, ჩემი განაკვეთი 2.400 მანეთამდე გაიზარდა“.

ამგვარად, კოტე მარჯანიშვილს უზარმაზარი ხელფასი ჰქონდა, რაც იმით იყო განპირობებული, რომ იმ პერიოდში მოსახლეობა დიდ ინტერესს იჩენდა თეატრისადმი და სპექტაკლებს აქტიურად ესწრებოდა. სწორედ ამის წყალობით, მაგალითად, 1907 წლის ზაფხულის სეზონში ანტრეპრენიორ დუვან-ტორცოვის შემოსავალმა 70 ათასი მანეთი შეადგინა.

◆ საქართველოს სახალხო არტისტი ეკატერინე (ცაცა) ამირეჯიბი (1889-1975), რომელიც 1910-1911 წლებში მოსკოვში, ს. ხალიუტინის თეატრალურ სტუდიაში სწავლობდა, საინტერესოდ აღწერს ამ ქალაქში იმხანად მყოფ ქართველ სტუდენტთა ცხოვრებას. ის იგონებდა: „გადავწყვიტე მოსკოვში წავსულიყავი და სახელოვნო განათლება მიმელო, მაგრამ ჩემს შობლებს ოთხივე შვილის უმაღლეს სასწავლებელში გაგზავნა არ შეეძლოთ. სამსახური დავიწყე რკინიგზის სამმართველოში... თვეში 30 მანეთი მქონდა. სასმელ-საჭმელით ოჯახში უზრუნველყოფილი ვიყავი. ეს ფული მთლიანად შემემლო გადამედო და მოსკოვში წასასვლელად მგროვებინა. სამსახური 6-საათიანი იყო, 9-დან — 3 საათამდე.

ქართველებს, საზოგადოდ, ძალიან გულთბილად და სიყვარულით გვიღებდნენ მოსკოვში. იმ დროს ჩამოსულ ქართველ ახალგაზრდებს ისიც გვაძინებდა და გვაამაყებდა, რომ ორი დიდი ხელოვანი, ორი ჩვენი თანამემამულე თავისი დიდი მხატვრული შემოქმედებით ამდიდრებდა მაშინდელ თეატრალურ მოსკოვს. ესენი იყვნენ კოტე მარჯანიშვილი და ალექსანდრე სუმბათაშვილი-იუჟინი.

სწავლის გადასახადი ძალიან მცირე იყო, ისე რომ, შეეძელი ჩემი ორი წლის მოგროვილი ფულით გადამეხადა... ჩემთან ერთად ოთახში ცხოვრობდა თამარ ძნელაძე, რომელიც კონსერვატორიაში სწავლობდა... ის იყო დისშვილი ცნობილი ქართველი ხუროთმოძღვრის სიმონ კლდიაშვილისა, რომელმაც ააშენა ქართული სათავადაზნაურო გიმნაზია, შემდეგში — ქართული უნივერსიტეტი. ოთახის ქირას სანახევროდ ვიხდიდით, ძალიან კარგი დიასახლისი გვყავდა. ბინა და ჭამა-სმა თითოს 25 მანეთი გვიჯდებოდა“.

ცაცა ამირეჯიბი წერს: „მოსკოვში ცხოვრებას ჩვენთვის თავისებური სიძნელეებიც და შეღავათებიც ჰქონდა. სასადილოში იაფი სადილები იყო, მაგრამ ქართველი სტუდენტების უმეტესობას არც ამის საშუალება ჰქონდა... მოსკოვში... მყოფი ქართველი სტუდენტობა მუდამ ახლო იყო ხელოვნებასთან და საზოგადოებრივ ცხოვრებასთან. მას არ გამოჩნებოდა არც ერთი მოვლენა. არსებობდა ქართველთა სათვისტომო, რომელიც ეხმარებოდა ქართველ ღარიბ სტუდენტებს. ყოველ წელიწადს იმართებოდა ტრადიციუ-

მიხეილ
ჭიაურელი

„წითელი თუმბანი“ ანუ რუსეთის იმპერიის
10-მანეთიანი ბანკნოტი (1909 წელი)

ლი ქართული სადამოებო, რომლებზეც დიდი თანხა გროვდებოდა ხოლმე და ამ თანხას ღარიბ სტუდენტობას ახმარდნენ. ნაწილს საქართველოშიც უგზავნიდნენ წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“.

◆ კინორეჟისორი მიხეილ ჭიაურელი (1894-1974), რომელმაც დაამთავრა ჯერ თბილისის სახელოსნო სასწავლებელი (ორთქლმავლის მექანიქანის სპეციალობით), ხოლო შემდეგ ფერწერისა და ქანდაკების სკოლა (იაკობ ნიკოლაძის ხელმძღვანელობით), შედიოდა ქართულ სახალხო სახლთან არსებული წარმოდგენების მმართველ წრეში (1910-1914 წლებში) და სპექტაკლებშიც მონაწილეობდა. ამის პარალელურად, იგი იარაღოვის ქარხანაში ზეინკლად მუშაობდა და დღიურ ჯამაგირად 80 კაპიკს იღებდა.

1914 წელს მიხეილ ჭიაურელმა შექმნა თავისი პირველი ქანდაკება — მსახიობ კოტე მესხის (1857-1914) ბიუსტი, რის გასამრჯელოდაც სოლიდური თანხა გადაუხადეს.

მიხეილ ჭიაურელი იგონებდა: „შემკვეთი მოვიდა და თან კიდევ ჩემთვის უცნობი კაცი

მოიყვანა... ბიუსტი ორივეს მოეწონა. შემკვეთ-
მა კიდევ ერთხელ მკითხა შრომის საფასური,
მაგრამ ვთხოვე, თავად გადაეწყვიტათ. ამოიღო
საფულე და ხუთი წითელი თუმიანი გადმო-
ცა, თან მადლობა დააყოლა. დედაჩემი მთელ
ამ სცენას გაკვირვებული უცქერდა. სტუმრე-
ბის წასვლის შემდეგ ეს ჩემი პირველი ჰონო-
რარი დედას გადავეცი ოჯახში მოსახმარად.
არ იღებდა, ვერ წარმოედგინა, რომ ამდენი
ფულის აღება შეიძლებოდა თაბაშირისაგან
გაკეთებულ რაღაც საგანში“.

◆ საქართველოს დემოკრატიული რეს-
პუბლიკის სამხედრო მდივანე შალვა მალ-
ლაკელიძე (1894-1976) იგონებდა — 1914
წლის ზაფხულში, როცა ქუთაისის ქართული
გიმნაზიის დასრულების შემდეგ, უმაღლესი
განათლების მისაღებად რუსეთში გაემგზავრა,
მას მამამ ერთი წლის სამყოფი თანხა გაატანა.
მასთან ერთად გაემგზავრა პოეტი ტიცციან
ტაბიძეც, რომელიც იმხანად მოსკოვის უნი-
ვერსიტეტის ისტორიულ-ფილოლოგიურ
ფაკულტეტზე სწავლობდა.

შალვა მალლაკელიძის მოგონებაში ვკი-
თხულობთ: „ჩავედით მოსკოვში და დავბი-
ნავდით. მამაჩემმა მე გამატანა 350 მანეთი
— ერთი წლის ფული ერთბაშად. ტიცციანს
ვუთხარი — ამდენი ფული მაქვს-მეთქი. ტი-
ციანს ჰქონდა 30 მანეთი, დიაკვანი იყო მამა-
მისი და ერთი თვის ხელფასი მიუცია. პავლე
აბულაძეს, ტიცციანის მეგობარი იყო, ისიც
სტუდენტი, 20 მანეთი აქვს. დავბინავდით
ერთად, 20 მანეთად სამი კაცი. მკერავი ქალი
იყო, უნივერსიტეტთან ახლოს აქირავებდა
ბინას. ტელეფონიც გვაქვს“.

მოსკოვის უნივერსიტეტის იურიდიულ
ფაკულტეტზე სწავლის პერიოდში, შალვა
მალლაკელიძე, სამშობლოში დაბრუნებამდე
(1915 წ.) მსახურობდა ქალაქის თავ მისაილ
ჩელნოკოვის (1863-1935) მდივნად.

შალვა მალლაკელიძე იგონებდა: „მოსკო-
ვის თავი იყო რუსეთის ყველა ქალაქის თავის
— „სოიუზ გოროდოვის“ თავმჯდომარე...
მისცა გაზეთში განცხადება, რომ ქალაქის
განყოფილების („პო პრიომუ ი ევაკუაციი რა-
ნენიხ“) მხრივ მას სჭირდება მდივანი, მაგრამ
სასურველიაო მას ჰქონდეს 18 წლის მუშაო-
ბის სტაჟიო... ხუმრობით შევიარე ქალაქის
თავთან, რომ ამ ადგილზე დამნიშნოს... მკი-
თხა: „ვი გრუზინ?“ — „და!“ — „პო აკცენტუ
ვიდნო“... მცირე გასაუბრების შემდეგ, ეტყობა

მოეწონე თუ რა არის, მითხრა: „ნახნაჩუ.
სემდესიატ რუბლეი ზოლოტომ პოლუჩიტე
ს ლოშადმი... დოკტორსკი ობედ ბუდეტე
პოლუჩატ. ვ ვაშემ რასპორიაჟენი ბუდეტე
ვრაჩი იმპერიი. მოი სეკრეტარ ობუჩიტ ვას,
კაკ პრისტუპიტ კდელუ. ვი მნე პონრავილის,
ნე ნუჟნო ნიკაკოვო სტაჟა“.

გამოვედი გარეთ. ბიჭები მიცდიდნენ. მე
ვუთხარი: „დამნიშნეს!“... ატეხეს აურზაური:
„ჩვენც მოგვაწყო!“ მართლაც, გამოვიგო-
ნე თანამდებობა „ეტაჟნი სტუდენტ“, ე.ი.
სახლებში, რომლებიც ლაზარეთებად იქცა,
მორიგე რომ იყოს თითოეულ სართულ-
ზე. დაჭრილებს რომ მოიყვანენ, ამისთვის
დაენიშნე, ვინც კი ქართველი სტუდენტი
იყო... დაენიშნათ ხელფასი 50 მანეთი“.

ამ თანამდებობაზე მუშაობის პერიოდში
შალვა მალლაკელიძე ფინანსურად დაენმარა
მოსკოვში დაპატიმრებულ სოციალ-დე-
მოკრატ ალექსანდრე თეოფანეს ძე ნადი-
რაძეს, რითაც ეს უკანასკნელი სიკვდილს
გადაარჩინა.

შალვა
მალლაკელიძე

▲ გიორგი ლეონიძე

▲ საემაწვილო ჟურნალ „ნაკადულის“ გარეკანი (1913 წლის №17)

▼ „ათშაურიანი“ ანუ რუსეთის იმპერიის 50-კაპიკიანი ვერცხლის მონეტა (1900)

შალვა მალაკელიძე იგონებდა: „თავის დროზე მოსკოვში ნადირაძე რომ დაიჭირეს, როგორც ბოლშევიკი, ვილაც ქალმა გასცა, მივედი მე. ერთი ოქროს თუმნიანი მქონდა და ერთი ვერცხლის ათშაურიანი. სხვა ფული არა მაქვს. ათშაურიანი რომ მივცე ცოტაა — ორ სადილს ჭამდა კაცი რესტორანში. ოქროს თუმნიანი კი უკვე პატარა მოხელის თვიური ჯამაგირი იყო. ავიღე და თუმნიანი მივეცი“.

◆ გიორგი ლეონიძე (1897-1966), რომელმაც ლექსების წერა ემაწვილობიდან დაიწყო, იგონებდა: „1913 წელს, ერთ შზიან დილას, მე შევედი „ნაკადულის“ რედაქციაში მორიგი, ახალი ნომრის მისაღებად, რომელშიც ჩემი ლექსი „შემოდგომა“ იყო დაბეჭდილი. „ნაკადულის“ რედაქტორმა ნინო ნაკაშიძემ შემაჩერა — არ წახვიდეთ, ჰონორარი გაქვთ მისაღებიო და იქვე გადმომიტვალა ვერცხლის ფულად რვა მანეთი და ათი შაური. მე გაეშრი ასეთი უჩვეულო ყურადღებით, მაგრამ ნინომ პირდაპირ ძალით მომაჩქნა ხელში ხსენებული თანხა. გამოველ რედაქციიდან თუ არა, მე პირდაპირ წიგნის მაღაზიებს ვეცი და ჩემი სასურველი წიგნები ვიყიდე, რომელთა შეძენასაც საკუთარი ფულით, წინა დღეს ვერც კი წარმოვიდგენდი. ასეთი იყო ჩემი პირველი ჰონორარი“.

◆ საქართველოს სსრ-ის კომპარტიის ლიდერი კანდიდ ჩარკვიანი (1906-1994) იგონებდა: „დღეაჩემის სოფელ ქორენიშში იქაურების მეცადინეობით სამრევლო სკოლა დაარსდა... 1913 წლის ნოემბერში გაიხსნა...“

სკოლის გამგეს და ერთადერთ მასწავლებელს ალფეზი ასათიანს სრული საშუალო განათლებაც არ მიეღო, მაგრამ ხანგრძლივი პრაქტიკით დაწყებით სკოლაში სწავლების ხერხები ასე თუ ისე აეთვისებინა. ყოველ შემთხვევაში, ჩვენ, 6-7 წლის ბავშვები, მის მოუშხადებლობას ვერ ვგრძობდით... თუმცა სამრევლო სკოლის მასწავლებლის თვიური ხელფასი 25 მანეთზე ნაკლები არ უნდა ყოფილიყო, მისთვის, სახსრების უქონლობის გამო, 15 მანეთი დაენიშნათ. და აი, მასწავლებელმა სკოლის მზრუნველებთან შეთანხმებით, მოსწავლეთა ოჯახებს ერთგვარი ხარკი დაადო: თვეში ერთხელ თითოეულ მათგანს მისთვის სადღილი უნდა მოეტანა. მასწავლებლის ოთახში მაგიდაზე იდო რვეული, რომელშიც მოსწავლეთა სია იყო შედგენილი. ვინც სადღის მოიტანდა, მისი სახელისა და გვარის ხაზზე ჯვარი დაისმებოდა... მრგვლად მოხარშული ქათამი, ხაჭაპური, ყველი — ასეთი იყო ჩვეულებრივად ამ სადღის მენიუ. მჭადის მოტანა სირცხვილად ითვლებოდა, უთუოდ პური უნდა მიერთმიათ“.

◆ გეოლოგი გიორგი ზარიძე (1908-1999) იგონებდა: „დავიბადე თბილისში, რკინიგზის მემანქანის ოჯახში... ჩემს ბავშვობაში 9-10 წლის ასაკამდე ჩვენი ოჯახი ეკონომიკურად ნორმალურად უზრუნველყოფილი იყო. მამას ყოველთვიურად მოჰქონდა ხელფასის სახით ერთი მუჭა ოქროს ათმანეთიანები (თუმბიანები) და მაგიდაზე ჩხარაჩხურით დაყრიდა ხოლმე. შემდეგ ფულს დედა ეპატრონებოდა. მოგვიანებით, 1917 წლიდან დაწყებული... ცხოვრების პირობები მნიშვნელოვნად გაგვიუარესდა“.

◆ ფიზიკოსი ვახტანგ პარკაძე (1912-1996) იგონებდა, რომ საქართველოს იძულებითი გასაბჭოების შემდეგ, კერძოდ, 1923-1924 წლებში მიმოქცევაში მყოფი ამიერკავკასიის ფედერალური მანეთის „კურსი ყოველდღე იცვლებოდა... ერთ დღეს, გირვანქა პური 75 მილიარდი მანეთი ღირდა. ხალხი დასცინოდა მთავრობას. ერთხელ დიდელაჩემმა დაიჩივლა: რეგულაციამდე საქართველოში ფულის ერთი კუპიურით ქალის გათხოვება შეიძლებოდა. მეტადრე „პეტროკით“ (500 მანეთი) აზნაური ქალის დიდი მზითვეი მომზადდებოდაო. ახლა ჩვეულებრივი სადღილი რომ გააწყო, ერთი ხურჯინი ფული უნდა დაახარჯო“.

ხსენებულ ბანკნოტს იმიტომ უწოდებდ-

კანდიდ ჩარკვიანი ემაწვილობას

ნენ „პეტროკას“, რომ რუსეთის იმპერიის 500-რუბლიანი „სახელმწიფო საკრედიტო ბილეთის“ ავერსზე გამოსახული იყო პეტრე I-ის პორტრეტი. რაც შეეხება ამ ბანკნოტის ღირებულებას, უნდა გავიხსენოთ, რომ იგი უდრიდა 50 ცალ ოქროს თუმბიანს, ხოლო ამ უკანასკნელის ერთი ეგზემპლარის ღირებულება საბაზრო ღირებულება დაახლოებით 400 აშშ დოლარს, ანუ 1000 ლარს უტოლდება. ამდენად, პირველი მსოფლიო ომის დაწყებამდე მიმოქცევაში არსებული რუსული 500-რუბლიანი კუპიურის ღირებულება დაახლოებით შეესაბამებოდა თანამედროვე 20.000 დოლარს...

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ XIX საუკუნის მიწურულიდან — პირველ მსოფლიო ომამდე რუსეთის იმპერიაში არსებული ფასებისა და ხელფასების შესახებ საყურადღებო ინფორმაციაა დაცული როგორც სახელმწიფო არქივებში, ასევე ცნობილი ქართველი პოლიტიკური, საზოგადო მოღვაწეების, მწერლებისა და ხელოვანთა თხზულებებსა და ეპისტოლურ მემკვიდრეობაში.

ნიკო ჯავახიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი

ზრს-26სი

2018 წლის მზღონს გოგონოთ მზღოთ

RAFALE

ფრანგული ავიაშეწვებლობის სიახაყო

1970-იან წლებში მსოფლიოს წამყვანმა საავიაციო ქვეყნებმა საბრძოლო ავიაციაში მიდგომები საფუძვლიანად შეცვალეს, რადგან განსხვავებული ტიპისა თუ დანიშნულების თვითმფრინავების ექსპლუატაცია ძალიან შრომატევადი გახდა და კიდევ უფრო მეტი მატერიალურ-ტექნიკური დანახარჯი მოითხოვა.

უნივერსალური მრავალმიზნობრივი საფრენი აპარატი კი საქმეს ბევრად აიოლებდა. ასეთი მიდგომა, ტექნიკური მომსახურების გამარტივებასთან ერთად, ავიაციის საბრძოლო შესაძლებლობებსაც აფართოებდა. ფრანგული **Rafale**, რომელიც საკუთარ კლასში დღეს ერთ-ერთ საუკეთესო საბრძოლო თვითმფრინავია, სწორედ იმ ახალი კონცეფციის შედეგია.

1980-იანი წლების დასაწყისში საფრანგეთის სამხედრო ავიაპარკი 10-მდე სხვადასხვა ტიპის საბრძოლო თვითმფრინავს ითვლიდა. მოიერიშე თვითმფრინავების დანიშნულებას **SEPECAT Jaguar**-ი და **Mirage F1CT** ასრულებდნენ. **Mirage F1C** და შეიარაღებაში 1978 წელს მიღებული **Mirage 2000** ტიპის გამანადგურებელი ჰაერსაწინააღმდეგო თავდაცვაზე იყვნენ ორიენტირებულნი, ხოლო მზვერავის ფუნქციები **Mirage F1CR**-ს ეკისრებოდა. დაახლოებით იგივე სურათი იყო ფლოტში, სადაც საგემბანო ავიაციაში შემტევ, თავდაცვით და სადაზვერვო ფუნქციებს **Super Etandard**-ი, **F-8P Crouader**-ი და **Etandard IVP** ასრულებდნენ...

„ლალიძის წყლების“ ისტორია

„თუ გინდა იყო ლამაზი
ქალი, უნდა დალიო
ლალიძის წყალი“

მიტროფანე
ლალიძე

რაოდენ გასაკვირიც უნდა იყოს, მიტროფანე ლალიძისა და მის საყოველთაოდ ცნობილი „ლალიძის წყლების“ შესახებ ცოტაოდენი რამ ვიცით. ქართული ღვინის შემდეგ ყველაზე ცნობილი ქართული სასმლის ბრენდს, რომელსაც თავის დროზე ლექსებს უძღვნიდნენ სერგეი ესენინი, ვეგენი ვეტუშენკო და ფაზილ ისკანდერი, საკმაოდ რთული ისტორია აქვს. თუ პოლიტიკური გარემოებების რადიკალური ცვლილებები დამლუპველი აღმოჩნდა როგორც რუსეთის იმპერიაში დაბანდებული უცხოური კაპიტალისთვის (მაგალითად, ნობელების, სიმენსებისა თუ როტშილდების), ასევე ანტრეპრენიარული წამოწყებებისთვის, მიტროფანე ლალიძის საქმიანობა გამონაკლისს წარმოადგენს. მიუხედავად რუსეთის 1917 წლის რევოლუციისა, ცარიზმის დამხობისა, საბჭოთა კავშირისა და ახალი ეკონომიკური ფორმაციის შექმნისა თუ სტალინის ეპოქისა, „ლალიძის წყლები“ წარმატებულად საქმიანობდა მთელი XX საუკუნის განმავლობაში.

მიტროფანე ერმალოს ძე ლალიძე 1869 წლის 22 ივნისს სოფელ ჭოლვეში (დღევანდელი წყალტუბოს მუნიციპალიტეტი, იმერეთი), ღარიბი აზნაურების ოჯახში დაიბადა. 14 წლისა მშობლებმა ქუთაისში სამუშაოდ გაგზავნეს, სადაც შევირდად მოეწყო პეტრე ყოყოჩაშვილისა და პოლონელი ცეზარ ივანოვსკის აფთიაქში. წამლების გარდა, ივანოვსკი ქუთაისში წვეწებსაც ამზადებდა და მისი გარდაცვალების შემდეგ, სასმლის წარმოება უკვე მიტროფანემ ჩაიბარა.

ალმაგალი ბიზნესი

მან დაიწყო საზღვარგარეთიდან შემოსული სხვადასხვა ესენციებისგან გამაგრილებელი სასმელების დამზადება, ასევე, ექსპერიმენტების მოწეობა სხვადასხვა ბუნებრივი ბალახისა და ხილის ნედლეულისგან. 1887

წელს ლალიძემ ნატურალურ პროდუქტებზე დაფუძნებული ხილის წყლების საინტერესო რეცეპტურა შექმნა. იმავე წელს მიტროფანემ ხილეულის სასმელების წარმოების ამხანაგობაც დააარსა. სასმელი დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. ქუთაისში ლიმონათს მეთუ-ლუხჩეები გასაყიდად დროგებით დაატარებდნენ. ლალიძის პირველი სარეკლამო ფრაზა, რომელსაც მედროგეები ქუჩა-ქუჩა გაჰყვიროდნენ, იყო: „თუ გინდა იყო ლამაზი ქალი, უნდა დალიო ლალიძის წყალი“. ბოთლის ფასი 1 შაური იყო, რაც დაახლოებით უდრის 0,85 გრამ ვერცხლს, ან 10 გრამ სპილენძს.

ამხანაგობის დაარსების შემდეგ, ლალიძე ლიმონათის წარმოების შესასწავლად 1902 წელს საფრანგეთსა და გერმანიაში გაემგზავრა. მან პირველმა გამოიყენა ჩამოსასხმელი წყლის გაკეთილშობილების მეთოდი. თუ ადრე

წყალს მხოლოდ ესენციით ამზადებდნენ, მან ესენცია ნატურალური ხილის ვაჟინით (სიროფი) შეცვალა. ეროვნული წყლის სარეკლამო სახე ჩიხტიკობიანი ქალი იყო. ეტიკეტზე მხატვარმა გიორგი ზაზიაშვილმა მიტროფანეს დედა გულჩინა უგრეხელიძე დახატა. ბოთლი საფრანგეთში მზადდებოდა, სარეკლამო კონსულტაციებსაც ფრანგები უწევდნენ. ახალი სარეკლამო ფრაზა იყო: „ერიდე სიყალბეს და მოითხოვე ვველგან“.

სასმლის სპეციფიკიდან გამომდინარე, მიტროფანეს მხოლოდ საუკეთესო პროდუქტი სჭირდებოდა. შესაბამისად, საქართველოს მასშტაბით მას მოუწია მოეძებნა ნედლეულის საუკეთესო წყაროები. მაგალითად, ვაშლსა და ატამს მხოლოდ გორში ყიდულობდა, მარწყვსა და ჟოლოს — ბაკურიანში, ციტრუსს — აფხაზეთში, ალუბალს — კასპში, ვარდს კი ლაგოდეხის ნაკრძალიდან იძენდა.

გამაგრებელი სასმელების მცირე ქარხანა მიტროფანემ ქუთაისში 1900 წელს დააარსა. კრედიტები მას მსოფლიოს დიდ ბანკებში ჰქონდა გახსნილი. 1902 წლის ივლისში კი ლაღიძემ გახსნა ქუთაისში საყინულე და სასმელი წყლების ახალი ქარხანა. აღსანიშნავია, რომ ქარხანა „ელექტრონით“ იყო განათებული. სხვადასხვა მონაცემებით, საწარმოს დღეში „300-500 ფუთამდე ყინულის მომზადება შეუძლიან“.

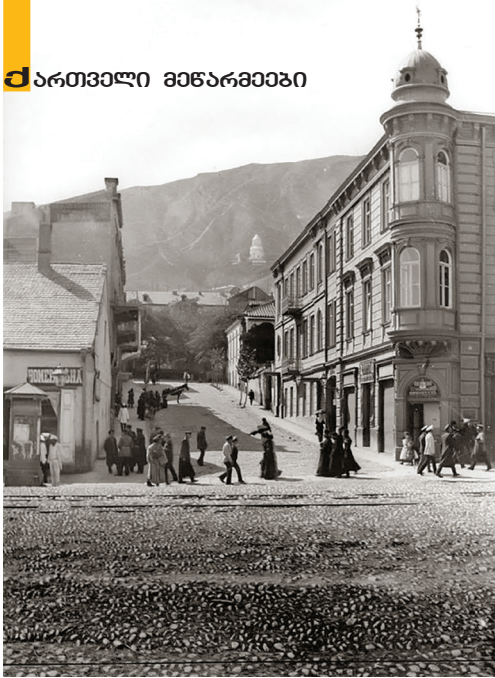
ლაღიძის ფინანსები ეჭვს ბადებდა რუსეთის იმპერიის მესვეურებში. განსაკუთრებით, იმის გამო, რომ ლაღიძე „პართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ აქტიური წევრი იყო. ანტისამთავრობო საქმიანობაში ჩართვის ეჭვის გამო, ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორმა მაქსუდ ალიხანოვ-ავარსკიმ ლაღიძეზე საგანგებო მეთვალყურეობაც დააწესა. მიტროფანეს უფრო მძიმე ბრალდებებსაც უყენებდნენ. საქართველოს საისტორიო არქივში ინახება 1908 წლით (მარტი-აპრილით) დათარიღებული ქუთაისის ჟანდარმერიის სამმართველოს მიერ შედგენილი რამდენიმე საიდუმლო საბუთი. ამ დოკუმენტების მიხედვით, მისი ქუთაისის ქარხნის მისამართი გამოიყენებოდა საზღვარგარეთ მყოფი რუსი და ქართველი ანარქისტების მიერ, საქართველოში თავის თანამებრძოლებთან დასაკავშირებლად. როგორც ჩანს, ეს ბრალდება არ იყო საფუძველს მოკლებული, რადგან მიტროფანეს ძმა მიხეილი ანტისამ-

◀ ▶
რეკლამები ქართული და რუსული ფრაზებით

▼
ქუთაისში ახალი სასმელი დიდი პოპულარობით სარგებლობდა

გოლოვინის გამზირზე „ლაღიძის წყლებს“ მალაზია 1906 წელს გაიხსნა (ზემოთ). მალაზიის ინტერიერი XX საუკუნის დასასრულს (ქვემოთ)

თავრობო საქმიანობაში მონაწილეობის გამო არხანგელსკის ოლქში გადაასახლეს და ჟანდარმერიის მიერ ხან ანარქისტ-კომუნისტების, ხან კი სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიების სიაში იყო შეყვანილი.

1905 წელს ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის მხარდაჭერით მიტროფანე ლაღიძემ დაიწყო გამაგრილებელი სასმელების წარმოება ტფილისში, გოლოვინის (დღევანდელი რუსთაველის) გამზირის №24-ში. 1906 წელს

კი იმავე ადგილას გახსნა „ლაღიძის წყლების“ მალაზია. აღსანიშნავია, რომ ლაღიძის ქარხანა იყო ერთ-ერთი პირველი ამიერკავკასიაში, რომელმაც მუშებისთვის 8-საათიანი სამუშაო გრაფიკი შემოიღო.

1906 წელს ტფილისში ბიზნესის წამოწყებისას, ქალაქში უკვე არსებობდა ორი ხილვეულის ქარხანა. პირველი ცნობილ აფთიაქარ-პროფიზორ ევგენი ზემელს ეკუთვნოდა, მეორე კი ვინმე მამულაოვს. გადმოსვლიდან 4 წლის შემდეგ, 1910 წელს, ამ ქარხნებმა ვერ გაუძლეს ლაღიძის მძლავრ კონკურენციას და ბიზნესის შეწყვეტამ მოუწიათ. ჟანდარმერიამ მიტროფანე ტფილისში მალაზიის გახსნიდან ცოტა ხნის შემდეგ, დააპატიმრა. ზოგი ცნობის მიხედვით, ოფიციალური მიზეზი იყო მალაზიის აბრაზე ჯერ ქართული და შემდეგ რუსული წარწერის განთავსება. მიტროფანეს მეუღლე ოლიმპიადამ დახმარების თხოვნით მიმართა ილია ჭავჭავაძეს და ამჯერადაც ამ უკანასკნელის უშუალო შუამდგომლობით, ლაღიძე დაჭერას გადაურჩა. ილიას ამისთვის ქართველ ინტელიგენციაში ხელმოწერების შეგროვება დასჭირდა.

მიტროფანე მეცენატიც იყო. მის მიერ დაარსებულ გამომცემლობაში იბეჭდებოდა იმ დროის ქართველი პოეტებისა და მწერლების ნაწარმოებები. მისი უშუალო დაფინანსებით გამოიცა აკაკი წერეთლის „გამზრდელი“ და „ნათულა“; 1898 წელს გამოიცა ილია ჭავჭავაძის „აჩრდილი“, აკაკი წერეთლის „მომაკვავის ჩვენება“ და ვახტანგ ორბელიანის „იმედი“. მიტროფანეს მიერ 1908 წელს აკაკი წერეთლის ლიტერატურული მოღვაწეობის 50 წლისთავისთვის ქუთაისში დაიბეჭდა საიუბილეო კრებული, რომლის ყდაზე ეწერა: „მთელი ამ გამოცემის შემოსავალს ნიშნად ღრმა პატივისცემისა ვუძღვნი იუბილარს აკაკის 50 წლის მოღვაწის სახსოვრად“. ლაღიძე თვითონაც წერდა გაზეთ „ფერიაში“, „ეკალში“, „დროებაში“ და სხვაგან.

მისი უშუალო მხარდაჭერით დასავლეთ საქართველოში აშენდა პირველი ელექტროსადგური. ლაღიძემ ქუთაისის ბანკის მმართველის, ცნობილი საზოგადო მოღვაწის, კირილე ლორთქიფანიძის დახმარებით საფრანგეთიდან ელექტროსადგურისთვის საჭირო დანადგარების შესაძენად საკმაოდ დიდი კრედიტი მიიღო და 1904 წელს აშენებულმა

სადგურმა ქალაქ ქუთაისის ელექტროგანათება პირველად მისცა. შემდეგ ლალიძემ საფრანგეთიდან მაცივარ-დანადგარები მიიღო და პირველმა დაიწყო საქართველოში ხელოვნური ყინულის დამზადება. მის სახელთან არის ასევე დაკავშირებული ქუთაისში ბარიტის წარმოება.

„ლალიძის წყლები“, ტფილისში გადმოსვლის შემდეგ, მთელ საქართველოში გახდა პოპულარული. მიტროფანეს ნაწარმმა საერთაშორისო აღიარებაც მოიპოვა, როცა 1913 წელს ვენის საერთაშორისო გამოფენაზე ჯილდოდ ოქროს მედალი მიიღო. ასევე უმაღლესი ჯილდო ერგო 1914 წელს პეტერბურგში გამართულ პიეიურ გამოფენაზე საუკეთესო ხილეულის სასმლის დამზადებისთვის (მოგვიანებით კომუნისტებმა მას ორივე ჯილდო ჩამოართვეს). ლალიძის წყლებით მოიხიბლა რუსეთის სამეფო ოჯახიც და 1917 წლის რევოლუციამდე მიტროფანე ლალიძე საიმპერატორო კარის ექსკლუზიური მიმწოდებელი შეიქნა.

„ლალიძის წყლები“ და პოლიტიკოსები

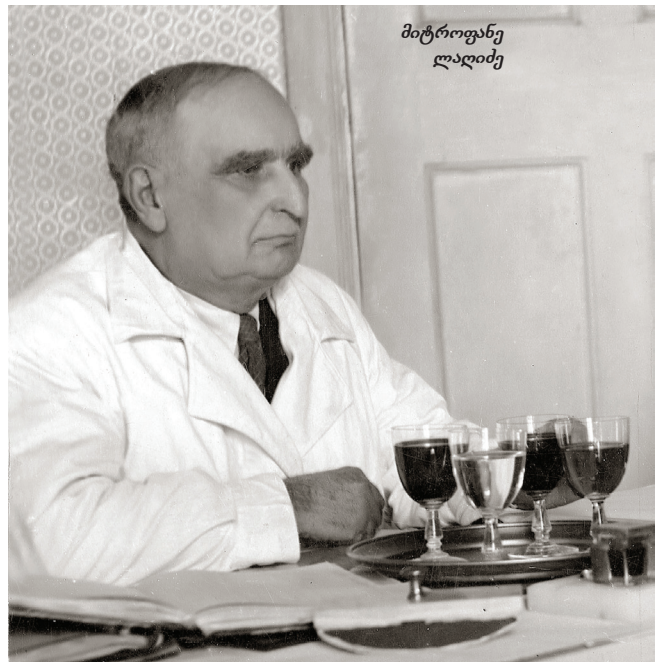
1921 წელს, გაურკვეველ ვითარებაში, ლალიძის ქარხანა ხანძარმა გაანადგურა და მიტროფანე იძულებული გახდა, სასმელები საკუთარი სახლის სარდაფში ეწარმოებინა. იმის შესახებ, რომ წარმოება არ შეწყვეტილა, სხვადასხვა საგაზეთო ცნობა იტყობინება. მდგომარეობა 1927 წლამდე არ შეცვლილა, როცა ლალიძემ ქარხანა კლარა ცეტკინის ქუჩაზე ახლად შესყიდულ შენობაში გადაიტანა. დირექტორი თავად მიტროფანე იყო და იმ დროის სტანდარტებით, ქარხანა საკმაოდ კარგად იყო აღჭურვილი. გამოიყენებოდა მოწინავე ტექნოლოგიები და 1934 წელს, პირველად საქართველოში, ნახშირმჭეა აირის წარმოება დაიწყო.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს გასაბჭოებამ ლალიძის ბიზნესს დიდი პრობლემები შეუქმნა, პროდუქციის წარმოება ქარხნის ნაციონალიზაციის შემდეგ კვლავინდებურად ადღა 1917-წლამდელი მასშტაბებით. 1934 წელს უკრაინის მთავრობამ მიტროფანე კიევში მიიწვია. ის ასევე მიიწვიეს მოსკოვისა და ლენინგრადის ლიმონათების ქარხნებში, არაერთხელ მიიპატიჟეს ირანში, ეგვიპტესა და სხვა ქვეყნებში, რათა იქ საკუთარი წარმოება გაეხსნა, თუმცა ამაზე უარი თქვა.

არსებობს მონაცემები, რომ 1945 წელს იალტის კონფერენციის დროს მაგიდაზე ლალიძის წყლები იდგა. სასმლის განსაკუთრებულ მოყვარულთა შორის აღმოჩნდა აშშ-ის პრეზიდენტი ფრანკლინ რუზველტი, რომელმაც შინ ამერიკაში ლალიძის წყლების 2000 ბოთლი წაიღო. თვით სტალინიც უპირატესობას ანიჭებდა ლიმონათს, ანუ გამაგრებულ სასმელს.

„ლალიძის წყლები“ დიდი პოპულარობით სარგებლობდა კომპარტიის ელიტის წევრებს შორის. მაგალითად, „ლალიძის წყლების“ ქარხანაში საბჭოთა კავშირის დროს ცალკე განყოფილება მუშაობდა ქვეყნის მმართველი კლასისთვის ლიმონათის დასამზადებლად. სასმელები მოსკოვში ორშაბათობით მიდიოდა და არსებობს მონაცემები, რომელი ლიდერი სასმლის რომელ სახეობას ანიჭებდა უპირატესობას. მაგალითად, ნიკიტა ხრუშჩოვი ფორთოხლისა და მსხლის სასმელებს ამჯობინებდა; ლეონიდ ბრეჟნევი — მსხლისა და ტარხუნის; მიხეილ კალინინი — ფორთოხლის; ანასტას მიქოიანი — ლიმონისა და მსხლის (თვითონ მიტროფანე ლიმონის ლიმონათის მოყვარული იყო).

მსოფლიოს დიდ პოლიტიკოსებსაც არ დაუმაღავთ „ლალიძის წყლებით“ აღფრთოვანება. უინსტონ ჩერჩილმა თავის მემუარებში,

მიტროფანე ლალიძე

„მოითხოვეთ ყველგან წყალი, მ. ლაღიღის გაუფრთხილღით სიყაღბეს“

1943 წლის თეირანის კონფერენციაზე საუბრისას, აღწერა ლაღიღის ლიღონათის უნიკალური გემო. 1952 წელს, აშშ-ის პრეზიდენტ პარი ტრუმენის მიერ მოსკოღში საღუქრად გამოღზავნიღი 1000 ბოთღი „კოკა-კოღის“ პასუხად, ამერიკაღში უნდა გაგზავნიღიყო საბჭოთა კავშირში საუკეთესო უალკოღოლო სასმღლის ბრენდი. სტალინმა საგანგებოღდ მოსკოღში დაიბარა მიტროფანე და მის ჰამოსაყვანად ტფიღისში სპეცმატარებელიც კი გაგზავნა (მიტროფანეს საკმაოღდ რთული ურთიერთობა ჰქონდა სტალინსა და ბერიასთან. მაგალითად, ამ უკანასკნელს ეჭვი ჰქონდა, რომ ლაღიღე საიდუმლო ტექნოლოგიებით ამზადებდა სასმეღებს. საბოლოოღდ, მიტროფანე იღუღებუღი შეიქნა, სასმეღი საკუთრიღ

ბერიას წინ დაემზადებინა). მაღმინ მიტროფანე 82 წღის იყო. სტალინის ბრძანებით ჰამოსხმულ წყალს „ლიღონათი“ დაერქვა და ის ხიღლის ასორტისგან იყო დამზადებუღი. ახალი სასმღლის დეგუსტაცია მოსკოღში, სტალინის ავტოქარხანაღში მოეწყო. სასმეღი ქარხნის 120 მუღმას გაასინჯეს და მოწონებაც დაიღმსახურა. საბოლოოღდ, ამერიკაღში გაიგზავნა მსხღის, ლიღონის, ქღიავისა და შოკოღადის სასმღლის დიღი პარტია. ტრუმენს „ღაღიღის წყღები“ ძალიან მოეწონა.

ამერიკის პრეზიდენტის პასუხით კმაყოფიღმა სტალინმა იმავე 1952 წელს მიტროფანე ლაღიღე დანიღნა საბჭოთა კავშირის კვების მრეწვეღობასთან არსებუღი „გღაღფრუქტეღოღის“ გენერალური კონსულტანტად. ამ თანამდებობაზე მას ევალეღობდა სსრკ-ში გამოღმუღებულ სასმეღებზე კონტროღი და ხარისხის გაუმღჯობესება. სამინისტროს გამოცემულ გამაგრიღებუღი სასმეღების კრებულში 90% მიტროფანე ლაღიღის რეცეპტურაზე იყო დაფუღმნებუღი. კომუნისტებს სურღათ „ღაღიღის წყღების“ ქსელის გაფართოება, ეგონათ, რომ ამით მოსახღეღობაში აღკოპოღური სასმეღების მოხმარება შემცირდებოღდა. ფიღიაღები გაიხსნა მოსკოღში, არბატზე და უკრაინაღში (თბიღისის პარალელურად, ლაღიღემ 1930 წელს, სოხუღში, ნესტორ ლაკობას ინიციატოღით ააშენა და წარმოებაში გაუღმა ხიღეუღლის წყღების ქარხანა). 80-იან წღებში საბჭოთა კავშირში მშრალი კანონის ამოქმეღების შემდეგ ლაღიღის ლიღონათი „კახური“ გაყიდვიღდან ამოიღღეს — სასმეღში მცირეოღდენი აღკოპოღლის არსებობის გამო. ქართვეღი კომუნისტების ინიციატოღით, ლაღიღის თბიღისის ქარხანაღში სპეციაღური საამქრო აშენდა, საღაც საღი დასახეღების ლიღონათი: ლიღონი, ფორთოხალი და სიტრო მზადღებოღდა...

მიტროფანე ლაღიღე 1960 წელს გარღაიცვალა 91 წღის ასაკში. ქარხნის ეზოში მას ძეღი დაუღღეს. მას და მის მეუღღეს ოღიღმპიადღა ვახანიას 5 შვიღი ჰყავღათ და ოჯახი მრავალი წღის განმავღობაში თბიღისში, კონსერვატორიის წინ ცხოვრობღდა. ბოღოს, ისიც უნდა ითქვას, რომ ლიღონათის გარღდა, მიტროფანეს ასევე შემუღმავებუღი ჰქონდა ლიქიორების რეცეპტურა, რომეღიც, სამწუხაროღდ, წარმოებაში არ დანერგიღა.

ემიღ ავღალიან

თურქეთის ლაზები და ეროვნული აღმშენებლის პრობლემა

არპეის (არქაბეს) რაიონის სოფელი ორთაჯალა. თამარ მეფის წყვილი ხიდი. ვიორჯი კრავეიშვილისა და ზურაბ ვანილიშვილის 2014 წლის ექსპედიცია. თამაზ კრავეიშვილის ფოტო. ხიდზე დგანან ვიორჯი კრავეიშვილი და ზურაბ ვანილიშვილი

ლაზეთი (ჭანეთი), საქართველოს ეს ძირძველი მხარე, ხუთი საუკუნის განმავლობაში თურქეთის რესპუბლიკის საზღვრებშია მოქცეული. XIX-XX საუკუნის მხოლოდ მცირე მონაკვეთებში ვფლობდით რამდენიმე ლაზურ სოფელს, ზოგჯერ ნახევარ ლაზეთსაც. თუმცა, 1926 წლიდან საქართველო მხოლოდ სარფის ნახევარს ფლობს. გონიოში, კვარიათსა და ბათუმში მცხოვრები ლაზების უმეტესობა სარფიდან ან ლაზეთის სხვადასხვა სოფლიდან არის გადმოსახლებული (1920-იან წლებამდე). აფხაზეთში ლაზების დიდი დასახლება არსებობდა.

თურქეთში მცხოვრებ ჭანებს თავიანთ წარმომავლობაზე ბუნდოვანი წარმოდგენა აქვთ ბევრს თავი შუა აზიიდან მოსული თურქი ჰგონია; ნაწილის აზრიც ცალკე ეროვნებაა, არც თურქი და არც ქართველი; და მხოლოდ მცირე ნაწილი აღიარებს ქართულ წარმომავლობას. არადა, ვერსად გვექცევით იმ ფაქტს, რომ გუდასტვირზე, რომელსაც ლაზები „გუდას“ უწოდებენ, ქართული მრავალხმიანობა ჟღერს და ჭანური მუსიკის ქართულობა დღესაც კი მხოლოდ გუდასტვირით არ შემოიფარგლება. მართალია, ლაზურ მუსიკაში ქართული მრავალხმიანობა მხოლოდ გუდასტვირმა შემოინახა, მაგრამ ლაზური ერთხმიანი სიმღერების მელოდიების უმეტესობაც რომ ქართულია და საქართველოს სხვა კუთხეების სიმღერებს ჰგავს, ესეც ფაქტია.

ლაზი მასწავლებლებისა და კულტურის მოღვაწეების მიერ პირად საუბრებში გამოხა-

ტული ანტიქართული პოზიციებისა და მათი მუსიკის ქართულთან ყოველგვარი კავშირის უარყოფის მიუხედავად, მათსავე ნამღერსა და დაკრულში ქართული მუსიკა მაინც ჟღერს. როცა ლაზური მუსიკის შემკრებს, ანტიქართველ ბიროლ თოფალოღლუს ვუთხარი, რომ სარფშიც 1970-იან წლებამდე ლაზური სიმღერა ერთ ხმაზე იმღერებოდა და შემდგომ გაამრავალხმიანეს-მეთქი, სიხარულით ცას ეწია — აი, შენ თვითონვე წამოგცდა, რომ ლაზებს არც მრავალხმიანობა გეჭონიაო. მაგრამ მისი სიხარული ნაადრევი იყო. როცა ბიროლს შევახსენე ძველი ცნობები და ვკითხე, მაშინ გუდასტვირზე ქართულ მრავალხმიანობას როგორ უკრავთ, თუკი თქვენთვის ყველაფერი ქართული უცხოა-მეთქი, ამის პასუხი ვეღარ გამცა. სწორედ ასეთი ანტიქართველი ლაზები თურქეთში წიგნებსაც და ჟურნალ-გაზეთებ-

ბაშარ გენი გუდასტვირით. ქალაქი ფაზარი (ათინა). გიორგი კრავიშვილისა და ნაზი მემიშვილის 2014 წლის ექსპედიცია. თამაზ კრავიშვილის ფოტო

საც გამოსცემენ, სადაც წერენ, ქართველები კოლხების მტერნი არიანო. მართალია, არიან ქართული ორიენტაციის ლაზებიც, თუმცა მათი რესურსები ძალიან შეზღუდულია. ისინი, ანტიქართველი ლაზებისგან განსხვავებით, ვერც წიგნებსა და ჟურნალ-გაზეთებს ბეჭდავენ.

თურქი ეთნომუსიკოლოგები (ოზგე დენიზ-ჯი, აბდულაჰ აკატი) ლაზებს ქართველებად არ მიიჩნევენ. მეტიც, ეთნომუსიკოლოგები და სხვა დარგის მეცნიერებიც ტერმინ ლაზეთსა და ლაზისტანს თავიანთ ნაშრომებში მხოლოდ გაკვრით ახსენებენ და ძირითადად წერენ სიტყვა „ქარადენიზს“, რაც ქართულად შავ ზღვას ნიშნავს. ტერმინ „აღმოსავლეთ შავიზღვისპირელის“ გამოყენებით ჩქმალავენ ეროვნულ საკითხს. წერენ იმასაც, რომ თურქეთის აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის რეგიონში (სინამდვილეში ლაზეთში) ცხოვრობენ ლაზები, პონტოს ბერძნები (გაბერძნებული ლაზები), ჰემშინები (გასომხებული მუსლიმანი ლაზები) და ა.შ. თუკი სხვა ეთნიკური ჯგუფები ლაზეთში მართლაც არიან, მათი წილი უმნიშვნელოა. სამაგიეროდ,

არსად არ არის ნახსენები, რომ ჰემშინებისა და პონტოს ბერძნების დიდი ნაწილი გენეტიკურად და მუსიკალურადაც ლაზები არიან და თურქ მეცნიერთა არგუმენტი ლაზეთის თითქოსდა ეთნიკური სიჭრელის, აგრეთვე ტერმინ „აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის“ ხსენების მართებულობის შესახებ, უსაფუძვლოა.

ზემოთ კოლხეთის თემა ვახსენე — საინტერესოა, ვინ აწვდის ინფორმაციას ლაზებს, რომ თითქოს ქართველები მეგრელებისა და ლაზების მტერნი ვართ (ანუ არც მეგრელია ქართველი, მათი აზრით). უნდა ვთქვა, რომ ჯერ კიდევ 1929 წელს სოხუმის ლაზური სკოლების ინსპექტორის, ვინმე ისკანდერ ციტაშის მიერ დაარსებულ გაზეთ „მჭითა ლაზისტანში“ („წითელი ლაზეთი“), საუბარია ლათინური ანბანის ბაზაზე მის მიერვე გამოგონილ ვითომ ლაზურ ანბანსა და ლაზების არაქართველობაზე. გაზეთი თურქეთის ლაზეთშიც იგზავნებოდა. ამ დროს საეჭვოდ ემთხვევა სამეგრელოში ისაკ ჟვანიას მიერ „ყაზახიში გაზეთის“ („გლქის გაზეთი“) გამოცემა და ავტონომიის მოთხოვნა. ორივე მიმართულებით აქტიურობა შეწყდა 1937-1938 წლებში ციტაშისა და ჟვანიას დაზვრუტით მაგრამ განახლდა 1990-იან წლებში, როცა საქართველო დიდ ეკონომიკურ სიდუხჭირეში იყო.

ისაკ ჟვანიას საქმეს წარმატებით განაგრძობენ იური ღვინჯილია, ზურაბ კვარაცხელია, ზაზა და ზაალ ჯალაღონიები, გივი ქარჩავა და ძმანი მათნი, რომლებიც საბედნიეროდ, ბევრი არ არიან და მეგრელები მათ სერიოზულად არც კი აღიქვამენ, მაგრამ ასე არ არის ლაზეთში. ამ ხალხს იქ თურქეთის ლაზების სახით განსაზღვრული დასაყრდენი აქვს. ხშირად მიდიან ლაზეთის ქალაქებსა და სოფლებში, სადაც აწყობენ ღონისძიებებს, შემდგომ კი სეპარატივისტი ლაზები სამეგრელოში, ძირითადად, ზუგდიდში ჩამოჰყავთ. საინტერესოა, საიდან აქვთ ღვინჯილია-ჯალაღონია-კვარაცხელიებს იმდენი ფინანსური რესურსი, ასე ხშირად იარონ ლაზეთში და ღონისძიებები გამართონ? საქართველოს სახელმწიფო რატომ არ იძიებს ამგვარ საქმეებს? ამავე დროს მეც და სხვასაც, მათ შორის, მეგრულ მეცნიერებსაც სახელისუფლებო ორგანოებთან რატომ გვაქვს სახვეწარი ლაზეთის ექსპედიციების დაფინანსება?! ლაზეთის ისტორიისა და კულტურისადმი მიძღვნილი წიგნების თურქულად თარგმნა-გაგრცელების ფინანსები რატომ არ არსებობს?! ქართველ მეცნიერთაგან უსახს-

რობის გამო თითქმის არ არის ჩაწერილი მუჰაჯირი ლაზების მეტყველება, სრულიად დაუფიქსირებელია სიმღერა-დასაკრავები (არადა, შესაძლოა მუჰაჯირ ლაზებს ჯერ კიდევ ახსოვდეთ ორიოდ მრავალხმიანი სიმღერა, რაც ქართულ ფესვებთან მათ უფრო დაახლოებს) და ცეკვები, რატომ არ იხდის სახელმწიფო ამაში განსაზღვრულ თანხას? რატომ არ აძლევს ხელისუფლება მოქალაქეობას თურქეთის პროქართულად განწყობილ ლაზებს?! ეგებ თურქეთის ლაზები ღიად იმიტომაც ვერ ქართველობენ, რომ თურქეთის სახელმწიფოში პრობლემებს ერიდებიან და არც საქართველოდან დახმარების იმედი აქვთ?

გავიხსენებ ერთ ფაქტს: ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის გამგეობა 2016 წელს არ აფინანსებდა სარფის ფოლკლორულ ანსამბლ „კოლხას“, რის გამოც „კოლხა“ დაშლის პირას იყო. ჩემი (წერილი გაზეთ „აჭარის“ 16 იანვრის ნომერში) და გიორგი უშიკიშვილის (გადაცემა „სხვა შუადღე“) ჩარევით გადაწყდა სარფის ანსამბლის დაფინანსება, არადა, წერილით ვაფრთხილებდი გამგეობას, რომ ანსამბლის დაშლის შემთხვევაში ანტიქართველი ლაზები კიდევ ერთხელ აღნიშნავენ, თუ როგორ ეპყრობიან დამპყრობელი ქართველები ლაზებსა და მათ კულტურას! საბედნიეროდ, ჩარევის შედეგად „კოლხა“ დღემდე არსებობს და თავისი სიმღერებით არაერთი მსმენელ-მაყურებელი გაახარა. სამწუხაროდ, კვლავ უყურადღებოდ არიან მიტოვებული არა

მარტო ლაზები, არამედ სხვა ქართველებიც. ჯერ კიდევ 2016 წლის ივნისში ჟურნალ „ისტორიანში“ (№66) დაიბეჭდა ჩემი წერილი დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტის სოფელ სამთაწყაროში ინგილოური მუზეუმის დაარსების თაობაზე, თუმცა, დღესაც არაფერია გაკეთებული...

საინტერესოა, რომ იური ღვინჯილია და მისი მეგობრები, რომლებიც გაჰყვირიან სამეგრელოს რამდენიმე სოფლის ტოპონიმიკის გადაქართვლებაზე, ლაზური სოფლების სახელწოდების თურქულად შეცვლის ფაქტზე არაფერს ამბობენ. არადა, თუ სამეგრელოში სოფლების მეათედსაც არ ექნება სახელი შეცვლილი, თურქეთის ლაზური სოფლების 90-95% პროცენტი მაინც თურქულ სახელწოდებას ატარებს, როცა მოსახლეობის უმეტესობამ ძველი ლაზური სახელები იცის. რატომ არ ითხოვენ ღვინჯილია-ჯალალონიები თურქეთისგან კოლხური ტოპონიმიკის აღდგენას?! როცა გაჰყვირიან თითქოსდა მეგრულის დაკარგვის საშიშროებაზე და მეგრულენოვანი რადიოსა და ტელევიზიის გახსნას ითხოვენ, ასევე, სკოლაში მეგრულენოვან სწავლებას, ამ დროს კი არაფერს ამბობენ ე.წ. ლაზურ (სინამდვილეში ლათინურ) ანბანსა და ლაზური ენის დამახინჯებაზე — იმ ბგერების დაკარგვაზე, რომლებიც ლაზურად გამოითქმება, მაგრამ ლათინური ანბანით გამოსახვა გართულებულია?! ჩემთვის ისიც საწყენია, რომ ქართულ მეცნიერებაში არსებული ორი ურ-

მეჰმედ აითაჩ, ჯორდან შენთურ (ვუდაზე) და ჩანი შენლი. ქალაქი ფინდიკლი (ვიწე). გიორგი კრავიშვილისა და ნაზი მემეშიშის 2014 წლის ექსპედიცია. თამაზ კრავიშვილის ფოტო

თიერთგამომრიცხავი მოსაზრების გამო (მეცნიერთა მცირე ნაწილი მეგრულს, ლაზურსა და სვანურს ქართული ენის დიალექტებად თვლის და არა ქართველურ ენებად) მეცნიერთა შორის დაძაბული ურთიერთობაა, რადგან სეპარატისტები ამასაც სათავისოდ იყენებენ. კარგი იქნება თუ ქართულ ტელევიზიებში გარკვეული ადგილი დაეთმობა მეგრულ, ლაზურ, სვანურ და სხვა კუთხეების ზღაპრებს, ლექსებს, მეტყველებას, ასევე საქართველოს ყველა სკოლაში ერთ-ერთ საგნად თუ ისწავლება ქართველური ენების კურსი, რომელშიც გადასცემენ ზოგად ცოდნას მეგრული, სვანური და ლაზური ენების შესახებ. ასევე მისაღებია, თუ გონიოს, სარფისა და კვარიათის სკოლებში ლაზური ენა ცალკე საგნადაც იქნება, რადგან საქართველოში ცოტა ლაზი ცხოვრობს და ბავშვებს ლაზურად მეტყველება მართლა უჭირთ, მაგრამ მეგრულ და სვანურენოვანი რადიო-ტელევიზია, სკოლა და ა.შ. მიუღებლად მიმაჩნია.

კიდევ ერთი დასანანი ფაქტი: რაც თავი მახსოვს, არც შევარდნადის, არც სააკაშვილისა და არც დღევანდელი ხელისუფლების დროს არავის უხსენებია 1949 და 1951 წლებში აფხაზეთიდან ციმბირსა და შუა აზიაში გასახლებული ლაზები. ცნობილია, რომ 1921 წლამდე ლაზეთის არაერთი სოფლიდან ეკონომიკური სიღუბნის გამო წამოსული მოსახლეობა აფხაზეთში სახლდებოდა. ისიც ცნობილია, რომ ოჩამჩირისა და სოხუმის რაიონებში იყო სოფლები, სადაც ლაზები უმრავლესობას შეა-

დგენდნენ, ზოგ სოფელში კი მხოლოდ ისინი ცხოვრობდნენ. სამწუხაროდ, გასახლებების შედეგად ლაზური დასახლება მოისპო. სტალინის გარდაცვალების შემდეგ ლაზების მხოლოდ მცირე ნაწილი დაბრუნდა. ეს საქართველოს საერთოდ არ ახსოვს, სეპარატისტი ლაზები კი ამასაც ჩვენ, ქართველებს გვაბრალებენ.

გამოსავალი საქართველოს სახელმწიფოს მხრიდან ლაზებით დაინტერესებაშია. მასობრივად უნდა ფინანსდებოდეს ლაზური ეთნოგრაფიის, ძეგლების, მუსიკისა და მეტყველების შემსწავლელი ექსპედიციები. თურქულად უნდა ითარგმნებოდეს და ვრცელდებოდეს არა მარტო ლაზებთან, არამედ ქართველებთან დაკავშირებული ლიტერატურა, ქართული მუსიკის აუდიო და ვიდეოჩანაწერები და სხვ. აქვე დავძინდი, რომ თურქეთის ლაზებში არის ქართულად განწყობილი ხალხი, რომელმაც ქართველობა საქართველოს ლაზებისა და მეგრელებისგან ისწავლა, ესე იგი ლაზების ქართულ სივრცესთან ინტეგრაცია შესაძლებელი ყოფილა!

რა თქმა უნდა, ლაზების პრობლემა ერთ წერილში ვერ დაეტყვა, მაგრამ ჩემი მიზანი ფართო საზოგადოების ინფორმირებულობა და სახელმწიფო სტრუქტურების დაინტერესებაა.

გიორგი კრავეიშვილი

ეთნომუსიკოლოგი, საქართველოს მოწვევტილი ქართველების მუსიკალური ფოლკლორის მკვლევარი, ასევე ა(ა)იპ ფონდ ჰეიამოს დირექტორი და თანადამფუძნებელი

ლაზური სახლი ფინდიკლის რაიონის სოფელ აბუში. გიორგი კრავეიშვილისა და ნაზი მემიშიშის 2014 წლის ექსპედიცია. თამაზ კრავეიშვილის ფოტო

სამეფო პატივით თამაში

სასწაულთმოქმედი ბერი თუ ანტიქრისტი; დედოფლისა და სასახლის კართან დაახლოებული და მრავალი დიდგვაროვანი ქალის საყვარელი; ჰიპნოზიორი თუ წმინდანი? იმავედროულად, ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი ადამიანი რუსეთში (და არა მხოლოდ)... გრიგორი რასპუტინზე უამრავი წიგნია დაწერილი, თუმცა მისი ნამდვილი სახე დღემდე ბურუსით არის მოცული. რასპუტინის ბიოგრაფია ერთ-ერთი ყველაზე უჩვეულოა თანამედროვე ისტორიაში. ის იკითხება, როგორც ილუმინალი და სასტიკი ზღაპარი.

გრიგორი რასპუტინი
1900-ანი წლებში
(კარლ ბულას
შუ-თეთრი ფოტო,
გაფერადებული)

ბრიგორი რასპუტინი – სასწაულთმოქმედი ბერი თუ გამოცხადებული ანტიქრისტი

ყველასთვის უცნობი, გაუნათლებელი ციმიბრელი კაცი, ჭეშმარიტი სარწმუნოების საძიებლად გაემართა, ღვთის მოწოდებით. ჭეშმარიტებისკენ მიმავალმა გზამ ის მრავალწელიწადს ატარა რუსეთის თვალუწვდენელ სტეპებზე, ვიდრე ბოლოს მეფის სასახლეში არ მიიღეს. მეფე-დედოფალი აღფრთოვანებული დარჩა მისი ღვთისმოსაობით, ადამიანის სულის შეუცდომელი წვდომით, უბრალო და პირდაპირი მდაბიური მანერებითა და წეს-ჩვეულებებით. მან სასწაულებრივად იხსნა მეფის ერთადერთი ვაჟის, ალექსის სიცოცხლე, რომელიც ჰემოფილით იყო დაავადებული. მაგრამ არისტოკრატებმა, რომელთაც მეტად აღიზიანებდათ მისი სასახლის კარზე პარაპში, ბოლოს მაინც მოახერხეს, ხაფანგში შეიტყუეს და მოკლეს...

გაცილებით ადრე პეტროგრადის ერთ-ერთ სარდაფში მის მოკვლამდე, 1916 წლის ბოლო დღეებში, გრიგორი რასპუტინი მსოფლიო საზოგადოებრიობის თვალში უკვე

გახდა ჯოჯოხეთის მამხალა. ამბობდნენ, მის არაკაცობასა და ბოროტებას საზღვარი არ აქვს, ისევე, როგორც მის ავხორცობასო; ვნებას ვერ იცხრობს, მიუხედავად იმისა, რომ უამრავი მშვენიერი თუ დიდგვაროვანი ქალი ჩაიგორა ლოვინშიო.

რასპუტინის მთელი არსება გლეხური ეშმაკობით ავსებულიყო. მხოლოდ მეფისა და დედოფლის საზოგადოებაში გარდაიქმნებოდა ღვთიურ კრავად. ყველანაირად ცდილობდა, სამეფო ოჯახს მისი ძალმოსილება დაეჯერებინა, ერწმუნა, რომ მხოლოდ მას ძალუძდა მათი შვილის დაუძლეველი სენისგან განკურნება და გადარჩენა. ამით კი იგი მხოლოდ უფლისწულს როდი იხსნიდა, მასთან ერთად თავად სამეფო დინასტიასაც გადაარჩენდა...

ამ გულუბრყვილო არისტოკრატებმა კი პირდაპირ ხელისგულზე დაუდეს რასპუტინს საკუთარი თავიცა და იმპერიაც. მანაც, ისარგებლა რა ამ ნდობით, მონარქიაც გაანადგურა და თავად რუსეთიც ნანგრევებად აქცია.

მუსუსი და ლოველასი

ლევენდად იქცა რასპუტინის მშფოთვარე და დაუცხრომელი სექსუალური ცხოვრება, რამაც მას წარმოუდგენელი დიდება მოუტანა. თუქცა, არ არსებობს სანდო ისტორიული დოკუმენტი, რომელიც რასპუტინის ზღვარგადასულ ვნებიანობას დაადასტურებდა. მხოლოდ ამბობენ, რომ მის ავხორცობას სახლვარი არ ჰქონდა, რომ იგი ამ საქმისათვის სულ შხად იყო...

თავის დღიურში მიხაილ როდმიანკო (1859-1924), რუსი პოლიტიკოსი, რუსეთის იმპერიაში კონსტიტუციური მონარქიის აღდგენის მომხრე, წერს, რომ რასპუტინი დედაქალაქში ღამის ორგეიბში მონაწილეობდა და ამ დროს ქალწულებს აუპატიურებდა. ამტკიცებდა, რომ მას აქვს უამრავი წერილი დედებისა, რომელთა ქალიშვილებსაც პატივი აჰხადა ამ „საზიზღარმა მხეცმა, ცხოველმა“; რომ მასვე აქვს რასპუტინის ფოტოები, რომლებშიც იგი უამრავი თავვანისმცემელი ქალის გარემოცვაშია. თავისი დიდების ზენიტში რასპუტინი ხშირად გამოჰყავდათ პრესაში, როგორც ყმაწვილქალების გამრყენელი.

იქნებ მსგავსი გიჟური, ბახუსით გაჯერებული ორგეიბისა და ათობით პატივყარილი ქალწულის ამბავი მართლაც მოგონილი იყოს, მაგრამ რასპუტინს რომ უამრავი საყვარელი ჰყავდა, ეს ფაქტია. მისი ქალიშვილი მარიაც კი, რომელიც აქტიურად იცავდა მამის ღირსებას, იძულებული გახდა ეღიარებინა, რომ ეს ასე იყო.

რასპუტინის თანმხლები ქალები ძირითადად ემოციურად გაუწონასწორებელი, გარკვეული მოსაზრებით, სულიერად ტანჯული ადამიანები იყვნენ. მათ რასპუტინისკენ იზიდავდათ მისი მამაკაცური, ძლიერი შინაგანი ძალა. გრიგორის ისეთი იშვიათი, მგრძობიარე და გამჭოლი მხერა ჰქონდა, ეჩვენებოდათ, რომ მან ბევრად უკეთ უწყოდა მათი პრობლემები, დარდი და საწუხარი, ვიდრე თავად ამ ქალებმა. მრავალი დიდგვაროვანი ქალი საზოგადოებაში დროს მოსაწყენად ატარებდა თავიანთი ქმრების გვერდით, რომლებიც ცოლებს დალატობდნენ ან სულაც უგულებელყოფდნენ. ეს ქალები, უბრალოდ, მარტოსულები იყვნენ, რასპუტინი კი მათ უსმენდა, ყურადღებას აქცევდა, ეალერსებოდა და ვნებიანად კოცნიდა. ასეთი მოპყრობის შედეგად ზვდებოდნენ, რომ ამ მამაკაცის ყურადღება სწორედ ის იყო, რაც მათ ცხოვრებაში ასე აკლდათ და სჭირდებოდათ.

თუ თავიდან ამ ყველაფერს ბუნებრივი და შეიძლება ითქვას, უანგარო ფორმა ჰქონდა, მომდევნო წლებში უკვე მთლად ასე არ ყოფილა.

მართალია, რასპუტინის ხელში უამრავმა ქალმა გაიარა, მაგრამ დროთა განმავლობაში გვერდით პატარა და ერთგული ჯგუფი შემორჩა. ისინი ეხმარებოდნენ ცხოვრებისეულ საკითხებში, პეტერბურგის სახლის უკეთ მოწყობაში, ყოველდღიურ განრიგსაც უდგენდნენ, არ აკლებდნენ საჩუქრებსა და ფულს, ასწავლიდნენ საზოგადოებაში მოქცევის წესებს, უცვლიდნენ თუთრულს... რასპუტინთან გატარებული დრო მათ სულებს იმედითა და სიხარულით ადავსებდა. რასპუტინს შეეძლო გამოეცნო სხვა ადამიანის ტანჯვის მიზეზი და სულ რამდენიმე სიტყვის თქმით დაემშვიდებინა, იმედი და სასოება ჩაესახა. ადამიანებმა, განსაკუთრებით, ქალებმა ირწმუნეს მისი წმინდანობის, და მას მიანდეს თავისი სული, ძალიან ხშირად კი სხეულიც...

და მაინც, ამ ქალთა შორის არც ერთი არ ყოფილა ისე დამთრგუნველი, ნადვლიანი, ვიდრე ოლგა ლოტინა. ქალი ფსიქიკურად იყო დაავადებული და რასპუტინის ყველაფრის გაკეთების უფლებას აძლევდა. მართალია, კაცს აწუხებდა ქალის ასეთი თვითდამცირება, მაგრამ არ იცოდა, როგორ ან რით დახმარებოდა მას.

რუსეთის მეფე ნიკოლოზ II, დედოფალი ალექსანდრა და მეფისწული ალექსი

პუტინისთვის ქალის ცემა შეეწყვეტიებინა, მაგრამ ძალიან გაუჭირდა. „ვერ მოვიშორე ეს ძუკნა თავიდან, — შესწივლა ჟურნალისტს რასპუტინმა, — მრუშობას არ იშლის“. ქალი კი, ნაცვლად იმისა, რომ ცემისგან თავი ეხსნა, მუდარანარევე ყვირილს განაგრძობდა: „მე შენი კრავი ვარ, შენ — ჩემი ქრისტე!“

ხელისუფალთა მემოზარი

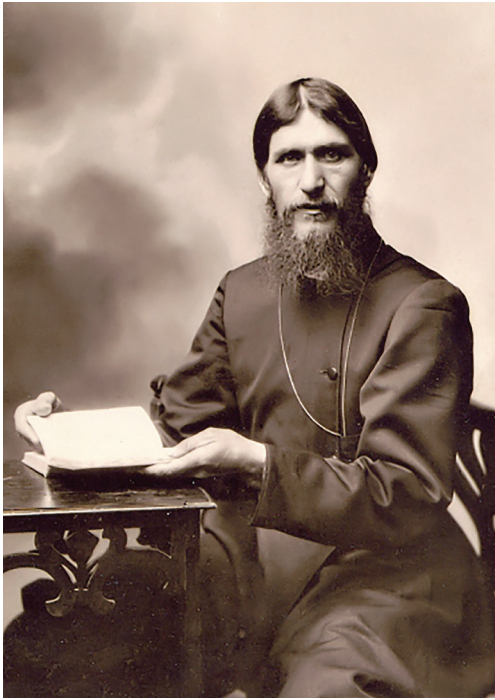
გრიგორი რასპუტინის ქალიშვილი, მარია, ასე აღწერს მამამისის ურთიერთობას მეფე ნიკოლოზ II-სა და დედოფალ ალექსანდრასთან: „მამას უყვარდა მეფის ოჯახი და მისი ერთგული იყო. მათ ყოველთვის ნახად და სითბოთი მოიხსენიებდა. მაგრამ მეფის სათნოებასა და სიკეთეში ის სისუსტეს ზედავდა და ამბობდა, რომ მეფე იყო „აუტანლად კეთილი და უბრალო გულის ადამიანი“. მამისგან ვიცი, რომ ის ამის შესახებ დედოფალსაც ეუბნებოდა. მამა მეფესა და დედოფალს ისე ექცეოდა, როგორც ნებისმიერ სხვას. მიმართავდა კნინობითი ფორმით „შენ“ და არასოდეს ქედი არ მოუხრია მათ წინაშე. ვინაიდან მამას ფეთქებადი ხასიათი ჰქონდა, ზოგჯერ მეფისთვის დაყვირებასაც არ მორიდებია, ხოლო როცა განრისხდებოდა, ფეხსაც კი უბაკუნებდა. ერთ დღეს მამამ უყვირა მეფეს და ისე გამოვიდა მისი კაბინეტიდან, რომ არც კი დამშვიდობებია. მისი ამგვარი გაბრაზება ხშირად იმით იყო გამოწვეული, რომ მეფე ყურად არ იღებდა მის რჩევას. მამას არაერთხელ უთქვამს მეფისთვის, რომ ის უფრო ახლოს უნდა იყოს ხალხთან, რომ მეფე ერის მამაა და რომ ხალხი მას ხშირად უნდა ზედავდეს. მეფე მას ისე უნდა უყვარდეს, როგორც საკუთარი მამა. მაგრამ მეფე ხალხისგან შორს ყოფნას ამჯობინებდა, ხალხი მას ვერ ზედავდა და მხოლოდ მისი სახელის ემინოდა: თუკი ხალხი შეძლებდა მის ხშირად დანახვას, მაშინ აღარ ექნებოდა მისი შიში, პირიქით, შეუყვარდებოდა. მეფეს მამასთვის ნათქვამი აქვს, რომ თუკი ისე დაიწყებდა ცხოვრებას, როგორც იგი ურჩევდა, მაშინ ხალხი არ დაინდობდა და მოკლავდა. მამა უარობდა და ეუბნებოდა, რომ ხალხი არა, მაგრამ მას ინტელექტუალები მოკლავდნენ“.

როგორც ისტორიკოსები ამბობენ, მარიას და ხასიათობა მამამისის ურთიერთობისა მეფე-

ლოხტინას უზომო თავყანისცემას კაცი წონასწორობიდან გამოჰყავდა. სულ მის ირგვლივ ტრიალებდა, სიყვარულით ხდიდა ფეხსაცმელს და კოცნიდა მას. გადმოცემით, ქალმა გრიგორის მოპარა კოვზი და ლაბადა და მათზე ლოცულობდა, როგორც რაღაც წმინდა საგნებზე, რელიკვიასზე. არსებობს ჩანაწერი, რომ რასპუტინს მისი ამგვარი საქციელი ხშირად აკარგვინებდა წონასწორობას და ქალს სცემდა კიდევ. ურტყამდა ყველაფერს, რაც ხელში მოხვდებოდა, ქალი კი ცდილობდა მოხვეოდა, თავს იდანაშაულებდა და გამუდმებით ბოდიშს უხდიდა...

რასპუტინი ლოხტინას ქცევას არა რაიმე დააუადებს აწერდა, არამედ ეშმაკის ზემოქმედებას, რომელიც მან ვერა და ვერ განდევნა ქალის სხეულიდან.

ერთხელ რასპუტინს მეგობარი, ჟურნალისტი ალექსეი ფილიპოვი ბინაში ესტუმრა და დაინახა, რომ რასპუტინი ოლგას ლოცვინში სცემდა. ქალი ამოდ ცდილობდა მას ხელებით შემოხვეოდა, მკერდში ჩაეკრა, თან გაჰყვიროდა: „შენ ღმერთი ხარ, ჩემი ღმერთი“. ამის სანაცვლოდ რასპუტინი ზიზღით დასძახოდა: „ესეც შენ, ძაღლო, ესეც შენ!“ და მუშტს ურტყამდა. ფილიპოვი შეეცადა, რას-

გრიგორი რასპუტინი 1900-ანი წლებში
(კარლ ბულას ფოტო)

სა და მის ოჯახთან, სარწმუნოა. რასპუტინს ნამდვილად უყვარდა მეფე, მაგრამ კარგად ხედავდა მის უუნარობასაც და ამის თაობაზე აფრთხილებდა.

რასპუტინი არ გამოდგა რიგითი პერსონა სამეფო კარის ფაფორიტების სიაში. ამ „ინსტიტუტის“ ცვალებადმა ხასიათმა და რასპუტინის პიროვნულმა თვისებებმა განაპირობეს არსებითი განსხვავება მის წინამორბედებთან. რასპუტინი ნამდვილად მოვიდა „ჭაობიდან“, მაგრამ ბევრი მათგანისგან განსხვავებით, კვლავ უკან, ჭაობში არ ჩაშვებულა. თუ აღრინდელი ფაფორიტები სიამოვნებით იღებდნენ ტიტულებს, ორდენებს, მიწებსა და ფულს, ის არც გამდიდრებულა, არც რამე ტიტული ან სიმდიდრე აუღია. სამაგიეროდ, არ კარგავდა კვშირს თავის ოჯახთან, თავის კლასთან და შშობლიურ სახლთან. მისგან ამას მოელოდნენ კიდევ. მისი პროტექტორები, როგორც მეფე-დედოფალი, ისე არისტოკრატები, სხვა მიზეზებთან ერთად, იმიტომაც იყვნენ მასთან ასეთი ახლო ურთიერთობით დაინტერესებული, რომ მას შეეძლო ისინი უბრალო, ღვთის მოყვარულ ხალხთან დაეკავშირებინა. ის რომ თავადის ტიტულის მიღებას

დათანხმებულიყო, აღზვევებულიყო, სწორედ იმას დაკარგავდა, რაც მასში იზიდავდათ. რასპუტინი კი საკმაოდ ეშმაკი და გაიძვერა გახლდა საიმისოდ, რომ ეს გარემოება არ გაეთვალისწინებინა. მას თავისი ფესვებიდან დაშორება არ ეწადა. ამ თვალსაზრისით, იგი სნობი არ ყოფილა. ამასთან, უკვე 1915 წლიდან იცოდა, რა დიდი საფრთხის შემცველია სამეფო ოჯახთან მჭიდროდ დაახლოება.

აკველობის დღე

1916 წლის 17 დეკემბრის სისხამ დილით, გრიგორი რასპუტინი რუსი არისტოკრატის, ფელიქს იუსუპოვის სახლში მოკლეს და გვამი მდინარე ნევის ერთ-ერთ შენაკადში გადააგდეს. ეს ამბავი საყოველთაოდ არის ცნობილი. მაგრამ რა მოხდა რასპუტინის სიცოცხლის ბოლო საათებში, ეს ამბავი თითქმის საუკუნეზე მეტი ხნის შემდეგაც სპეკულაციების საგნად რჩება. აი, რას ჰყვებიან ყველაზე ხშირად:

შუალამე ახალგადასული იყო, როცა ავტომანქანა, რომელსაც იუსუპოვი და რასპუტინი მიჰყავდა, მოიკას ქუჩაზე №92 სახლის ეზოში შევიდა. აქ იუსუპოვის მეზობელი თავადი ორლოვი ცხოვრობდა. აქედან ადვილი იყო შიდა კიბით იუსუპოვის რეზიდენციაში გადასვლა. როცა რასპუტინი და იუსუპოვი სასახლეში შევიდნენ, დარბაზიდან ხალხის ხმები და გრამოფონიდან სიმღერა „იანკი დუდლი“ მოისმოდა. რასპუტინი დაინტერესდა და ჰკითხა იუსუპოვს, წვეულება გაქვსო? იუსუპოვმა მიუგო, რომ მისი ცოლის რამდენიმე მეგობარი იყო შეკრებილი და მალე წავიდოდნენ. ისინი ქვედა სართულზე სავარძლებში ჩასხდნენ სასაუბროდ და ჩაის დასალევად. იუსუპოვმა რასპუტინს მოწამლული ნამცხვარი შესთავაზა. ამ უკანასკნელმა ორი ნაჭერი შეჭამა. იუსუპოვი თვალებს არ უჯერებდა: რასპუტინი კალიუმის ციანიდით მოწამვლის არავითარ ნიშანს არ ამჟღავნებდა.

ამის შემდეგ გრიგორი რასპუტინმა იუსუპოვს სთხოვა, დაესხა მადერა, მისი საყვარელი ღვინო. თავადმა ჭიქა მიუტანა, რომელშიც ღვინო ასევე მოწამლული უნდა ყოფილიყო. მაგრამ ახლაც, ისევე როგორც ნამცხვრის შემთხვევაში, ღვინოს არავითარი გავლენა არ მოუხდენია გრიგორიზე. მან სამი ჭიქა დალია და სმას განაგრძობდა. იუსუპოვი უკვე აშკარად ნერვიულობდა, ის დარწმუნებული იყო, რომ გრიგორიმ უკვე იცოდა, რა მიზნითაც

იყო მიწვეული. თუმცა, სტუმარმა გიტარა აიღო და მასპინძელს სთხოვა, რამე შეესრულებინა. იუსუპოვმა რამდენიმე რუსული სიმღერა იმღერა.

დრო ნელა მიიზღაზნებოდა. უკვე დამის სამის ნახევარი გამხდარიყო. იუსუპოვმა ბოდიში მოუხადა გრიგორის, მანტიერესებს, მადლა რა ხდება, ცოლის მეგობრები თავს როგორ გრძნობენო და დაშორდა. როცა შეთქმულებს ყოველივე უამბო, მათ ვერ დაეჯერებინათ, რომ საწამლაჟმა არ იმოქმედა. თავადმა იარაღი აიღო და უკან დაბრუნდა წამოწყებული საქმის დასასრულებლად.

უკან დაბრუნებულს, რასპუტინი მაგიდასთან თავდახრილი დახვდა. მიმედ სუნთქავდა, თუმცა კიდევ ერთი ჭიქის დაღვების შემდეგ გამოცოცხლდა და ლაპარაკის ხასიათზეც მოვიდა. წავიდეთ, ბოშებთან გავერთოთ, შესთავაზა იუსუპოვს. ამ უკანასკნელმა იუარა, საუბრის თემა შეცვალა და ისე, რომ გვერდით კარდაზე მდგარი მთის ბროლისა და ვერცხლისგან დამზადებული ჯვრისთვის თვალი არ მოუცილებია, წარმოთქვა: „გრიგორი ეფიმოვიჩი, ჯობს იმ გარდამოხსნის ჯვარს შეხედო და ილოცო“. ამის თქმაზე რევოლვერი იძრო და რასპუტინს ესროლა. მან დაიყვირა და იატაკზე დაფენილ დათვის ტყავზე დაეცა. „შეგრძეება, რომ რუსეთის ხსნისა და გადარჩენის გზაზე პირველი ნაბიჯი გადადგმული იყო, — წერდა შემდეგ იუსუპოვი, — ძალასა და ენერგიას მმატებდა და მომავლისადმი უზარმაზარი რწმენით მავსებდა“.

სისხამ დილით იუსუპოვის სახლში, პირველ სართულზე შეთქმულებმა მოიყარეს თავი. პირველი გასროლის შემდეგ რასპუტინმა შენობიდან გარეთ გაქცევა მოახერხა, თუმცა კიდევ ორი ტყვია დააწიეს. გვამი კვლავ სასახლეში შეიტანეს, შემდეგ კი ავტომობილში მოათავსეს და დილის ბინდებუნდში წაიღეს, სასწრაფოდ თავიდან მოსაშორებლად...

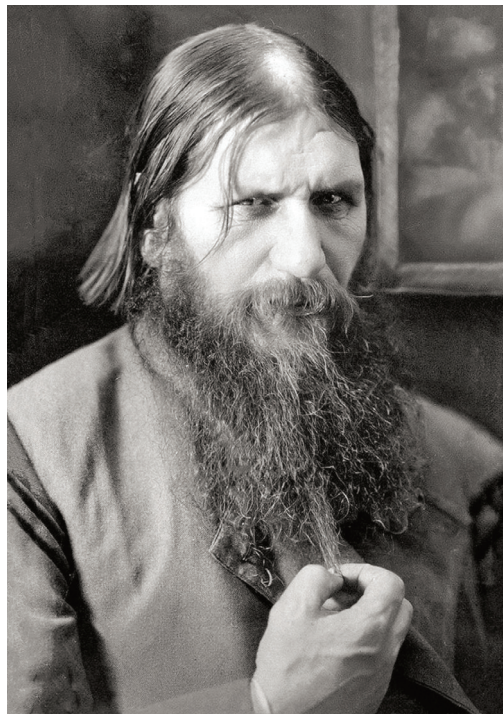
ლეგენდად იქცა რასპუტინის „გამძლეობა“ საწამლაჟის მიმართ. თუმცა, როგორც ირკვევა, ერთ-ერთმა შეთქმულმა, ექიმმა სტანისლავ ლაზოვერტმა, ვისაც ნამცხვარსა და ღვინოში საწამლაჟის გარევა ვეალებოდა, უვნებელი ნივთიერება გამოიყენა. წლების შემდეგ ლაზოვერტმა თავადვე მისწერა წერილი ფელიქს იუსუპოვს, აღიარა, რომ როგორც ექიმს, ადამიანის მოკვლა არ შეეძლო და პატიებაც სთხოვა...

ფელიქს იუსუპოვი საკუთარ მამულში, კურსკის გუბერნიის სოფელში გადასახლეს. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ პეტროგრადში დაბრუნდა, 1919 წელს კი ემიგრაციაში წავიდა. გარდაიცვალა 1967 წელს. ფელიქს იუსუპოვის „სულიერმა შვილმა“, ცნობილმა მექსიკელმა სკულპტორმა ვიქტორ კონტრერასმა მხოლოდ 2016 წელს განაცხადა, რომ ექიმ ლაზოვერტის აღიარებითი წერილი, რომელიც მან თავად იუსუპოვს გაუგზავნა, მის პირად არქივში ინახებოდა.

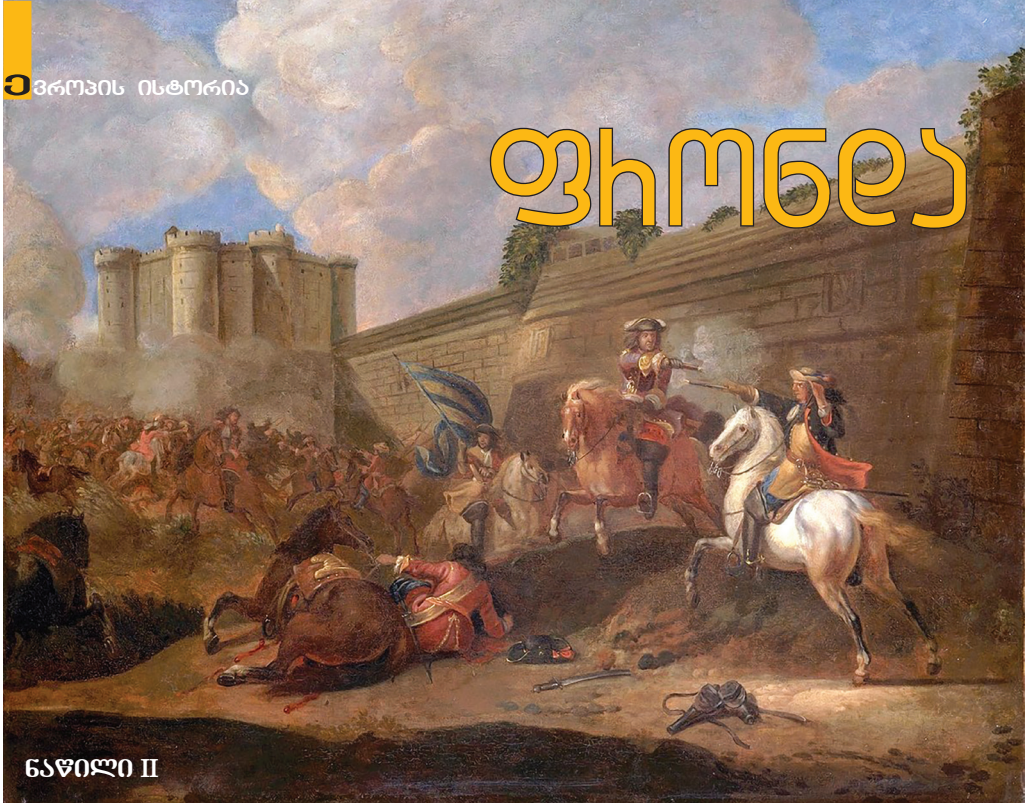
კონტრერასის თქმით, ამ არქივში არაერთი ცნობაა დაცული, რომლებიც იუსუპოვს არასოდეს არავისთვის გაუმხელია. „მე ჰიპოკრატეს ფიცი მაქვს დადებული. არ შემიძლია არავის მოწამვლა ან მოკვლა“, — სწერდა მას ლაზოვერტი. ამდენად, ლეგენდა, თითქოს რასპუტინზე საწამლაჟმა არ გაჭრა, არასწორ ინფორმაციას ეყრდნობოდა...

მეფე ნიკოლოზსა და დედოფალ ალექსანდრას შესაძლოა ეს არ სცოდნოდათ, მაგრამ მეგობრის სიკვდილმა მათი ტრაგიკული აღსასრულიც დააჩქარა. იმგვარი სიკვდილი, რომელიც რასპუტინს ერგო, რომანოვების დასასრულსაც მოასწავებდა.

მოამზადა ამბროსი გრიშაკაშვილმა

ფიონდა

ნაჭილი II

ბრძოლა პარიზის სენტ-ანტუანის კარიბჭესთან 1652 წლის 2 ივლისს. უკანა პლანზე მოჩანს ბასტილიის ციხე

უნიკალური საშინაო კრიზისი საფრანგეთში

(დასასრული.
დასაწყისი იხ. „ისტორიანი“ №90)

საპარლამენტო ფრონდის კულმინაციას, მწვერვალს, როგორც ისტორიკოსები ფიქრობენ, წარმოადგენდა 1648 წლის 22 ოქტომბრის მანიფესტი. ეს საპარლამენტო ფრონდის პერიოდში (1648-1649) მნიშვნელოვანი მიჯნა უნდა იყოს. ფრანგი ისტორიკოსი სენტ-ოლარი აჭარბებდა 22 ოქტომბრის მანიფესტის ისტორიულ მნიშვნელობას და მასში პოლიტიკური თავისუფლების პრინციპების განსახიერებას ხედავდა. დეკლარაცია, პირველ ყოვლისა, ცდილობდა ზღვარი დაედო ხელისუფლების თვითნებობისთვის. ის ხმას იმაღლებდა თვითნებურ დაპატიმრებათა წინააღმდეგ, ოღონდ ეს ეხებოდა მოხელეებს და არა უბრალო ხალხს. ტალია (მიწის გადასახადი საფრანგეთსა და ინგლისში) შემცირდა 20%-ით, რაც 10 მილიონ ლივრს უდრიდა, ხოლო არაპირდაპირი გადასახადი 5 მილიონი ლივრით შემცირდა. პარლამენტს, უწინარესად, საკუთარი უსაფრთხოება აფიქრებდა და აგრეთვე პარლამენტის კომპეტენციის დაცვა, როგორც სასამართლო კორპორაციისა. 22 ოქტომბრის დეკლარაცია დიდ საფრთხეს

არც მთავრობისთვის წარმოადგენდა. არსებითად ის მას არაფერს ავალდებულებდა. მდგომარეობის მთელი პარადოქსულობა კი ის იყო, რომ დეკლარაციის დებულებები უნდა განეხორციელებინათ დედოფალ-რეგენტსა და უმაღლეს საბჭოს, რომლებიც ყველაზე ნაკლებად იყვნენ ამით დაინტერესებული. რეგენტმა ანა ავსტრიელმა ხელი მოაწერა დეკლარაციას. ხელისუფლება ხელსაყრელ შანსს არ გაუშვებდა საპარლამენტო ფრონდისთვის ანგარიშის გასასწორებლად, მაგრამ ახლა ამის დრო არ იყო.

მთავრობას სულის მოთქმა სჭირდებოდა, რათა ბოლომდე მიეყვანა ერთი მნიშვნელოვანი საქმე. 1648 წლის 24 ოქტომბერს ვესტფალიის ორ ქალაქში — მიუნსტერსა და ოსნაბრიუკში ხელი მოეწერა სამშვიდობო ხელშეკრულებას, ერთი მხრივ, რომის საღვთო იმპერიასა და მის მოკავშირეებს, მეორე მხრივ კი შვედეთს, საფრანგეთს და მათ მოკავშირეებს შორის. ოცდაათწლიანი ომი დასრულდა. ეს საფრანგეთის პოლიტიკის წარმატება იყო. საფრანგეთმა საბოლოოდ შეიერთა ლოთარინგიის საეპისკოპოსოს სამი ქალაქი — ტული, მეცი, ვერდენი და მიიღო ალზასი (სტრასბურგის გა-

რეშე). გერმანია პოლიტიკურად დაქსაქსული დარჩა. ჰაბსბურგთა ორივე შტოს — ესპანეთისა და ავსტრიის ძლიერებას საგრძნობლად შეეკვეცა ფრთები.

კვანძი 1649 წლის დასაწყისში გაიხსნა. 6 იანვარს ღამით მაზარინიმ და სამეფო კარმა პარიზი დატოვეს და სენ-ჟერმენში გადავიდნენ. მთავრობის ხელთ არსებული ჯარები საკმარისი არ იყო დედაქალაქის შტურმისთვის. ამიტომ მაზარინიმ გადაწყვიტა, დედაქალაქისთვის სურსათით მომარაგება შეეზღუდა. ეს მისი ერთი კოზირი იყო. მან სცადა განხეთქილება შეექმნა ოპოზიციის რიგებში, რაც იმით გამოიხატა, რომ დააპირა პარლამენტისთვის დაეპირისპირებინა პარიზის მუნიციპალიტეტი, რომლის როიალისტური განწყობა საყოველთაოდ ცნობილი იყო. ეს კი მეორე კოზირი გახლდათ მაზარინის ხელში. თუმცა არც ერთმა ამ ფაქტორმა კარდინალის სასარგებლოდ არ იმუშაუა. მისი გეგმები ჩაიშალა. მართალია, პარიზელებს ძალიან გაუჭირდათ, მაგრამ, როგორც თანამედროვეები აღნიშნავენ, კაპიტულანტური განწყობილება არ

იგრძნობოდა. ისინი ამაში დამნაშავედ მიიჩნევენ მაზარინის და არა პარლამენტს. პარიზის მუნიციპალიტეტი შეეცადა, წინ აღდგომოდა პარლამენტს, მაგრამ 9 იანვარს ხალხის აქტიური ჩარევის შემდეგ, რომელმაც ალყა შემოარტყა რატუშას, ფარ-ხმალი დაყარა.

პარიზის პარლამენტის ოპოზიციური განწყობილება ნელ-ნელა ამოიწურა, რაც დიდწილად იმან განაპირობა, რომ მონარქიასთან მჭიდროდ დაკავშირებულ პარლამენტს უფრო შორს წასვლა არ შეეძლო. პარიზის პარლამენტი სერიოზულად დააფიქრა ორმა გარემოებამ: 1649 წლის მარტში საფრანგეთში ესპანეთის ჯარები შეიჭრნენ. ესპანეთთან კავშირის პერსპექტივა კი მათ გეგმებში არ შედიოდა. პარლამენტს არც ხალხის აქტიურობა მოსწონდა, რასაც საპარლამენტო ფრონდის რადიკალიზაცია მოჰყვებოდა. პარლამენტში არ ხიბლავდათ სამეფო ხელისუფლების წინააღმდეგ, ხალხთან კავშირში ბრძოლის პერსპექტივა. ამას გარდა, პარლამენტარებზე იმოქმედა ცნობამ ინგლისის მეფის ჩარლზ I-ის სიკვდილით დასჯის შე-

სამშვიდობო ხელშეკრულების ხელმოწერა მიუნსტერში (ჟერარ ტერბორხის ნახატი)

ინგლისის მეფის ჩარლზ I-ის სიკვდილით დასჯა 1649 წლის 30 იანვარს (გერმანული გრაფიურა)

სახე. უკონტროლო ვითარების შექმნა მათი მიზანი არ იყო. ფრონდაზე ინგლისის მეფის ჩარლზ I-ის სიკვდილით დასჯის გავლენის გადაჭარბება, როგორც ამას მკვლევრები ბორის პორშნევი და ვლადიმირ მალოვი მიიჩნევენ, ცხადია, არ ღირს, ეს ზედმეტია. ამან პარლამენტს ახალი ბრძოლებისთვის კი არ შთაბერა სული, არამედ დააშინა. XVII საუკუნის ფრანგ მოხელეს საერთო არაფერი ჰქონდა XVII საუკუნის ინგლისელ პურიტანთან. ფრანგი ჩინოვნიკი უკიდურესად მშობარა იყო. როგორც ბორის პორშნევი აღნიშნავს, საფრანგეთში ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული რევოლუციის წინამძღვრები. ეს მოხდა გაცილებით გვიან, XVIII საუკუნეში, როცა ფრანგი განმანათლებლების ძალისხმევით, მკვეთრი გარდატეხა მოხდა ფრანგი ხალხის ფსიქოლოგიასა და მსოფლმხედველობაში.

1649 წლის I-ლ აპრილს ხელი მოეწერა შეთანხმებას ხელისუფლებასა და პარლამენტს შორის. ვ. მალოვი მიიჩნევს, რომ ეს არ მოასწავებდა პარიზის პარლამენტის კაპიტულაციას, როგორც ამას ხაზს უსვამს მკვლე-

ვარი იური ბორისოვი. რადგან სტატუს-კვოს აღდგენით პარლამენტი არაფერს კარგავდა.

იყო თუ არა საპარლამენტო ოპოზიცია ბურჟუაზიული? ბორის პორშნევი უფრო იმ აზრისკენ იხრება, რომ ეს იყო ბურჟუაზიული ოპოზიცია. სულ სხვაგვარად ფიქრობს ვ. მალოვი. მისი პასუხი ამ კითხვაზე უარყოფითია. ეს არ იყო ბურჟუაზიული ოპოზიცია, როგორც ამას ბ. პორშნევი ფიქრობდა. პარიზის პარლამენტის ძირითად ბირთვს შეადგენდა არა ბურჟუაზია, არამედ, როგორც უახლესი გამოკვლევები ცხადყოფს, საფრანგეთის არისტოკრატის სპეციფიკური ფენა — გააზნაურებული ბურჟუაზია, „მანტიის აზნაურობა“ (ხალხი, ვინ სამოქალაქო სამსახურით, მათ შორის, სასამართლოშიც, მიიღო მეფისგან აზნაურობა და არა კეთილშობილი წარმოშობის წყალობით).

...საპარლამენტო ფრონდა დასრულდა. პარლამენტმა ამოწურა თავისი სოციალური პროგრამა. მონარქიასთან მჭიდროდ დაკავშირებული პარლამენტი ვერ შეეცდებოდა ხელისუფლების ხელში აღებას და მის მეტ-ნაკლებ-

ბად გაკონტროლებას უნდა დასჯერებოდა. ამიტომ მომავალ პოლიტიკურ ბატალიებში პარლამენტს არ შეეძლო შეესრულებინა ლიდერის ფუნქცია, წამოეყენებინა ახალი, პოპულარული იდეები.

პრინცების ფრონდა

პრინცების ფრონდის დაწყების მიზეზი გახდა ანა ავსტრიელისა და კარდინალ მაზარინის მიერ პრინც კონდეს, მისი ძმის, პრინც კონტისა და ჰერცოგ დე ლონგვილის დაპატიმრება. ამის შემდეგ მოძრაობას არისტოკრატია ჩაუდგა სათავეში, ამიტომ მას „პრინცების ფრონდა“ უწოდეს. ფრანგი ისტორიკოსის, ოგიუსტენ ტიერის თქმით, „პრინცების ფრონდა არისტოკრატული შეთქმულებებისა და სახალხო მღელვარებათა სინთეზს წარმოადგენდა“.

მკვლევარ ვლადიმერ მალოვის აზრით, არისტოკრატული ოპოზიცია არ შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ფეოდალური რეაქცია, ვინაიდან პრინცებს არანაირი პოლიტიკური მოთხოვნები არ ჰქონიათ. მათი სურვილი იყო, მთავრობისთვის გამოეძალათ საჩუქრები, პენსიები, ტიტულები, პრივილეგიები.

პრინცების ფრონდას ლაიტმოტივად გასდევს ტიტანთა დაპირისპირება — ორი სამხედრო და დიპლომატიური ტიტანის შეჯახება. ერთი მხრივ მაზარინის, ხოლო მეორე მხრივ — კონდესი.

1650 წლის დასაწყისში მაზარინის მდგომარეობა მკვეთრად გაუარესდა. კონდესთან ბრძოლა ძნელი აღმოჩნდა. პარიზში მაზარინის საწინააღმდეგო განწყობილება გაძლიერდა, მას სამოქალაქო ომში დამნაშავედ მიიჩნევდნენ. პრინცების პოპულარობა კი დღითი დღე იმატებდა, მაზარინი იზოლაციაში მოექცა. 1651 წლის 7 თებერვალს ის იძულებული შეიქნა, პარიზი დაეტოვებინა, ხოლო მეფემ და დედოფალმა სასახლიდან გაქცევა ვერ მოასწრეს, რადგან სასახლეს სახალხო პოლიციამ შემოარტყა ალყა. ფაქტობრივად, ისინი შინაპატიმრობაში აღმოჩნდნენ, რომელიც თითქმის ორ თვეს გაგრძელდა. ანა ავსტრიელი იძულებული შეიქნა, ოპოზიციის მოთხოვნა დაეკმაყოფილებინა — გაეძევიანა მაზარინი და დაკავებული პრინცები გაეთავისუფლებინა.

ერთსულოვნება არც ფრონდიორი არისტოკრატის რიგებში სუფევდა. ვითარება

კიდევ უფრო დაძაბა ორმა გარემოებამ: პრინც კონდეს მისწრაფებამ ძალაუფლებისკენ და ესპანეთთან კონტაქტების გაძლიერებამ. 1651 წელს განახლდა ხელშეკრულება ესპანეთთან.

1651 წლის 23 დეკემბერს ანა ავსტრიელის თხოვნით მაზარინის ჯარები საფრანგეთში შეიჭრნენ, რამაც კიდევ უფრო დაძაბა ისედაც რთული პოლიტიკური ვითარება. მაზარინისა და კონდეს დაპირისპირებამ კულმინაციას მიაღწია. ეს ჭეშმარიტად ტიტანთა ბრძოლა იყო. 1652 წლის აპრილიდან მოქმედების ეპიცენტრი პარიზის შემოგარენი გახდა. 1652 წლის 16 ივნისს მთავრობამ პირობა დადო, რომ მაზარინის დაითხოვდა, თუ ფრონდიორი პრინცები იარაღს დაყრიდნენ. პრინცები მიხვდნენ, რომ დრო მათ სასარგებლოდ არ მუშაობდა. დაყოვნება აღარ შეიძლებოდა, ხალხის განწყობა თანდათან იცვლებოდა.

პრინცების ფრონდის პერიოდში მნიშვნელოვან მიჯნად უნდა ჩანდეს 1652 წლის ივლისის პირველ დღეებში დატრიალებული მოვლენები. 1652 წლის 2 ივლისს პარიზის სენტ-ანტუანის კარიბჭესთან მარშალმა ანრი

პრინცი კონდე, ლუი II ბურბონი (კონდეები იყვნენ ბურბონების სამეფო საგვარეულოს განშტოება, ე.წ. სისხლის პრინცები)

„ლუი XIV კლავს ფრონდას“. ვერსალის სასახლე, ფტორი ჟილ გერენი (ფრონდის დასრულების დროისთვის „მეფე-მზე“ მხოლოდ 14 წლის იყო)

ტიურენმა დაამარცხა პრინც კონდეს ჯარები, მაგრამ ამ უკანასკნელმა რაღაც საშუალებებით მაინც მოახერხა პარიზში შეღწევა და 4 ივლისს დედაქალაქში საშინელი ხოცვა-ჟლეტა გაიმართა. ეს მოვლენა საგანგებოდ შეისწავლეს ფრანგმა ისტორიკოსებმა ლორიმ და კურტომ, რომელთაც მრავალი გამოუქვეყნებელი ხელნაწერი დოკუმენტი გამოიყენეს. ეს ამ საკითხის შესწავლის საქმეში სიახლე იყო.

ივლისის მოვლენებმა კიდევ ერთხელ დაანახვა ხალხს, რომ პრინციების პოლიტიკა არაფრით განსხვავდებოდა მაზარინის პოლიტიკისგან და მის მსგავსად, უპრინციპო იყო. როგორც ბორის პორშნევი ფიქრობს, პრინციების ფრონდის დროს სახალხო მღელვარებათა აპათის მიზეზი სწორედ აქ უნდა ვეძიოთ.

1652 წლის 4 ივლისის მოვლენებმა კვლავ აჩვენა საშუალო ფენას, რაოდენ სამიშია ქვეყნის შინაშეობა. მესამე წოდება (საფრანგეთის ყველა ფენა, გარდა პრივილეგირებული არისტოკრატისა და სასულიერო პირებისა) ყველაზე უფრო მეტად იყო დაინტერესებული სტაბილურობით, მტკიცე ხელისუფლებით,

რადგან სწორედ ის ესახებოდა თავისი სიმდიდრის დაცვის საიმედო გარანტიად. პრინციების ფრონდა დასასრულისკენ წავიდა. 1652 წლის 24 სექტემბერს აღდგა პარიზის მუნიციპალიტეტი, რომელიც 4 ივლისის მოვლენების დროს დაინგრა. 13 ოქტომბერს ანა ავსტრიელი პარიზში დაბრუნდა. 1653 წლის 3 თებერვალს პარიზში დაბრუნდა კარდინალი მაზარინი. პარიზში ფრონდა დასრულდა.

* * *

საუბრის ცალკე საინტერესო თემაა ფრონდა პროვინციებში, სახელდობრ, გიენის დეპარტამენტში, ბორდოში. სადაც მან განსაკუთრებით ფართო გაქანება შეიძინა. ამ მხრივ ყურადღებას იმეორებს ბორდოში ორგანიზაცია „ორმეს“ საქმიანობა. ეს საკითხი დიდი ხნის განმავლობაში სამეცნიერო ლიტერატურაში შეუსწავლელი იყო და 1972 წელს ამერიკელმა ისტორიკოსმა მაიკლ უესტრიჩმა ის საგანგებოდ შეისწავლა. მან გამოიყენა ახალი საარქივო მასალები, რაც სიახლეს წარმოადგენდა. ქალაქის თავზე „ორმეს“ წითელი დროშა მთელ წელიწადს ფრიალებდა. ისტორიკოსები თანხმდებიან, რომ ეს იყო ქალაქის პლესის გამოსვლა. „ორმეისტების“ მიერ ლეველერების (რადიკალური პარტია იმდროინდელ ინგლისში) მოძღვრების ათვისებაზე აპელირება, როგორც ამას ზოგიერთი ისტორიკოსი აკეთებს, ალბათ, მაინც დიდი სიფრთხილეს მოითხოვს და გადაჭარბებულიც შეიძლება იყოს. ისინი არ არიან მმართველობის რესპუბლიკური ფორმის მომხრე. მათი პოლიტიკური სიმპათია მონარქიისკენ იხრება, რომელიც გაცილებით დემოკრატიულ საწყისებზე იქნება დაფუძნებული... პარიზში ფრონდის დასრულების შემდეგ მთავრობამ ყურადღება პროვინციებს მიაპყრო. საჭირო იყო აქ წესრიგის აღდგენა. ბორდოში მთავრობამ დიდი ძალები გადაისროლა, რომელთაც ქალაქს ალყა შემოარტყეს. დაიწყო გაჭირვება, შიმშილი. 1653 წლის 19 ივლისს ქალაქის ზედაფენების კრების წარმომადგენლებმა თხოვნით მიმართეს პრინც კონტის, დაეშალა ორგანიზაცია „ორმე“, გაეთავისუფლებინა ქალაქის მილიციის კაპიტნები და დაზავება მოეთხოვა. პრინცი კონტი დაყაბულდა. 1653 წლის 3 აგვისტოს მთავრობის ჯარებმა ბორდო დაიკავეს. ფრონდა დასრულდა.

მერაბ კალანდიაძე

ელენიო ერერა: ყოველი მატჩი – ისტორიაა

**„დიდ გუნდებს რატომ
მხელმძღვანელობ? იმიტომ,
რომ პატარებს ჩემთვის
ბადასდა არ შოუქლიათ“**

ფეხბურთის მოყვარულები ხშირად წარმოთქვამდნენ ფრანსას „კატენაჩოს საუკეთესო ტრადიცია“. ამ სიტყვებს ამბობდნენ ეზოში მოთამაშე ბიჭებიც, როცა იხსენებდნენ ახალგაზრდას, რომელმაც 25:25 ანგარიშისას მეტოქეს გადამწყვეტი ბურთი არ გაატანინა. ძალიან ცოტამ თუ იცოდა, რას ნიშნავდა ეს „კატენაჩო“. გაგონათ, რომ ეს იყო ყველაზე საიმედო დაცვა და ათი წლის ბიჭუნას მეტი არც აინტერესებდა. ვინ წარმოიდგენდა, რომ ამ საფეხბურთო სქემის დამამკვიდრებლის დაკრძალვზე, რომელიც 1997 წლის 9 ნოემბერს ვენეციაში გარდაიცვალა, იტალიის ფეხბურთის ფედერაციის არც ერთი წარმომადგენელი არ მისულა. ფედერაციისა, რომელსაც მან უდიდესი საქმე გაუკეთა.

ელენიო ერერა

ელენიო ერერა მსოფლიო ფეხბურთის ისტორიაში, ალბათ, ყველაზე მრავალმხრივი მწვრთნელია, მასთან შედარებით დღევანდელი სახელოვანი მწვრთნელების ფიგურებიც ფერმკრთალდებიან.

ერერა არგენტინაში, ბუენოს-აირესში დაიბადა 1910 წლის 10 აპრილს, ესპანურ ოჯახში. მისი მამა ფრანცისკო, პროფესიით დურგალი, ანდალუსიიდან გამეფებული ანარქისტი იყო. დედა, მარია გავილან მარტინესი კი დამლაგებელი გახლდათ. შემდეგ ოჯახი უკეთესი ცხოვრების ძებნაში კასაბლანკაში, მაროკოში გადაბარგდა. ამ დროს დაიწყო ერერამ ფეხბურთის თამაშიც. 30-იან წლებში კი პარიზს გაემგზავრა და არაერთ ფრანგულ კლუბში ითამაშა.

არ იყო ცუდი მცველი, მაგრამ არც გენიალური ყოფილა. ფეხბურთის გარდა, სხვა სამუშაოებსაც ასრულებდა. მასაჟისტიც დიპლომიც კი აიღო.

საფეხბურთო კარიერა მუხლის ტრავმის გამო დაასრულა. „ცუდი ფეხბურთელი ვიყავი,

– ამბობდა მოგვიანებით, – მაგრამ ვარსკვლავებთან შედარებით ის უპირატესობა მქონდა, რომ როცა ისინი საფეხბურთო კარიერას ამთავრებენ, არ იციან, როგორ ასწავლონ მოთამაშეებს ის, რაც კარგად და ბუნებრივად გამოსდიოდათ. მე კი კარგად შემიძლია გავიგო, რომ ამის გაკეთება არც ისე ადვილია“.

ერერას ძალიან უყვარდა ყველაფრის გაბუქება, საკუთარი პიროვნების წინა პლანზე წამოწევა. ავტობიოგრაფიაში იმასაც კი ყვება, როგორ მსახურობდა საფრანგეთის ჯარში, თუმცა ამის დამადასტურებელი რამე დოკუმენტური მტკიცებულება არ არსებობს.

ბრიტანელი ავტორის, სიდ ლოუს წიგნში („შიში და სიძულვილი ლა ლიგაში“) მოთხრობილია, რომ როცა ერერამ თავისი მემუარები გამოაქვეყნა, ჟურნალისტები წერდნენ: „ეს ერერა – ნამდვილი სატანაა! ახლა მან მემუარების წერაც დაიწყო. ღმერთმა გვაპატიოს. თითქოს მას უკვე ისედაც არ გამოეწვიოს საკმარისი ხმაური, თითქოს პრესას მასზე ყურადღება არ გაემახვილები-

ჯანინტო ფაკეტი და ელენიო ერერა მილანში, ჯვუზეპე მეაცას სახელობის „სან სიროს“ სტადიონზე

ნოს და მის სიტყვებს თითოეულ სახლამდე, ოფისსა და საზოგადოებრივ ადგილამდე არ მიეღწიოს! თითქოს ხალხი მისით ჯერ არასდროს გაცნობულა!”

ერერა მუდამ ძიებაში იყო. შექმნა სისტემა „რატირო“, რომლის ძირითადი პროდუქტი გახდა დღეისთვის ჩვეულებრივი საწვრთნელი ბაზა. მაშინ კი მსგავსი არაფერი არსებობდა. ბაზაზე შექმნილი იყო გარემო, რომელიც ფეხბურთელებში გამარჯვების სულს აძლიერებდა. ბევრ ადგილას ეკიდა სამოტოციკლი ფრაზები. თუმცა, სამწვრთნელო კარიერის დასაწყისში მისი კლუბებისთვის ამას შედეგი არ მოჰქონდა. 1949 წელს ერერა ესპანეთში გადაბარგდა და მალე მადრიდის „ატლეტიკოს“ ჩაუდგა სათავეში. მომავალი სამ წელიწადში კლუბი ორჯერ გახდა ესპანეთის ლა ლიგას ჩემპიონი.

„ბარსელონაში“

ერერა არ იყო ის ადამიანი, რომლის მართვა ბრძანებებით და მის საქმეში ცხვირის ჩაყოფით შეიძლებოდა. ამიტომაც მოუწია კიდევ რამდენიმე კლუბის გამოცვლა და მალე „ბარსელონას“ მთავარ მწვრთნელადც დაინიშნა.

სწორედ „ბარსელონაში“ მუშაობისას დაიმსახურა მან „ფეხბურთის მკვლელის“ ღიღება, „ინტერნაციონალეში“ კი მხოლოდ გაიმყარა ეს ტიტული. თუმცა, თუ სტატისტიკას მივმართავთ, ეს მტკიცება სადავო გახდება. „ბარსას“ მთავარი მწვრთნელის პოსტი ერერამ მაშინ დაიკავა, როცა კატალონიელებმა ლონდონის ნაკრებთან ვეროპის ბაზრობათა თასის (თამაშდებოდა 1955-1971 წლებში) ფინალის პირველი მატჩი 0:2 დათმეს.

მწვრთნელის გამოცვლამ საქმეს უშველა და მეორე მატჩი „ბარსამ“ 6:0 მოიგო. სულ კი პირველ სეზონში გუნდმა 30 თამაშში 96 გოლი გაიტანა, ხოლო ერთი წლის შემდეგ — ათი ბურთით მეტი. მხოლოდ ვეროპის ჩემპიონთა თასის ნახევარფინალში არ გაუმართლათ და „რეალთან“ ორი თამაშის ჯამში 2:6 წააგეს.

ხელმძღვანელობამ ეს წაგება ვერ გადახარშა. მეტიც, ერერას კლუბის ფანატიკოსი ქომაგები დაესხნენ თავს, სცემეს და ქალაქი შემოატარეს, რათა ხალხს კარგად დაენახა გუნდის მოღალატე. განშორება მართლაც ვერ გახლდათ ბრწყინვალე.

ღიღება

ესპანეთში ერერამ საკუთარი პროფესიონალიზმი დაამტკიცა, იტალიაში კი მთელი ერის საფეხბურთო მსოფლმხედველობა შეცვალა.

1960 წლისთვის მილანის „ინტერნაციონალეს“ დიდი ხანია არაფერი მოეგო. კლუბის პრეზიდენტმა ანჯელო მორატიმ კლუბის გაძლიერება გადაწყვიტა. მწვრთნელებს ხელთათმანებოვით იცვლიდა და ერერა ათი წლის განმავლობაში მე-13 აღმოჩნდა. იგი პრეზიდენტს შეპირდა, რომ უახლოეს სამ წელიწადში ჩემპიონის ტიტულს მოიპოვებდა, რისთვისაც ხელფასად 35.000 ლირა და ორმაგი პრემიალური მოითხოვა, რაც იმ დროისთვის ფანტასტიკურ თანხას წარმოადგენდა.

ყველა კლუბში, სადაც უმუშავია, ერერა ყველაფერს აკონტროლებდა, ამისთვის ვერ იტანდნენ მას „ბარსელონას“ მოთამაშეები და კლუბის ხელმძღვანელობა. იტალიაში ახალმა მწვრთნელმა თავისი „სისტემა“ კიდევ

უფრო დახვეწა. დაიწყო იმით, რომ ფეხბურთელების ცოლები შეკრიბა და აუხსნა, რა მნიშვნელოვანი იყო მათი ქმრებისთვის კვება და რეჟიმის დაცვა.

გუნდის ბაზა სამხედრო ბანაკს უფრო ჰგავდა. ერერა ყველაფერს აკონტროლებდა. ფეხბურთელებს წვრთნის, კვებისა და ძილის გარდა, მხოლოდ ბანქოს თამაშის უფლება ჰქონდათ, ისიც იშვიათად.

— ყველაზე სასიამოვნო ის იყო, რომ ჩემზე ამბობდნენ, — 30 საათს მუშაობს დღე-ღამეშიო, — თქვა ერთხელ ერერამ და ეს სიტყვები ზუსტად გამოხატავდა მის ბუნებას.

მაგალითად, 1961 წელს გუნდიდან წავიდა ანტონიო ანჯელილო, რომელმაც წინა სეზონის 33 მატჩში 33(!) ბურთი გაიტანა. მიზეზი იყო „ბობოქარი გართობა გუნდს გარეთ“. ცნობილია ისიც, რომ „ბარსაში“ ერერა სათადარიგოთა სკაშზე ხშირად სვამდა ლიდერს — ლადისლო კუბალას. მიზეზი კი მისი გრძელი ენა და სმის სიყვარული გახლდათ...

თამაშის დროს ერერა ხშირად ზედმეტად წყნარად იჯდა და თითქმის არასოდეს არაფერს ეუბნებოდა მოთამაშეებს. როგორც მოგვიანებით გაირკვა, ასე მხოლოდ იმიტომ იქცეოდა, რომ ახლომხედველი გახლდათ.

ერერამ დაიწყო რეპორტიორების საკუთარი მიზნებისთვის გამოყენება და ამით სპორტული ჟურნალისტიკაც კი შეცვალა. პრესის მეშვეობით წინებს ახდენდა ფეხბურთელებზე. ღიად საუბრობდა გუნდის პრობლემებზე, ამა თუ იმ ფეხბურთელზე და ამით მას უკეთესად თამაშს აიძულებდა. ზოგჯერ ცუდსაც კი იტყვოდა სპორტსმენზე, რომელიც კარგად თამაშობდა, რათა მას ზრდა არ შეეჩერებინა.

ყველაფერი, რაც მიზანთან მიიყვანდა, მისთვის მისაღები და აუცილებელიც კი იყო. მათ შორის, დოპინგიც. მართალია, დოპინგის გამოყენების დამტკიცებული ფაქტები არ არსებობდა, იყო მხოლოდ ვერსიები და ჭორები. თუმცა, უნდა გავიხსენოთ „ერერას ყავა“, რომელიც სწორედ ამ მიზნით გაჩნდა. დოპინგს ყავაში ურევდნენ და ფეხბურთელებს დალევას აიძულებდნენ... 2004 წელს სანდრო მაცოლას უმცროსი ძმა, ფერუჩო ერთ-ერთ საგაზეთო ინტერვიუში დოპინგის გამოყენების დამადასტურებლად იხსენებდა, რომ მაგალითად, მაური ბიჩიკლი 66 წლის ასაკში ღვიძლის ციროზით გარდაიცვალა, კარლო ტანინი 67 წლის იყო, ძვლის კიბოთი რომ მოკვდა, არმანდო პიკი კი 35 წლის ასაკში ცილების ცვლის დარღვევამ იმსხვერპლა. თუმცა, ისიც საკითხავია, რატომ შეეწირა ამ საქმეს „ინტერის“ მხოლოდ სამი წევრი?

დანამდვილებით ამას ვეღარ შევითვობთ, მაგრამ შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ, რომ ერერა ფეხბურთელებს ატყუებდა. ის საუკეთესო ფსიქოლოგი იყო. „ბარსაში“ ყოველი მატჩის წინ მოთამაშეები ბალახის ჩაის სვამდნენ, რომელიც მიეწოდებოდათ, როგორც აფრიკული ან ღმერთმა უწყის, სადაური ბალახის ნაყენი. ფეხბურთელებს არწმუნებდა მათი ჩვევების მნიშვნელობაში. ლუის სუარესს სჯეროდა, რომ მატჩისწინა სადილისას თუ ღვინოს ჩამოასხამდნენ, აუცილებლად გაიტანდა გოლს...

ერერამ შექმნა თანამედროვე ტიპის გულშემატკვარი — „ტიფოზი“, რომელიც გუნდის მე-12 მოთამაშედ აქცია. ელენიო მუდამ უსვამდა ხაზს გულშემატკვართა მხარდაჭერას და ქომაგთა ასოციაციებს აყალიბებდა. ჯონ

ერერას „ინტერნაციონალე“ ვეროპის ჩემპიონთა თასის მოგების შემდეგ. 1964

▲ ელენიო ერერა

▼ 1967 წელს ჩემპიონთა თასის მოგებისთვის ჯოკ სტეინს გლაზგოს „სელტიკის“ სტადიონზე ბრინჯაოს ძეგლი დაუდგეს

ფუტბის სიტყვებით, მის წიგნში „კალჩო: იტალიური ფეხბურთის ისტორია“, ერერამ „ულტრასის“ ჩამოყალიბებაში ძალიან მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა.

ერერას გენიალურობის მაგალითად იქცა 1964 წლის ჩემპიონთა თასის ფინალი მადრიდის „რეალის“ წინააღმდეგ, რომელიც მილანის „ინტერმა“ 3:1 მოიგო. ეს გამარჯვება სანდრო მაცოლამ მიუძღვნა მამას, ვალენტინოს, ტურინის „ტორინოს“ განთქმულ მოთამაშეს, რომელიც გუნდთან ერთად 1949 წელს ავიაკა-

ტასტროფაში დაიღუპა. მაცოლამ მოგვიანებით გაიხსენა, რომ იმ დღის გოლები კი არ დაამახსოვრდა, არამედ ლეგენდარული ალფრედო დი სტეფანოს მატჩამდელი და ფერენც პუშკაშის მატჩის შემდგომი სიტყვები: „თავიდან ვიხილეთ ვალენტინო“, რითიც უდიდესი რეკლამა გაუკეთეს ახალგაზრდა ფეხბურთელს. ეს დღე გახდა ელენიო ერერას დღესასწაული. ამ წელს დამთავრდა „რეალის“ დიდების გრძელი გზა, ისევე როგორც მისი ფეხბურთელებისა. ფეხბურთს უკვე სხვა ადამიანები მართავდნენ.

„თვითგანწირვა და აკლა!“

ოდესღაც ყველაფერი სრულდება და ვერც ერერა გაქვცა ამას. 1967 წელს ერერამ „ინტერი“ ჩემპიონთა თასის ფინალში გაიყვანა, სადაც მისი მეტოქე გლაზგოს „სელტიკი“ გახლდათ. მომავალი მეტოქის თამაშის უკეთ შესწავლისთვის ერერა კერძო თვითმფრინავით გადაფრინდა შოტლანდიაში. თამაშის ნახვის შემდეგ მომავალი მოწინააღმდეგის მწვრთნელს, ჯოკ სტეინს მილანში ერთად გადაფრენა შესთავაზა, რადგან, როგორც აღმოჩნდა, სტეინი ჩასვლას აპირებდა „ინტერისა“ და „იუვენტუსის“ თამაშზე. თუმცა, გაფრენის წინ ერერამ სტეინს განუცხადა, რომ თვითმფრინავში საკუთარი კომპლექციის გამო ვერ ჩაეტეოდა. მართალია, თამაშს სტეინი მაინც დაეწრო, მაგრამ მათ შორის ურთიერთობა დაიძაბა. ალბათ ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ ფინალის დროს ჯოკმა თავის ორ წარმომადგენელს მითითება მისცა, თამაშის დროს ერერა ელანდდა. რასაკვირველია, „სელტიკს“ ეს მხოლოდ ირიბად დაეხმარა გამარჯვების მოპოვებაში, მაგრამ ერერას დამცირების ფაქტი სავსებით აკმაყოფილებდა სტეინის თავმოყვარეობას.

მალე ერერა გუნდიდანაც გაუშვეს. ის გადავიდა „რომაში“, იტალიის თასიც მოიგო, მაგრამ მალე აქედანაც მოუწია წასვლამ.

წყნარი ნავსაყუდელი ვენეციაში მონახა და ბოლო წლებში ფეხბურთის შესახებ მასალებს აგროვებდა, რომელიც 2004 წელს წიგნად გამოსცა მისმა ქვრივმა ფიორა განდლოფმა.

ცხოვრების ბოლო პერიოდში ინტერვიუებში ერერა არაერთგზის უსვამდა ხაზს იმას, რომ მისი სისტემა არ იყო სწორად გაგებული. მართალია, „კატენაჩო“ დაცვიდან თამაშზე ივება, მაგრამ მას შეტყვითი პრინციპებიც აქვს, რაც ერერას მიმდევრებს ავიწყდებოდათ. „კა-

ტენაჩო“ ბევრი კლუბისთვის იქცა წინსვლის საშუალებად, ერერასთვის კი იგი მწვრთნელის ცხოვრების სტილი და ფორმა იყო. არასოდეს ყოფილა ქარიზმატული, თუმცა ტანსაცმელსა და ვარცხნილობაშიც სიმკაცრე და ელევანტურობა მოჩანდა. იგი აკონტროლებდა ყველაფერს: საკუთარ თავს, ფეხბურთელებს და კლუბის ცხოვრებას. ძალიან კმაყოფილი იყო, როცა პრესა ყველანაირ სიბინძურეს მხოლოდ მას მიაწერდა და ფეხბურთელებს არაფერს ერჩოდა. ეს მათ საშუალებას აძლევდა, თამაშისთვის წყნარად მომზადებულიყვნენ. ერერას არ უყვარდა, როცა ჯადოქარს ემახდნენ. თვითგანწირვა და ძალა! — აი, რას აღიარებდა იგი.

ელენიო იცნობდა თავისი შევირდების ფსიქიკას. ერთ-ერთი მოგზაურობის დროს, ლოუს სიტყვებით, ზოლტან ციბორი იტანჯებოდა, რადგან დიდი ხნის განმავლობაში უნდა განშორებოდა თავის სახლს. მწვრთნელი დაჰპირდა უნგრელს, რომ თუ ის სამჯერ შეძლებდა გოლის გატანას, შინ გაუშვებდა. ზოლტანმაც იმ მატჩში ჰექტ-ტრიკი გაიფორმა.

„განსაჯეთ იგი, თუ შესაფერის განწყობაზე ხართ. გენიოსი კლოუნი ზოგჯერ მასხარას ჰგავს, მაგრამ საჭირო დროს მასზე სერიოზულ პიროვნებას ვერ იპოვით. თაღლითია, იმავდროულად კი მისაბამი მამა და ერთგული ძეგლე. პიროვნება, რომელიც წარმატებისკენ ფარულად მიიწევს. კომპეტენტურია თავის საქმეში. ის დიდების მანიით იტანჯება და საკუთარი ჯანმრთელობის ფანატიკოსია. ასეთია ელენიო ერერა“, — წერდა ჯანი ბრერა, გაგლენიანი იტალიელი საფეხბურთო მიმომხილველი...

სწორედ ელენიო ერერამ უწოდა „ქართული ფრთები“ ლეგენდარულ ქართველ ფეხბურთელებს — მიხეილ მესხსა და სლავა მეტრეველს.

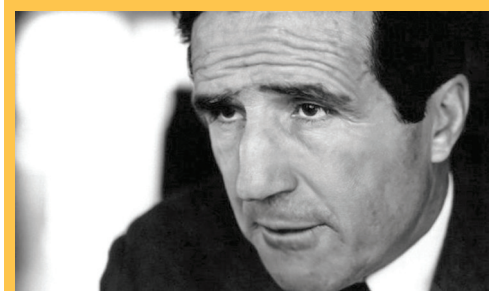
„ბედნიერი ვიქნები, გუნდში თუ ასეთი ფეხბურთელები მყვოლება. მიკვირს, როგორ არ წაიყვანეს მესხი ინგლისში მსოფლიო ჩემპიონატზე, ხოლო მეტრეველი კი თამაშში რატომ შემოუშვეს მატჩის ბოლოს“, — ეს სიტყვები ელენიო ერერას ეკუთვნის, მილანის „ინტერნაციონალეს“ მაშინდელ მთავარ მწვრთნელს.

ლივან ჭუბაპრია

გამოყენებულია „ბარსელონასა“ და „ინტერის“ ფოტოების არქივი. ასევე სიდა ლოუსა და ჯონათან უილსონის წიგნები „შიში და ბოროტება ლა ლიგაში“ (2013) და „პირამიდის ამობრუნება“: საფეხბურთო ტაქტიკის ისტორია“ (2008).

სწორედ ელენიო ერერამ უწოდა „ქართული ფრთები“ მიხეილ მესხსა და სლავა მეტრეველს (სურათზე მარცხნიდან: სლავა მეტრეველი, ვლადიმერ ბარქაია, მიხეილ მესხი)

- ◆ ყველაზე დიდი უბედურებაა, როდესაც სხვის იდეებს იყენებ და აგებ.
 - ◆ არ ვიცი, ვარ თუ არა მსოფლიოში საუკეთესო, მაგრამ ის კი ვიცი, რომ ამისთვის ყველაფერს ვაკეთებ.
 - ◆ XXI საუკუნის ფეხბურთელები მარადონასავით იქნებიან. დაბლები, არც ისე ათლეტურები და იმ ჯადოსნობით აღჭურვილნი, რაც კომპიუტერებსა და მარადონას აქვთ.
 - ◆ ალფრედო დი სტეფანო ყველა დროის უდიდესი ფეხბურთელია, პელეზე გაცილებით უკეთესი. ის დაცვაში კლდე იყო, ნახევარდაცვაში — ჭკუა, ხოლო თავდასხმაში — მკვლელი.
 - ◆ პელე ვიოლინოა, ხოლო დი სტეფანო მთელი ორ კესტრი.
 - ◆ ჩაუარდნები არ მქონია და ამით ვამაყობ.
- ელენიო მერმარა**

ივანე ჯავახიშვილის ცხოვრების წიბნი ჯერაც არ წაბვიპითხავს

ივანე ჯავახიშვილი

ისტორიკოს დავით სართანიას ნაშრომი „ესკიზები ივანე ჯავახიშვილის პორტრეტი-სათვის“ შარშან დაიბეჭდა (დასტამბა გამომცემლობა „საქართველოს მაცნემ“). რასაკვირველია, ივანე ჯავახიშვილის თემა ქართულ მეცნიერებაში (უპირატესად ისტორიოგრაფიაში) საკმაოდ კარგად არის დამუშავებული. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ცნობილი იურისტის, სერგო ჯორბენაძის ვრცელი მონოგრაფია „ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა“. ასე რომ, ამ მხრივ სასაყვედურო არ გვეთქმის. ეს გარემოება იმაზეც მიგვანიშნებს, რომ თუ მაგანი ავტორი აღნიშნულ საკითხზე მორიგ წარმატებულ ნაშრომს შემოგვთავაზებს, მას სათანადო ნიჭიერება და შესაბამისი მასალის დაუფლება უნდა მართებდეს. საბედნიეროდ, ავტორს აუცილებლად გააჩნია ორივე ეს ნიშან-თვისება. შევახსენებთ იმასაც, რომ აღნიშნულ თემატიკაზე დავით სართანია, დღეს თსუ-თან არსებული ივანე ჯავახიშვილის ცენტრის ხელმძღვანელი, კარგა ხანია მუშაობს და თანაც ნაყოფიერად. იგი წერს მშვენიერი ქართულით, რითაც დღევანდელ პირობებში არცთუ განებფრებული ვართ.

წიგნი დაზღვეულია მშრალი, მონოტონური თხრობისგან, დაწერილია ბიოგრაფიულ ჟანრში, რის მაგალითები საქართველოში რიგმა მწერლებმა და ფილოლოგოსებმა მოგვცეს. ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ იკითხება დიდი ინტერესით. ამიტომაც აშკარა უსამართლობა იქნება, რომ ეს წიგნი ფართო საზოგადოებისთვის შეუმჩნეველი დარჩეს.

დავით სართანია უთუოდ მართებულად შენიშნავს: „ივანეს შრომები ერთიანობაშია დასანახი და არა ცალ-ცალკე. ივანეს მემკვიდრეობა ამ შრომების ჯამი არაა, როგორც რომელიმე შენობა არაა გარკვეული რაოდენობის ერთობლიობა. როგორც შენობაა აგურებისა და სხვა სამშენებლო მასალების გარკვეული წესრიგით შექმნილი კომბინაცია, რომლითაც

განსხვავდება იგი სხვა დანარჩენთაგან, ასევე ივანეს მემკვიდრეობის შემთხვევაშიც“ (იხ. წიგნის 95-ე გვერდი). სხვაგან, 358-ე გვერდზე კი ვკითხულობთ: ივანე ჯავახიშვილმა თავისი ცხოვრება „გადაგვიშალა, მაგრამ ჩვენ ჯერ იგი კარგად არ წავგვიკითხავს. უფრო სწორი ნათქვამი იქნებოდა: ჯერ კიდევ ბევრი რამ გვაქვს ივანე ჯავახიშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობიდან მისაკვლევ-მოსაძიებელი და აღსაქმელ-გასაანალიზებელი“.

სარეცენზიო წიგნი პუბლიცისტური მგზნებარებითაც არის გამსჭვალული, რაც მიუთითებს, რომ ავტორი დაფიქრებული პიროვნებაა და არ შეუძლია განზე გადგეს დღევანდელ ჩვენს საზოგადო საწუხართაგან. აი, აღნიშნულის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მაგალითი: „ივანეს აზრით, საჭიროა ჩავუდრ-მაგდეთ საკუთარ მდგომარეობას და ვიპოვოთ გამოსავალი. ამ გამოსავალს კი ჩვენი უკეთურების სხვებზე გადაბრალებით ვერ ვიპოვით, ვერც საკუთარი ნაკლის მიფუჩქებით. და ეს თუ ასეა, მაშინ ვაჟკაცურად უნდა ვაღიაროთ ჩვენი ნაკლი, ვთქვათ ხმამაღლა, დავგმოთ და განვთავისუფლდეთ მისგან“ (გვ. 53).

დავით სართანიას კრიტიკული პათოსი მძაფრია წიგნიდან სხვა ამონარიდშიც: „მთავარია თავად ივანე ჯავახიშვილი დაბრუნდეს

უნივერსიტეტში, რაც იმას ნიშნავს, რომ საუნივერსიტეტო დაგეგმვაში დავერდნობით ივანეს პრინციპებს და საუნივერსიტეტო გარემო გაიჟღინთება ივანეს სულისკვეთებით“ (გვ. 134), „და როცა ეს მოხდება, იმ დღიდან დაიწყება ახალი ეროვნული აღორძინება, რადგანაც ყოველივე ამას მხოლოდ იმგვარი საზოგადოება განახორციელებს, როგორიც ივანეს დროს იყო. მათი მეშვეობით კი შემდგომში იგივე პროცესები განვითარდება, რაც 1918 წლის აქტით განხორციელდა“ (გვ. 135). მშვენიერად და ამასთანავე დიდი გულიანობით არის ნათქვამი და გამგები ამ სულისკვეთებას უთუოდ გაიგებს.

მიუხედავად საკმაო სპეციალური ლიტერატურისა, მაინც იგრძნობა საჭიროება ივანე ჯავახიშვილის, ვითარცა ფილოსოფიურად მონაზრუნე პირის უფრო ღრმად გაგებისა. ასეთი რანგის ისტორიკოსი, ადვილად დამეთანხმებით, გვერდს ვერ აუქცევდა ფილოსოფიასა და სოციოლოგიას (ზოგადას). ჩვენი ფიქრით, გვაქვს საფუძველი დავინახოთ მისი კავშირი ნეოკანტიანელობასა და პოზიტივიზმთან. ასე რომ, ვერ გავიზიარებთ სიმონ ჯანაშიასეულ მოსაზრებას, რაც მან ივანე ჯავახიშვილთან დაკავშირებით 1930 წელს ე.წ. კონდრატიევიშჩინის წინააღმდეგ გამართული ბაკქანალიის დროს განაცხადა: „გაუგებრობით (!) მიმაჩნია, როდესაც პროფესორ ჯავახიშვილს მიაკუთვნებენ რიკრტის ან ვინდელბანდის სკოლას. არავითარი მაგისტანა სკოლას ჯავახიშვილი არ ეკუთვნის, არავითარი ფილოსოფიური კონცეფცია (!) მას არ მოეკუება“ (გვ. 894). ეტყობა, მაშინ მოწაფემ მოძღვარი დაიცვა ასეთი „ბრალდებისგან“. მაგრამ როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ჩვენი დიდი წინაპრისთვის უთუოდ დამახასიათებელი გახლავთ ფილოსოფოსობის ნიშან-თვისება.

გავიხსენოთ თუნდაც ის გარემოება, რომ ჰეტერბურგის უნივერსიტეტში განსწავლისას იგი ნებაყოფლობით ესწრებოდა გამოჩენილი რუსი ისტორიკოსის, ნიკოლაი კარეევის (სხვათა შორის, ნეოკანტიანელის) ლექციებს.

ივანე ჯავახიშვილმა დაგვიტოვა მშვენიერი მაგალითები ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნებისა, რასაც სათანადო წარმოჩენა და შემდგომი განვითარება ესაჭიროება. ამ მიმართებით მას ბევრი რამ ჰქონდა ჩაფიქრებული, რაც შემდგომში, სასტიკ საბჭოურ პირობებში გამოირიცხა (ასევე ვიტყვით ისტორიკოს გრიგოლ ნათაძის შესახებაც). ამიტომ იგი იძულებული გახდა, ემპირიული ხასიათის ნაშრომების დაწერით შემოფარგლულიყო.

რაც შეეხება საკუთრივ მარქსიზმს, ამის თაობაზე დავით სართანია აღნიშნავს: „საბჭოთა სახელმწიფომ თავის იდეოლოგიად მარქსიზმი გამოაცხადა, რომელსაც ლენინიზმიც მიუმატა. ეს უკანასკნელი სინამდვილეში ვულგარულად გაგებული მარქსიზმის ცხვრებაში ძალადობით გატარების მეთოდი იყო“ (გვ. 281-282). ცხადია, ივანე ჯავახიშვილი შორს იდგა მარქსისტული მსოფლმხედველობისგან და მისი სერიოზული შესწავლა (არა საბჭოური გაგებით!) არ უცდია. მას არ მიუბაძავს მკვან რუს საბჭოთა ისტორიკოსთათვის, რომლებიც გულმოდგინედ შეეცადნენ რუსეთის ისტორიის მარქსისტულად (ცხადია, უადრესად დამახინჯებით) გაგება-გააზრებას. მაგრამ ამას ვერ ვიტყვით ილია ჭავჭავაძეზე, რომელიც საკმაოდ სერიოზულად ეკიდებოდა მარქსისტულ პოლიტიკურ ეკონომიასა და ისტორიულ მატერიალიზმს (რაც გამოიყენა კიდევ ნოე ჟორდანიასთან კამათში). სხვა ამბავია, თუ როგორ დამახინჯდა აღნიშნული მოძღვრება საბჭოურ სინამდვილეში!

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი 1918 წლის 26 იანვარს (ახალი სტილით 8 თებერვალს) დაარსდა

ივანე ჯავახიშვილი
სამუშაო
მაგიდასთან

დიდად სამწუხაროდ, აღნიშნულის თაობაზე დღევანდელ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ძალზე ზერელე წარმოდგენები მკვიდრდება.

მიუხედავად სარეცენზიო წიგნისადმი ჩვენეული საერთო კეთილგანწყობისა, გვაქვს მთელი რიგი შენიშვნებისა.

სიღნაღი არ ყოფილა ჩვენი დიდი წინაპრის დედულეთი (იხ. გვ. 7). აქ მასწავლებლად იყო განწყობილი მამამისი – ალექსანდრე ჯავახიშვილი (იხ. ისტორიკოს დავით გვრიტიშვილის სათანადო ნაშრომი). სხვათა შორის, თავად ვახუშტიშვილებზე, რომელ საგვარეულოსაც მიეკუთვნებოდა დედამისი, წიგნის მეთორმეტე გვერდზე ვკითხულობთ: „ეს დედისეული წინაპრებია, კახეთიდან, ქალაქ თელავიდან“.

ავტორი, ჩანს, იზიარებს ქართველ ფილოლოგთა იმ შეხედულებას, თითქოს ქართულ ეპიგრაფიკაში მოხსენიებული „ძევახ/ზევახში“ „ჯავახი“ იგულისხმებოდეს. ეს სახელი სკვითურ-ალანური წარმოშობისა უნდა იყოს (ოსი მეცნიერის, ვასილ აბაევის თვალსაზრისი), ხოლო სახელი „ჯავახი“ თორელთა საგვარეულოში დამკვიდრდა ჯავახეთში მათ სამამულე მფლობელობა-გამგებლობასთან დაკავშირებით (ისტორიკოს ნოდარ შოშიაშვილის შეხედულებით).

„ლახტინის ქუჩის ნაცვლად (გვ. 141) (პეტერბურგში, სადაც ცხოვრობდა ივანე ჯავახიშვილი), უნდა იყოს „ლახტის ქუჩა“ (ფინური ქალაქის მიხედვით).

ქართველი მეცნიერის გვარად ლომიას

სახელი წიგნში ხან „სპირიდონად“ (გვ. 142, 260), ხან კი „სილიბისტროდ“ (გვ. 249) მოიხსენიება.

184-ე გვერდზე აღნიშნულია: „ივანე ჯავახიშვილი არც სასულიერო პირი იყო და არც პოლიტიკური იდეოლოგი“. ეროვნული იდეოლოგი ხომ უცილობლად გახლდათ?!

თითქოს ივანე ჯავახიშვილის, სიმონ ჯანაშიასა და ნიკო ბერძენიშვილის მიერ დაწერილ საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოს 1943 წელს მიენიჭა სტალინური (სახელმწიფო) პრემია (გვ. 285). მაგრამ ცნობილი ფაქტია, რომ ეს მოხდა 1947 წელს. ჩვენი მოსაზრებით, ამგვარ დაჯილდოებაში ლავრენტი ბერია არაფერ შუაში იყო (იხ. გვ. 285) და ეს მოდიოდა „ხალხთა დიდი ბელადისგან“. ამ მიმართულებით კი საჭირო არ უნდა იყოს „დაველოდოთ ახალ საარქივო მასალებს“ (იქვე).

უნივერსიტეტის ბაზაზე დაფუძნებული ერთ-ერთი ინსტიტუტის დირექტორის – ვაშაყმაძის სახელი გახლდათ არა ილია (გვ. 293, 299, 307), არამედ – ივანე.

294-ე გვერდზე მითითებულია „ვინმე მეგრელიშვილი“, მომდევნო გვერდზე ვხვდებით მის სახელს „გაბრიელ“. ჩვენი ეკონომისტები და ისტორიკოსები ადვილად მიხვდებიან, რომ საქმე ეხება ასე თუ ისე ცნობილ ეკონომისტს.

315-ე გვერდზე მცდარადაა მითითებული სტალინის, კიროვისა და ჟდანოვის შენიშვნები სამოქალაქო ისტორიის სახელმძღვანელოს კონსპექტზე – 1926 წელი. მაგრამ ამას ადგილი ჰქონდა ათი წლის შემდეგ.

ისტორიკოსისა და საბჭოთა მოღვაწის, სვანიძის სახელი იყო ალექსანდრე და არა მიხეილი (გვ. 332).

411-ე გვერდზე საუბარი ეხება გერმანელ ფიზიკოსებს, მაშინ როცა იმავე ტექსტში, 106-ე გვერდზე, გერმანული ქიმიის ფიგურირებს.

ასეთია ჩვენეული მოსაზრებანი ისტორიკოს დავით სართანიას მიერ დაწერილ წიგნზე „ესკიზები ივანე ჯავახიშვილის პორტრეტისათვის“. როგორც მის ანოტაციაშია აღნიშნული, „იგი ერთგვარი მოსაზრებელი ეტაპია განზრახული ვრცელი ბიოგრაფიულ რომანისა, სადაც ამ დიდი ადამიანის ღვაწლი იქნება ასახული“. ვისურვებდით, ავტორს ასეთივე წარმატებით გაერთვას თავი ამ ჩაფიქრებული საქმის აღსრულებისთვის.

გაუარამ ყორანაშვილი

ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი

ამონახილავი ძვანი ეუხნაც-ბაზეთაბიდან

ილიას წერილები

დოკუმენტები და მოგონებები

ილია ჭავჭავაძის წერილები
დაბადებიდან 85 წლის აღსანიშნავად
(1837 27 X 8 XI-1922 წ)

ჩვენს ოფიციალურს კრიტიკას და ბიოგრაფიას, ყოველთვის ნაკლებად აინტერესებდა მწერალის ინტიმი. ცდა ინტიმის გამოტანის იყო-იონა მეუნარგია. მაგრამ მისი ერთი ნაკლი იყო პოეტის მთელი შემოქმედების გამოყენება ბიოგრაფიის მასალად; პოეტურ ფაქტში დანახვა ბიოგრაფიული ფაქტის.

ამიტომაა რომ მის ბიოგრაფიებში ადამიანი პოეტს-ადამიანს აწევს თავის სიმძიმით. ინტიმსაც რომ დავანებოთ, ლიტერატურის შკოლების განვითარება და ყოველი ლიტერატურული ტრადიციები წარმოუდგენელია, გარეშე ხრონოლოგიურ ლიტერატურისა, უკანასკნელისათვის კი ბიოგრაფიული მასალაა საჭირო.

ჩვენში არც ერთი დიდი ქართველი მწერალი და მოაზროვნე ბიოგრაფიულად არ არის შესწავლილი. ვგონებთ საკმაო დრომ გაიარა საიმისოდ, რომ უკვე არსებობდეს კოდექსები ილია ჭავჭავაძის, ვაჟაფშაველის და სხ.

ევროპასა და რუსეთში თითოეული მწერალი პირდაპირ მიკროსკოპიულად შესწავლილია უბრალო დეტალამდე უმნიშვნელო ფაქტებამდე (მაგ. ხსენებული მწერალი ეწეოდა თუ არა პაპიროსს) და სასვენ ნიშნებამდის... პუშკინიანა ხომ აქამდის მივიდა რომ „პუშკინოვედებს“ დღეს „პუშკინოედებს“ ეძახიან ისე გამოფატრეს და გადაისწავლეს პოეტი.

თითოეული სტრიქონი დიდი მწერალის, ხდება ძვირფასი ჩამომავლობისათვის — სწერდა პუშკინი ვოლტერის ახალ წერილების გამოცემაზე. „ჩვენ ცნობის მოყვარეობით ვშინჯამთ“ ამბობს იგი: ავტობიოგრაფებს, რომლებიც, სხვას არას წარმოადგენს, თუ არა გასავალ ხარჯების დაფორის ნაკლებს ანუ

ილია ჭავჭავაძე

მკერვალთან მიწერილს ბარათს გადასახდელ ფულის დაცდის შესახებ.

ჩვენ ძალაუწებურად აგვადლევენ ფიქრი, რომ ეს ხელი, რომელმაც დასწერა ეს ჩუმი ციფრები, ეს უმნიშვნელო სიტყვები, — იმავე თითებით და შეიძლება იმავე კალმითაც, სწერდა დიდს ნაწარმოებებს — საგანს ჩვენის შესწავლის და აღტაცებისას“.

მკერვალთან მიწერილი ბარათი ჩვენთვის კომფორტია. ასეთ ბარათებს ვინ დაითვლის, როცა მხოლოდ ნ. ბარათაშვილის ოციოდე წერილის და გრიგოლ ორბელიანის რუსული დღიურის ნაწყვეტების გამოქვეყნებით ამოიწურება მთელი ბიოგრაფიული მასალები ჩვენი ლიტერატურის, კერძოდ, ამ შემთხვევაში ჩვენ გვანტერესებს ილია ჭავჭავაძის კოლოსალური პიროვნება. კაცი რომელიც ატარებს „მეცხრამეტე საუკუნის“ სახელს, არც ერთი მხრით არ არი შესწავლილი, მიუხედავად იმისა, რომ მისი თხზულებანი უთვლელათ არი გამოცემული. არც ერთი მისი კერძო წერილი არც აკადემიურსა და არც მომცრო

ექიმი მიხეილ გვედვანიშვილი (1862-1922 წწ.)

გამოცემებში გამოქვეყნებული არ არი, მაშინ, როცა აუარებელი მასალები დაგროვილია მუზეუმებსა და კერძო ოჯახებში.

დროა ამ დიდ საქმეს შეუდგეთ და ამოგვსოთ უფსკრული, რომელიც დღითი დღე ამოუვსებული ხდება.

ამ აზრით ჩვენს გაზეთში დავაარსეთ განყოფილება „დოკუმენტები და მოგონებები“, სადაც შევა ძვირფასი მასალები ქართველ მწერლებზე.

ჩვენ დავიწყეთ ილიასგან, რომელიც დღეს ხელმეორედ იბყრობს საქართველოს.

ავტოგრაფებს გავეცანით ექ. მიხეილ გვედვანიშვილის არხივში, რისთვისაც აქვე მადლობას ვუცხადებთ. ყოველი აქ მოყვანილი წერილი პირველად იბეჭდება. წერილებს შეძლებისამებრ დართული აქვს ჩემგან პატარა კომენტარები, რომელიც, რასაკვირველია, ყოველ აკადემიურობის პრეტენზიებს მოკლებულია. რადგან ჩვენს ხელთ არ არის ილიას სრული მიწერა და შეიძლება შემდეგშიც ბევრი აღმოჩნდეს, ამიტომ წერილების ხრონოლოგიურად დაწყობას აქ ვერ ვკისრულობთ. დასასრულ მივმართავთ

ყველას, ვისაც კი მოეპოვება ილიას ან სხვა მწერალთა კერძო წერილები გამოგვიგზავნოს გაზ. „ბახტრიონში“ გამოსაქვეყნებლად. დაბეჭდვის მერე ავტოგრაფები პატრონებს დაუბრუნდებათ.

წერილები პეტრე უმიკაშვილთან

I.

„შენი წიგნი დღეს მივიღე და დღესვე პასუხს გწერ. ჩემი აზრი ეს არის: კრებული უნდა არსებობდეს უსათუოდ. ვიცი ამ მდგომარეობაში, რომელშიაც ჩვენა ვართ, ძნელია მაგ კრებულს ნოყიერი საზრდო მიცეთ, რადგანაც ნიჭიერი მწერლები მაინც და მაინც არა გვყავს. იქნება მაგ კრებულის საქმე რიგიანად წასულიყო, რომ მწერლებს ჟურნალის გარდა სხვა კავშირიც ერთმანეთთან ჰქონოდათ. მაგალ. რომ ქალაქში ერთი იმისთანა სახლი მოძებნილიყო საცა შესაძლო ყოფილიყო მწერლებისა და სხვათა თანამგრძნობელთ ერთად თავის მოყრა თვითულის გონების საუნჯის ადებ-მციემობისათვის. ჩვენდა საუბედუროდ არც ესა ხერხდება. მართალი ხარ შენ: გაფანტულობა და დაქსაქსულობა გვლუპავს ჩვენ. მაგრამ მაინც და მაინც კრებული უნდა არსებობდეს, თუმცა დიდს შემწეობას ვერა გპირდები, მწერალს დამოუკიდებლობა უნდა, მწერალს თავისი დრო სულ მას უნდა ეკუთვნოდეს სხვისა არ ვიცი და მე კი ესეთის აგებულების ვარ.

გწერ მოახერხე როგორმეო, უეჭველად ქალაქში გადმოხვიდეო. ეგ ჩემი გადმოსვლა ადვილია, თუ ვაკანსია გაიხსნება, დაპირებულებიც არიან, მაგრამ ჩემს დამოუკიდებლობას ეგ რას უშველის, თუ კიდევ სამსახურში ვიქნები. მე უნდა სამსახურ გარედ ვიყო. სამსახურის თავის დანებება ჩემთვის ამ ჟამად დიდი არაფერია. და თუ სამსახურიდამ გამოვალ მარტო იმისათვის, რომ ჟურნალი გამოვქსცე. ვფიქრობ, და ეგ გამოცემა ვერ მომიხერხებია. აი სრულიადი დაბრკოლება ჩემი, რომელიც ხელსა და ფეხს მიკრავს. თუ ორიოდ და სამიოდ რიგიანს (სად არიან?) მწერალზედ იმედი მექნება, ანუ უკეთ მომეცემა, მაშინვე დავკრავ ფეხს, გადავარდები ბახტრიონ გალავანზედა.

იერემიას გოდება როგორღაც თავში ვერ მომდის და იმისათვის არ გაგიღექსე: სწორედ გითხრა იმიტომ არ მამივიდა, რომ არ მესმის, თუმცა დიდის ყურადღებით წვიკითხე.

საძაგლად არის თარგმნილი ჩვენს დაბადებაში, თუმცა ალაგ ალაგ კარგია.

კორესპონდენტად, ანუ უკეთ, კომისსიონერად წიგნების გასასყიდად, დუშეთში გიშოვნე სანდო კაცი: ზურაბ სვიმონის-ძე მორთულაძე. ეს მოგიხერხებს წიგნის გასყიდვას. მომავლის ნომრისათვის ჩემი აჩრდილი დაბეჭდვით პირველი სამი ხანა. მეტი არა მაქვს რა.

მუხრანსკის ბრძოლა წავიკითხე და ჩემი პასუხი. Лишь право сильного раб. свято исполняет. მაგ ბროშურის პასუხად აი რა დავწერე და გთხოვ დროებაში დააბეჭდინო, ჩემს გვარს ნუ მოაწერ.

გვერდზე მინაწერი:

როგორ არა გრცხვენიან, რომ რაც ქართული წიგნები გამოდის, არ მიეზავნი? აი ქალებს რომ უთარგმნიათ, გამომიგზავნე. ფული არ დაგეკარგება.

ჩვენის აზრით, აქ წერილს ბოლო უნდა აკლდეს.

(წერილის თავზე აწერია: მივიღე დუშეთი-დამ 1872 წ. ენკენისთვის 1-სა პ. უმიკაშვილმა ეს წერილი და სახე ილიასი).

პეტრე უმიკაშვილს II.

(21 თბათვეს 1872 წ. დუშეთიდან)

„პეტრუს ბებ! შენი წიგნი გამოვიდა, მაგრამ პასუხი დაგიგვიანე, მომიტევე. რაც წიგნში მოგწერა, ყველაფერზედ ჩემი სრული თანხმობა გამომიცხადებია ახალის რისამე გამოგზავნას მენუკვი, მაგრამ ახალი არა მაქვს რა, რომ დასაბეჭდად ღირსი იყოს. გაგიკვირდება ჩემი ზარმაცობა, მაგრამ დამიჯერე, რომ ზარმაცობით არ მამდის. მე სწორედ გითხრა, ცუდის აგებულების კაცი ვარ. დიდი მოსვენება და შალავათი მინდა, რომ დავწერო რამე და მინამ მე ჩინოვნიკობას თავს

პეტრე უმიკაშვილი, ქართული ფოლკლორისტიკის ერთ-ერთი სულიწამდგმელი, ლიტერატორი და პუბლიცისტი

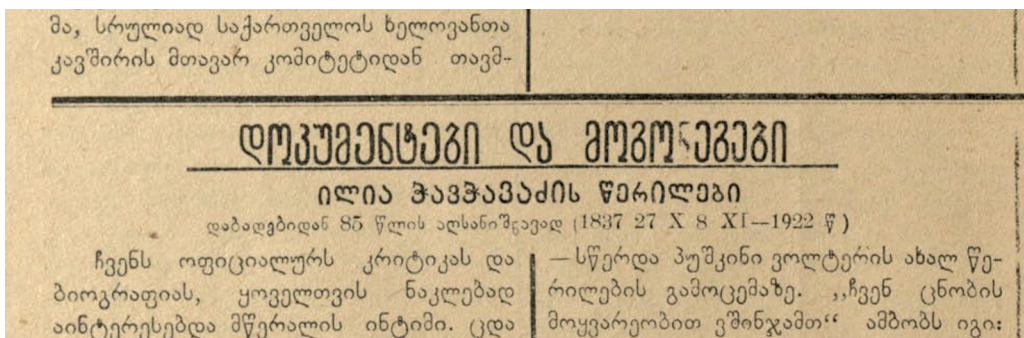
არ დავანებებ — ეგ მოსვენება და შალავათი ჩემთვის სიზმარია. თუ დავიწყებ, რამე და არაფერმა არ დამიშალა, დაწყობილს მალე შევასრულებ და თუ დაწყობილი შემაწყვეტი-ნა რამემ გათავდა: მე იმ დაწყობილს ვეღარ მოუბრუნდები. ეხლანდელი ჩემი წყვეული მდგომარეობა ისეთია, რომ წერისათვის ხანგრძლივი მოვალეობა არა მაქვს და ამის გამო ასე უხეიროდ და უნაყოფოდ მიდის ჩემი ორიოდ დღის ცხოვრება. დიდად ვწუხვარ ამ გვარ მდგომარეობისათვის, მაგრამ შეველა არსაით არი. ვფიქრობ თავი დავანებო სამსახურს, მაგრამ რით ვიცხოვრო. ვაი თუ უფრო მოცალეობა მომაკლდეს ლუკმა პურის შოვნის დევნაშია, სამსახურს რომ თავი დავანებო. ესეა ჩემი ვითარება. მაგრამ მაინც კიდევ ვეცდები როგორმე დავწერო რამე. წინა დღე არის გპირდები, იმიტომ რომ ბევრჯერ დაპირებული ვერ ავასრულე“.

შენი ილია ჭავჭავაძე

„ბახტრიონი“, 1922 წ. №17

მოამზადა თუა ცაყურიშვილმა

„ბახტრიონი“ ქართული ყოველკვირეული ლიტერატურული და საინფორმაციო გაზეთი იყო, გამოდიოდა 1922-1923 წლებში თბილისში. მისი რედაქტორი გიორგი ლეონიძე გახლდათ. სულ გამოვიდა 28 ნომერი

„ხორვატიული გაზაფხული“

უსტაში მებრძოლების ელიტური ბრივადი

„ტანკებმა მანიფესტანტებს შორის ჩაიარეს. ზოგიერთი მათი ჯიხს ურტყამდა. დემონსტრანტებს ფხიც არ მოუცვლიათ...“

საქართველოში ბევრი ითქვა და დაიწერა „ბრადის გაზაფხულზე“. მკითხველს მოეხსენება კომუნისტ-რეფორმატორ ალექსანდრ დუბჩეკის შესახებ. კარგად არის ცნობილი იან პალახის სახელიც, რომელმაც საბჭოთა ინტერვენციისადმი პროტესტის ნიშნად თავი დაიწვა. თუმცა, ჩვენთან ნაკლებად არის ცნობილი „ხორვატიული გაზაფხული“, არადა, იქაც არანაკლებ ბობოქარი მოვლენები ვითარდებოდა, ვიდრე ჩეხოსლოვაკიაში.

სმარბები VS ხორვატები

დღეს ალბათ ბევრს გაუკვირდება, რომ პანსლავური იდეა ხორვატიიდან წამოვიდა. ხორვატიული სამეფოს დანგრევის შემდეგ მონობის ხანგრძლივი პერიოდი დაიწყო. თურქები, ავსტრიელები, უნგრელები ხორვატიაზე კონტროლის დამყარებას ცდილობდნენ. ხორვატიაშიც ორი მიმართულება გაჩნდა. პირველი სლავური ერთიანობის იდეა იყო, მეორე — ხორვატიული დამოუკიდებელი სახელმწიფოს აღდგენის.

ხორვატმა ინტელექტუალმა იურაი კრიჟანიჩმა სლავური ერთიანობის იდეა რუსეთის ხელმწიფეს ჩააწვეთა. სლავთა ერთიანი სახელმწიფოს შექმნა რუსეთის იმპერატორის გვირგვინის გარშემო რუსეთში პოპულარული იყო. პოლონელები ამას ფრთხილად ეკიდე-

ბოდნენ, სერბები მხარს მხურვალედ უჭერდნენ, ხორვატიაში პანსლავიზმს სერიოზული ოპონენტები გამოუჩნდნენ. ერთ-ერთი მათგანი ანტე სტარჩევიჩი წერდა: ერთიანი სლავური სახელმწიფოს შექმნა თურქული უღლის რუსულით შეცვლას მოითმანს. მონობის ერთი ფორმა მეორით შეიცვლება!

ანტე სტარჩევიჩი (1823-1896) ხორვატიული ახალი ეროვნული მოძრაობის ფუძემდებლად მიიჩნევა. მალე გამოიკვეთა რადიკალური ფრთა, რომელსაც ზაგრებიელი ადვოკატი ოსებ ფრანკი ეგდა სათავეში. ის ამკარა ანტირუსული, ანტისერბული ლოზუნგებით გამოვიდა.

— ხორვატია ევროპული ცივილიზაციის ნაწილია. რუსეთი კი ნახევრადევროპული, ნახევრადაზიური სახელმწიფოა. იგივე შეი-

ძლება ითქვას ჩვენს მეზობელ სერბებზეც. ისინი სხვა ცივილიზაციის წარმომადგენლები არიან. მათი ფასეულობები ჩვენთვის უცხო და მიუღებელია, ისევე როგორც ჩვენ მათთვის სრულიად უცხო ვართ, — წერდა ფრანკი.

მიუხედავად ამისა, პანსლავური ილუზიები განსაზღვრულ მომენტამდე ძალიან ძლიერი იყო და მათი განეიტრალება ვერ მოხერხდა. 1918 წელს, პირველი მსოფლიო ომის დასრულებისა და ავსტრია-უნგრეთის იმპერიის დაშლის შემდეგ, ხორვატებმა სამხრეთის სლავთა ერთიანი სახელმწიფოს შექმნას დაუჭირეს მხარი. სერბთა, ხორვატთა და სლოვენთა სამეფო — ასე ეწოდებოდა ამ წარმონაქმნს. სერბულმა ჰეგემონიამ მალე თავი იჩინა. ამას ხორვატების, სლოვენებისა და მაკედონიელების უკმაყოფილება მოჰყვა.

— ჩვენ გვსურს ცხოვრება სერბებთან ერთად და არა მათი უღლის ქვეშ. ჩვენ გვინდა, რომ სერბი იყოს ჩვენი ძმა და არა ბატონი, — განაცხადა ხორვატიის გლენთა პარტიის ლიდერმა სტეპან რადიჩმა.

მიუხედავად ამისა, სერბები ჯიუტად ცდილობდნენ ჰეგემონის როლის დაკავებას. ქვეყანაში ვითარება დაიძაბა. 1928 წელს პარლამენტის სხდომაზე სისხლიანი ინციდენტი მოხდა. ველიკოსერბმა შოვინისტმა პუნიშა რაჩიჩმა მოკლა ხორვატების ლიდერი სტეპან რადიჩი და კიდევ რამდენიმე დეპუტატი.

ამან ხორვატები აღაშფოთა. ზაგრებში მასობრივი საპროტესტო დემონსტრაციები გაიმართა. პასუხად მეფე ალექსანდრ კარაგეორგევიჩმა გარეკა პარლამენტი, გააუქმა კონსტიტუცია და პირადი დიქტატურა დაამყარა. სერბთა, ხორვატთა და სლოვენთა სამეფოს იუგოსლავია ეწოდა. ველიკოსერბულმა შოვინიზმმა სახელმწიფო პოლიტიკის სტატუსი შეიძინა.

— სერბების ძალადობის პასუხად უსტაშთა ცნობილი ორგანიზაცია აღმოცენდა. ხორვატებმა სერბების ძალადობას კონტრძალადობა დაუპირისპირეს, — წერს პროფესორი ანტე ბონიფატიჩი.

უსტაშთა ორგანიზაცია ადვოკატმა ანტე პაველიჩმა (1889-1959) შექმნა. იგი ამ ორგანიზაციის მეთაური (პოგლავნიკი) გახდა. მოგვიანებით იტალიელ ჟურნალისტ ბერნარდო ამბროჯინისთან საუბარში პაველიჩი იტყვის:

— უსტაშები პოლიტიკური ორგანიზაცია არასოდეს ყოფილა. იგი სამხედრო ორგანი-

▲ იუგოსლავიის სამეფოს რუკა (1930 წ.)

▼ იუგოსლავიის მეფე ალექსანდრ I კარაგეორგევიჩი

▼ მეფე ალექსანდრუსა და მინისტრ ლუი ბარტუს მკვლელობა მარსელში. სურათზე: პირველი წამები გასროლების შემდეგ

ანტე პაველიჩი

ზაცია გახლდათ. ჩვენ სერბი დამპყრობლების წინააღმდეგ იარაღით ხელში ვიბრძოდით!

უსტაშების ნახელავია ლიკის ლეგენდარული აჯანყება (1932 წ.), აგრეთვე მეფე ალექსანდრესა და საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრ ლუი ბარტუს მკვლელობა მარსელში (1934 წ.). უსტაშები რადიკალურ დაჯგუფებას წარმოადგენდნენ. ისინი ხორვატიის დამოუკიდებლობის მიღწევას იარაღის ძალით ცდილობდნენ.

ხორვატიულ ეროვნულ მოძრაობაში გამოიკვეთა ზომიერი ფრთაც, რომელსაც ვლადკო მაჩეკი ედგა სათავეში. მან მიაღწია იმას, რომ 1939 წელს ბელგრადი ხორვატიის ავტონომიას (სპორანზუმს) დათანხმდა. თუმცა, ხორვატების ფართო მასები ამან ვერ დააკმაყოფილა. როცა 1941 წელს გერმანიის, იტალიის, უნგრეთისა და ბულგარეთის ჯარები იუგოსლავიაში შეიჭრნენ, ხორვატიაში მასობრივი შეიარაღებული აჯანყება დაიწყო. 1941 წლის 11 აპრილს უსტაშებმა ზაგრებში ხორვატიის დამოუკიდებლობის აღდგენა გამოაცხადეს. 1941 წლის 16 აპრილს ზაგრებში იტალიიდან ანტე პაველიჩი ჩავიდა და ხორვატიის დამოუკიდებელ სახელმწიფოს ჩაუდგა სათავეში.

პანსლავური ილუზიების დასასრული

ანტე პაველიჩის მართლაც სურდა დამოუკიდებელი, დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობა, მაგრამ რეალობა მკაცრი გახლდათ. დამოუკიდებლობის გამოცხადების მიუხედავად, ხორვატია გერმანია-იტალიის მიერ იყო ოკუპირებული. თავდაპირველად იგი, ფაქტობრივად, იტალიის პროტექტორატს წარმოადგენდა. იტალიელებმა ჩამოაჭრეს ხორვატიას მთელი ზღვისპირეთი, კომპენსაციად კი ბოსნია-ჰერცეგოვინა უბოძეს. შემდგომში ხორვატია უკვე გერმანიის გავლენის ქვეშ მოექცა. ნაცისტებმა პაველიჩის რასისტული კანონების მიღება აიძულეს. სერბები, ბოშები თუ ებრაელები კანონგარეშე გამოცხადდნენ. პაველიჩი იძულებული იყო, ამას დათანხმებოდა.

— ნაცისტები ხორვატიის დამოუკიდებლობას ღრობებით დათმობად აღიქვამდნენ. პაველიჩი, ისევე როგორც საერთოდ უსტაშები, სიტუაციის მძველებად გადაიქცნენ, — წერს ცნობილი ამერიკელი მოღვაწე ბარი გოლდუოტერი.

მალე იუგოსლავიაში საშინელი სასაკლავო განაღდა. სერბი მონარქისტები (ჩეტნიკები) ებრძოდნენ როგორც გერმანელებს, ასევე ტიტოს პარტიზანებსაც. კომუნისტები თავიანთი ბელადის, იოსიპ ბროზ ტიტოს (1892-1980) მეთაურობით როგორც გერმანელებისა და იტალიელების, ასევე სერბი ჩეტნიკებისა და ხორვატი უსტაშების წინააღმდეგ იბრძოდნენ. ამ საშინელ სისხლიან ქარბორბალაში ანტე პაველიჩმა შესაშური ვაჟაკაცობა, პოლიტიკური სიბრძნე და ორგანიზატორული ნიჭი გამოავლინა. მან ხორვატების დიდი ნაწილის კონსოლიდაცია შეძლო. პანსლავური ილუზიები ხორვატებში საბოლოოდ გაქრა, დამოუკიდებლობის იდეამ კი ფართოდ გაიშალა ფესვები.

— მიუხედავად ამისა, ჩვენ მაშინ თავისუფლების მოპოვება ვერ მოვახერხეთ, — წერს ანტე ბონიფატჩი.

ნაცისტური გერმანიის დამარცხების შემდეგ, მსოფლიო წესრიგი გამარჯვებულმა ქვეყნებმა — სსრ კავშირმა, აშშ-მა, ინგლისმა და საფრანგეთმა შექმნეს. მათ ერთიანი იუგოსლავიის აღდგენას დაუჭირეს მხარი. ერთადერთი ძალა, რომელსაც ერთიანი სახელმწიფოს აღორძინება ძალუქდა, კომუნისტები ტიტო გახლდათ. რუსული არმიის

დახმარებით ტიტომ იუგოსლავიაში თავისი დიქტატურა დაამყარა.

— ხორვატები გმირულად იბრძოდნენ. უსტამ პარტიზანთა ცალკეულმა რაზმებმა 1956 წლამდე გაძლეს, — წერს ამერიკელი ისტორიკოსი ჯონ არმსტრონგი.

ამრიგად, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ იუგოსლავიაში კომუნისტური დიქტატურა დამყარდა. ეს ძალადობის, ტერორის, დემაგოგიისა და უცხო ძალების მხარდაჭერით მოხდა. პანსლავური ილუზიები ხორვატებში სრულიად განქარდა.

ტიტოს კომპრომისეზი

იოსიპ ბროზ ტიტო ცბიერი პოლიტიკოსი იყო. მან არა მხოლოდ ძლიერი არმია და უშიშროების სამსახური (უდბ) შექმნა. უკვე 1943 წლიდან ტიტომ მჭიდრო კავშირი დაამყარა ამერიკელებთან. ამან საშუალება მისცა, თავი რუსული დიქტატისგან დაეცვა. 1948 წელს სტალინმა ტიტოს დამხობა სცადა. შეთქმულებას სათავეში გენერალი არსო იოვანოვიჩი ედგა. ამერიკის დაზვერვის დახმარებით ტიტომ შეთქმულება ჩაახშო. იოვანოვიჩი მოკლეს. პასუხად სტალინმა იუგოსლავიასთან დიპლომატიური ურთიერთობები გაწყვიტა, თავად ტიტო კი ფაშისტად გამოაცხადა. უფროსი თაობის ადამიანებს ალბათ ახსოვთ კუბლეტები, რომლებიც 1949-1953 წლებში სსრ კავშირში ფრიად პოპულარული იყო:

— ტრამპა ტიტო, ტრუმპა ტიტო!

იუგოსლავიის დიქტატორმა სიტუაციას

სწრაფად აულო ალღო. სსრ კავშირთან მტრობა აიძულებდა, რიგ საკითხებში დათმობაზე წასულიყო. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ უსტამთა ნაწილი ან ბრძოლებში დაიღუპა, ან ემიგრაციაში გადაიხვეწა. ამის მიუხედავად, დამოუკიდებლობის იდეას ხალხის ფართო მასები უჭერდნენ მხარს. ტრადიციულად კათოლიკე ხორვატიისთვის კომუნისტური იდეა უცხო და მიუღებელი იყო. თვით ხორვატიის კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტშიც კი გაჩნდნენ სუვერენიტეტის მომხრენი. მათ ხორვატიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი ანდრეა ჰებრანგი ედგა სათავეში.

ტიტომ ჰებრანგი თანამდებობიდან გადააყენა და დააპატიმრა. ხორვატი კომუნისტების ლიდერს, არც მეტი, არც ნაკლები, საბჭოთა აგენტობა(!) დააბრალეს. ამავე დროს, ტიტო რიგ კომპრომისზეც წავიდა. ის ჰებრანგს გაუსწორდა, მაგრამ ხორვატების რამდენიმე მოთხოვნაც დააკმაყოფილა.

— ტიტო ჩადის ზაგრებში და ხალხმრავალ მიტინგზე გამოსვლისას ამბობს: მე ხორვატი ვარ, გესმით! მე ხორვატი და კათოლიკე ვარ! — წერს ბრიტანელი მწერალი და ჟურნალისტი რიჩარდ უესტი.

ტიტოს ბრძანებით, ხორვატიის კათოლიკურ ეკლესიას შეუნარჩუნდა ყველა კუთვნილი მიწა. უარი ითქვა ე.წ. სერბულ-ხორვატიული ენის ნორმების შემუშავებაზე. შენარჩუნდა 1941-1945 წლების ტერმინი „ხორვატიული ენა“. უარი ითქვა იასენოვაცში მემორიალის მშენებლობაზეც.

იასენოვაცში დღეს ბანაკის მსხვერპლთა მემორიალია აღმართული

იოსებ
ბროზ
ტიტო

— იასენოვაცში უსტაშებმა საკონცენტრაციო ბანაკი დააარსეს. მართალია, იქ არ ყოფილა ისეთი რეჟიმი, როგორც ოსვენციმსა თუ მაიდანეკში, მაგრამ იასენოვაცში უამრავი სერბი ან ხორვატი კომუნისტი დაიდუპა. თავად ხორვატები იასენოვაცის თემას შეურაცხყოფად აღიქვამდნენ. ამ საკითხში ტიტომ დათმო, — წერს რიჩარდ უესტი.

უარი ითქვა ხორვატიის კათოლიკური ეკლესიის მეთაურის, არქიეპისკოპოს ალოიზი სტეპინაციის (1898-1960) სასტიკად დასჯაზეც. არქიეპისკოპოსი ნაციზმის თავგამოდებული მოწინააღმდეგე იყო. ომის დროს მან უამრავი ებრაელი და სერბი ბავშვი გადაარჩინა. ამავე დროს, სტეპინაცი ხორვატი პატრიოტი გახლდათ. ის ხორვატიის დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას უჭერდა მხარს და კომუნისტები სძულდა. ომის შემდეგ უარი განაცხადა ემიგრაციაში წასვლაზე. კომუნისტებმა სტეპინაცს ულტიმატუმი წაუყენეს: ან ტიტოს რეჟიმთან თანამშრომლობა, ან სიკვდილი. არქიეპისკოპოსმა მიუგო:

— ეშმაკთან თანამშრომლობას სიკვდილი მირჩვენია!

ტიტომ სტეპინაცი დახვრეტა ან ჩამოხრჩობა ვერ გაბედა. არქიეპისკოპოსი ლეპოვლავას საკონცენტრაციო ბანაკში მოათავსეს. სტალინთან კონფლიქტის შემდეგ ტიტოს ბრძანებით სტეპინაცი შინაპატიმრობაში აი-

ყვანეს. უარი ითქვა კათოლიკური ეკლესიის მღვდლების მასობრივ დევნა-შევიწროებაზეც.

— ეს არსებითი დათმობა გახლდათ. ფაქტობრივად, ხორვატიის კათოლიკური ეკლესიის სახით ლეგალური ოპოზიციური სტრუქტურა შენარჩუნდა. ხორვატიული ეკლესია ნაციონალიზმის ციტადელად გადაიქცა, — წერს უესტი.

იუგოსლავიის დიქტატორი უდიდეს დათმობებზე წავიდა ხორვატიულ ინტელიგენციასთანაც. ბევრი ხორვატი ინტელექტუალი, რომელიც ომის დროს უსტაშებთან თანამშრომლობდა, რეაბილიტირებულ იქნა. მათ საშუალება მიეცათ, აქტიურ საქმიანობას დაბრუნებოდნენ. ამან უდიდესი დისკუსიები გამოიწვია თვით იუგოსლავიის კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტში. წინააღმდეგი იყვნენ როგორც უდბ-ის შეფი რანკოვიჩი, ასევე მილოვან ჯილასიცი, რომელიც დემოკრატიულ ფრთას მეთაურობდა. ტიტო შეუვალი იყო:

— ეს აუცილებელია!

ტიტოს ძალისხმევით ლიტერატურაში დიდი ხორვატი მწერალი მიროსლავ კრლეჟაც (1893-1981) დაბრუნდა. კრლეჟას კოლორიტიული ბიოგრაფია ჰქონდა. ახალგაზრდობაში კომუნისტებს თანაუგრძნობდა, მეორე მსოფლიო ომის დროს ხორვატიის დამოუკიდებლობას დაუჭირა მხარი, თუმცა უსტაშების რეჟიმის კატეგორიული მოწინააღმდეგე იყო. ამის გამო კრლეჟა ხელისუფლებაში უსტაშების ყოფნისას მოკლებული იყო შესაძლებლობას, თავისი წიგნები გამოექვეყნებინა. ამავე დროს, მან უარი განაცხადა, ტიტოს პარტიზანებს შეერთებოდა. როცა მიზეზი ჰკითხეს, მიუგო:

— ტიტოს პარტიზანები ხორვატიული სახელმწიფოს წინააღმდეგი არიან.

1945 წელს ზაგრებზე წითელი დროშა აღიმართა. მიუხედავად ამისა, კრლეჟამ ემიგრაციაზე უარი განაცხადა. მწერალს დაპატიმრება დაეშუქრა — რაკი უსტაშებმა ციხეში არ ჩასვეს, მათი აგენტი გამოდისო. მწერლის თხზულებები აიკრძალა. ის ლიტერატურაში მხოლოდ 1948 წელს დაბრუნდა. როცა იუგოსლავია-საბჭოთა კავშირის შორის ურთიერთობა დაიძაბა, ტიტომ მწერალი თავად მიიღო, ესაუბრა. ამის შემდეგ კრლეჟა აკადემიკოსად აირჩიეს. მისი ნაწარმოებები კვლავ დიდი ტირაჟით გამოიცემოდა. ისინი სასწავლო პროგრამებშიც შეიტანეს. მათ

მიხედვით იღებდნენ ფილმებს. 1960 წელს კრლეჟა ორდენით დააჯილდოეს და ზაგრების საპატიო მოქალაქის წოდებაც უბოძეს.

თავად ხორვატიას კი ერთიანი იუგოსლავიის საზღვრებში ფართო ავტონომია მიენიჭა. ხორვატიაში განაგრძო მოქმედება „მატიცა ხრვატსკამ“ (ხორვატი დედაფუტკარი). ეს გახლდათ ლიტერატურულ-სამეცნიერო ორგანიზაცია, რომელიც 1842 წელს შეიქმნა და ხორვატების ეროვნული ცნობიერების აღორძინებაში უდიდესი როლი ითამაშა. „მატიცა ხრვატსკა“ ხორვატების ეროვნული თვითმყოფადობის თეორიას ხმალამართული იცავდა. ტიტოს, რომელსაც ერთიანი იუგოსლავია სურდა, „მატიცა ხრვატსკას“ საქმიანობა ყელში ძვალფით ეჩხირებოდა. მიუხედავად ამისა, იძულებული გახდა, მის საქმიანობას შერიგებოდა.

ლიტხატორის შიტიკა

სტალინის სიკვდილის შემდეგ სსრკ-იუგოსლავიას შორის ნორმალური ურთიერთობები აღდგა. ხრუშჩოვი შეეცა იმას, რომ იუგოსლავია საბჭოთა გავლენის სფეროში აღარასოდეს დაბრუნდებოდა. ტიტომ შემხვედრი ნაბიჯი გადადგა. 1956 წლის უნგრეთის აჯანყების დროს მან რუსებს უნგრეთის პრემიერი იმრე ნადი გადასცა, რომელმაც იუგოსლავიის საელჩოს შეაფარა თავი.

ნელ-ნელა სსრკ-იუგოსლავიას შორის მჭიდრო ურთიერთობები დამყარდა. მოსკოვი და ბელგრადი თანამშრომლობდნენ სამხედრო, ეკონომიკის, პოლიტიკის სფეროში. სუკმა და უდბ-მ არაერთი საერთო ოპერაცია მოაწვეეს. მათ შორის უნდა გამოეყოთ ანტე პაველიჩზე თავდასხმა (ბუენოს-აირესი, 1959 წ.), უსტამთა მოძრაობის ლიდერების ეუგენ (დილო) კვატერნიკის ან ვეკოსლავ ლუბურჩიჩის ლიკვიდაცია.

რუსული საფრთხე მოიხსნა და ტიტოც შეტევაზე გადავიდა. 1954 წელს შეიქმნა „მატიცა სერბსკა“, რომელმაც ხორვატებს ერთიანი სერბულ-ხორვატიული ენის ნორმების შემუშავება შესთავაზა. „მატიცა ხრვატსკას“ ცალკეულმა წარმომადგენელმა წინააღმდეგობის გაწევა სცადა. ტიტოს ბრძანებით ისინი დააპატიმრეს.

იმავდროულად დაიწყო ხორვატიის სუვერენიტეტის შეზღუდვაც. მოიხსნა ტაბუ ისეთ თემებზე, როგორცაა იასენოვაცის ბანაკი და სხვ. ყველაფერმა ამან ხორვატიული ინტელიგენციის წინააღმდეგობა გამოიწვია.

ინტელიგენცია და ღირსება

ყოველ ქმედებას უკუქმედება მოსდევს. სერბების ზეწოლის პასუხად ხორვატიული ინტელიგენცია ეროვნულ ღირებულებათა დასაცავად აღდგა. პატრიოტები „მატიცა ხრვატსკას“ გარშემო დაირაზმნენ, რომელმაც ე.წ. სერბულ-ხორვატიული ენის წინააღმდეგ მკაცრად გაილაშქრა. პატრიოტების გვერდით დადგა კრლეჟაც, რომელმაც ხელი მოაწერა „მატიცა ხრვატსკას“ დეკლარაციას მშობლიური ენის დაცვის თაობაზე. მწერალმა ხმამაღლა განაცხადა:

— კრლეჟა არასოდეს იყიდებოდა და არც გაიყიდება!

ინტელიგენტები, რომლებმაც მშობლიური ენის დასაცავად ხმა აღიმადღეს, იუგოსლავიის კომპარტიის წევრები იყვნენ. ბევრ მათგანს მაშინ სოციალიზმის იდეალების გულწრფელად სჯეროდა, თუმცა ეს უფრო ვეროპული სოციალიზმი იყო და არა ის რუსული მოდელი, რომელიც იუგოსლავიაში ტიტომ დანერგა. მათი შეხედულებები ჩეხოსლოვაკიის

▲ ანტეპავლიჩის კოპოხი ალოიზი სტებინაცო

▼ დიდი ხორვატი მწერალი მიროსლავ კრლეჟა

ფრანო ტუჯმანი

ლიდერის, ალექსანდრ დუბჩეკის პოზიციას მოგვაგონებს. „სოციალიზმი ადამიანური სახით და ეროვნული სუვერენიტეტი“ — ამ ხალხის პლატფორმა მოკლედ ასე შეიძლება ჩამოაყალიბოთ. ტიტომ საჯაროდ უსაყვედურა, ინტერნაციონალისტები და მარქსისტები არ ხართო. კრლეჟა პასუხად ფეხზე წამოდგა:

— მაპატიეთ, ამხანაგო ტიტო, მაგრამ არც ლენინთან, არც მარქსის მოძღვრებაში ერების გასერება არ წერია!

კრლეჟას გარდა, მშობლიური ენის დასაცავად ხმა გენერალმა ფრანო ტუჯმანმაც (1922-1999) აღიმძღლა. ის მართლაც გამორჩეული ბედის კაცი იყო. შეძლებულ ოჯახში დაიბადა. მამამისი ხორვატიის გლეხთა პარტიის წევრი იყო. 1941 წელს მიესალმა ხორ-

ვატიის დამოუკიდებლობის აღდგენას, ამავე დროს, სასტიკად აკრიტიკებდა უსტაშებს და ამ უკანასკნელებმაც იგი მოკლეს. ყმაწვილი ტუჯმანი ტიტოს პარტიზანებს შეუერთდა, გახდა კომპარტიის წევრი. ომის შემდეგ ე.წ. იუგოსლავიის სახალხო არმიაში მსახურობდა და გენერლის ჩინიც დაიმსახურა. 1959 წელს თადარიგში გავიდა.

ტუჯმანი ხორვატიის მუშათა მოძრაობის ისტორიის ინსტიტუტის დირექტორად დანიშნეს. სადოქტორო დისერტაცია მან ტრიუმფით დაიცვა.

— ტუჯმანი მაღალი თანამდებობის პირი იყო. გადამდგარი გენერალი, ერთ-ერთი პრესტიჟული ინსტიტუტის დირექტორი. მიუხედავად ამისა, მშობლიური ენის დაცვის საქმეში აქტიურად ჩაება, — წერს „შლიან-პერემოვი“.

მოკლედ, ველიკოსერბულ შეტევას ხორვატიაში დიდი წინააღმდეგობა შეხვდა. ტიტომაც „მატიცა ხრვატსკას“ წინააღმდეგ მთელი სპეცოპერაცია დაგეგმა.

ჯაშუხი ჯაშუხის წინააღმდეგ

1960 წელს ხორვატი ემიგრანტი ვინე გორაშკე იუგოსლავიაში გაიქცა. მან ჩაიტანა საიდუმლო მასალები იუგოსლავიის ტერიტორიაზე არსებული ე.წ. ფაშისტური იატაკ-ქვეშეთის შესახებ. საუბარი იყო აგენტურაზე, რომელიც ჰიტლერელებმა იუგოსლავიის ტერიტორიაზე უკან დახვეისას დატოვეს. ამ აგენტების უმრავლესობა კომუნისტური იუგოსლავიის უშიშროების სამსახურმა ამხილა, თუმცა ზოგიერთი მათგანის გამოაშკარავება ვერ მოხერხდა. ასე, მაგალითად: უდბ-მ ვერ მიაგნო ვინმე რინალდოს კვალს, რომელიც ზაგრებში აბვერის აგენტურულ ქსელს მეთაურობდა; გორაშკემ უდბ-ს გადასცა დასავლეთ გერმანიის დაზვერვის საიდუმლო დოკუმენტები, რომელთა ხელში ჩაგდებაშიც საბჭოთა აგენტი ჰაინც ფელფე დაქმნარა. ამრიგად, იღუმალი რინალდო გამოაშკარავდა. ის, არც მეტი, არც ნაკლები, კომპარტიის წევრი და ხორვატიის საბჭოთა რესპუბლიკის უმაღლესი სასამართლოს კოლეგიის წევრი მირკო დებელიაკი აღმოჩნდა.

— დებელიაკი დააპატიმრეს, — წერს ანტე ბონიფატიჩი.

გამომიებით დადასტურდა, რომ დებელიაკი მართლაც იღუმალი რინალდო იყო,

თუმცა ომის შემდეგ მას კანონსაწინააღმდეგო არაფერი ჩაუდენია. გერმანულ პატრონებს ის არ გახსენებიათ. როგორც ჩანს, არ ენდობოდნენ. დებელიაკმაც სოციალისტურ იუგოსლავიაში თავბრუდამხვევი კარიერა გაიკეთა, გახდა უმაღლესი სასამართლოსა და ხორვატიის კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის წევრი.

ბელგრადის გაზეთებმა საშინელი ხმაური ატყეხეს:

— ფაშიზმის აგენტი ხორვატიის კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის რიგებში!

თავად დებელიაკი ამტკიცებდა, რომ ომის დროს აბვერზე მუშაობდა, მაგრამ ამ სტრუქტურას არაფერი ჰქონდა საერთო არც გესტაპოსთან და არც SD-სთან. დამტკიცდა ისიც, რომ დებელიაკს არც მასობრივ დახვერუტებში მიუღია მონაწილეობა, არც არავინ დაუბეზლებია. მიუხედავად ამისა, სასამართლომ 6 წლით პატიმრობა მიუსაჯა.

— ფაშიზმის აგენტი იუგოსლავიის ცენტრალურ კომიტეტში!

...ტიტომ ხორვატიანე ფართომასშტაბიანი შეტევა დაიწყო.

მტრობა ღრმავდება

1965 წელს ვინმე ბობანმა ტუჯმანი პლაკატობაში დაადანაშაულა. იუგოსლავიის დაშლის შემდეგ ბევრი საიდუმლო დოკუმენტი გამოქვეყნდა. დამტკიცდა, რომ ბობანი უდბ-ს აგენტი იყო მეტსახელით „ციცივი“, ტუჯმანის წინააღმდეგაც მან უდბ-ს დავალებით გაილაშქრა.

ფრანო ტუჯმანი თანამდებობიდან გადააყენეს და პარტიიდან გარიცხეს. ამის შემდეგ უცნობმა „კეთილისმყოფელმა“ ტუჯმანს დაურეკა:

— ეს მხოლოდ ყურნალია! თუ ჭკუაზე არ მოხვალ, კინო მე რე იქნება!

1966-1968 წლებში უდბ კვლავ აწყოდა პროვოკაციებს. დააპატიმრეს რამდენიმე პირი, რომელთაც სათანადო დამუშავების შემდეგ განაცხადეს, რომ უსტაშთა იატაკქვეშეთის წევრები იყვნენ და შეიარაღებულ აჯანყებას ამზადებდნენ, რათა ხორვატია კვლავ დამოუკიდებელი გამხდარიყო. პარალელურად, ბელგრადის გაზეთებში გაჩნდა ახალი პუბლიკაციები, რომ აქაოდა „მატიცა ხრვატსკა“ ხორვატიული ნაციონალიზმის ციტადელად გადაიქცა, ზაგრების უნივერსიტეტი კი ხორვატიული შოვინიზმის ბუდედ. სიტყვას საქმეც მოჰყვა. ზაგრების უნივერსიტეტის რექტორი თანამდებობიდან გადააყენეს. ამან სტუდენტების აღშფოთება გამოიწვია.

1966-1968 წლებში იუგოსლავიის ტერიტორიაზე ტერაქტები მოხდა. განსაკუთრებული რეზონანსი ბელგრადის ტერაქტს მოჰყვა. უცნობმა პირმა კინოთეატრთან ბომბი დაღო. აფეთქებამ არაერთი უდანაშაულო ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა. მალე ტერორისტი დააპატიმრეს. ის ეროვნებით ხორვატი, ვინმე ივან ელიჩი აღმოჩნდა. დაკითხვაზე აღიარა, რომ უსტაშური იატაკქვეშეთის წევრია და აფეთქებაც ხორვატიული ემიგრაციის ლიდერთა დავალებით მოაწყო.

1971 წლის გამოსვლები ზაგრებში

სტიპე (სტეფან) მესიჩის ფოტო 1965 წლის გაზეთში

სტეფან მესიჩი, დამოუკიდებელი ხორვატიის პრეზიდენტი

— ხორვატიაში უსტაშური მოძრაობის რეანიმაცია ხდება! იქაურმა ამხანაგებმა ნაციონალიზმთან ბრძოლა შეანელეს! — ტიტომ ეს იუგოსლავიის კომპარტიის პლენუმზე განაცხადა. ხორვატიის კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტში საკადრო წმენდები დაიწყო.

გამოსვლები

მოვლენების შემდგომ განვითარებაში დიდი როლი ორმა ფაქტორმა ითამაშა. პირველი და გადამწყვეტი ბელგრადის ზეწოლა იყო, რამაც ხორვატების მასობრივი აღშფოთება გამოიწვია. მეორე კი 1968 წლის ჩეხოსლოვაკიის აღმოჩნდა, რაც ისტორიაში „პრადის გაზაფხულის“ სახელით შევიდა.

ხორვატიაში კი „ხორვატიული გაზაფხული“ მზადდებოდა.

ტიტო შეეცადა მოსალოდნელი გამოსვლების რეპრესიებით ჩახშობას. უღბ-მ დააპატიმრა ზაგრების სტუდენტთა კავშირის ხელმძღვანე-

ლობა. ყველა მათგანს ემიგრანტულ-ტერორისტულ ორგანიზაციებთან კავშირი დააბრალეს. პასუხად ზაგრებელი სტუდენტები ქუჩაში გამოვიდნენ. იღმა 1969 წლის აპრილი.

აქციების ორგანიზატორები იყვნენ სტუდენტები ბუდიშჩა, ანა კატანეცი და სხვ. აქციებში აქტიურად მონაწილეობდა იმხანად სტუდენტი სტიპე (სტეფან) მესიჩი, შემდგომში დამოუკიდებელი ხორვატიის პრეზიდენტი.

— თავდაპირველად სტუდენტები მხოლოდ თავიანთ უფლებებს იცავდნენ. ამას ყურადღება არაავინ მიაქცია, — წერს „შლიახ პერემოვი“.

მოთხოვნებიც სულ უფრო რადიკალური ხდებოდა. 1971 წელს სტუდენტებმა უკვე ხორვატიის დამოუკიდებლობა მოითხოვეს.

სორვატი ხალხის ბენერალი

ზაგრები, 1971 წლის 16 დეკემბერი.

ფრანკო ტუჯმანი შინ იმყოფებოდა, როცა მოახსენეს, რომ სტუდენტებმა ხორვატიის დამოუკიდებლობა მოითხოვეს.

— ნაადრევი! — ტუჯმანი ჩაფიქრდა, — ტიტო ამას არ გვაპატიებს! გადაგვივლიან!

— სტუდენტები ამბობენ, გენერალი ტუჯმანი სად არისო, — უთხრეს ტუჯმანს.

— მე მათთან ვარ!

ტუჯმანი წამოდგა და კარისკენ გაემართა.

ზაგრების მთავარ მოედანზე 100 ათასამდე ადამიანი შეკრებილიყო. ფრიალებდა ეროვნული დროშა. მიტინგზე გამოაცხადეს, რომ მივიდა გენერალი ტუჯმანი. გაისმა აპლოდისმენტები. ტუჯმანი ტრიბუნაზე ავიდა.

— მეგობრებო!

სამარისებური სიჩუმე ჩამოვარდა. გენერალმა ჩაახველა და განაგრძო:

— ისმის კითხვა: რატომ მოვედი აქ? ხორვატიის დამოუკიდებლობის ლოზუნგს, რომელიც აქ წამოსწიეს, ტიტო არ გვაპატიებს. მეტიც: მაქვს ინფორმაცია, რომ ზაგრებში ჯარი შემოიყვანეს. ისინი ჩვენს დასარბევად ემზადებიან! საშიშროება ახლოს არის და მას რამდენიმე წამი გვაშორებს!

სიჩუმემ დაისაღგურა. შემდეგ ვიდაცამ დაიძახა:

— რა ვქნათ, დავიშალოთ?

— არა, დაშლისკენ ვერ მოვიწოდებთ! ხორვატი საფრთხის წინაშე არ შედრკება. თქვენც არ დაიშლებით! ასეა?

— ასეა! — გაისმა აქეთ-იქიდან.

— ჰოდა, მეც თქვენ გვერდით ვდგავარ! მე, გენერალი ტუჯმანი, ჩვენი თავგანწირული ახალგაზრდობის გვერდით ვდგავარ! გაუმარჯოს ხორვატიას! ჩვენს ერთიანობას გაუმარჯოს!

გაისმა მქუხარე აპლოდისმენტები. ვილაცამ შესძახა:

— გაუმარჯოს გენერალ ტუჯმანს

— გაუმარჯოს! გაუმარჯოს! — იგრიალა ასიათასკაციანმა მიტინგმა.

დარბემა

ე.წ. იუგოსლავიის სახალხო არმიის ჯარისკაცები ზაგრების ქუჩებში 1971 წლის 16 დეკემბერს გამოჩნდნენ. ტიტოს ბრძანებით ზაგრებში ტანკები შეიყვანეს. 17 დეკემბერს, გამთენიისას ჯარისკაცები მშვიდობიან მომიტინგეებს თავს დაესხნენ. შეტევა მაშინ დაიწყო, როცა ზაგრების მთავარ მოედანზე შედარებით ნაკლები, 7 ათასამდე მანიფესტანტი იდგა.

ტანკების გამოჩენას დემონსტრანტები მშვიდად შეხვდნენ. გაისმა სტვენა. შემდეგ ვილაცამ დაიძახა:

— სამშობლოსთვის!

— მზად ვართ! — იგრიალა ხალხმა.

მანიფესტანტებმა დერეფანი მოაწყვეს. ტანკებმა ჩაიარეს. ზოგიერთი დემონსტრანტი მათ ჯოხს ურტყამდა, ზოგიც იგინებოდა. ტანკებმა ვერაფერს შეაშინა. დემონსტრანტებს ფეხიც არ მოუცვლიათ.

ტანკებს უკან ფარებითა და ხელკეტებით აღჭურვილი სპეცრაზმი მოჰყვებოდა. ტიტოს ჯარისკაცები დემონსტრანტებს დაეროვნენ. გამოიყენეს რეზინის ტყვიები, ცრემლმდენი გაზი, ხელკეტები.

სერბულმა ჩექმამ ხორვატი ხალხის ნება ფეხქვეშ გათულა.

* * *

„ხორვატიულ გაზაფხულს“ წერტილი 1971 წლის 1-ელ დეკემბერს დაესვა. ე.წ. იუგოსლავიის სახალხო არმიამ მშვიდობიანი დემონსტრაცია სასტიკად დაარბია. უამრავი ადამიანი დაშავდა, ბევრი სააუადმყოფოში მოხვდა.

ტიტოს ბრძანებით გადააყენეს ხორვატიის კომპარტიის მთელი ცენტრალური კომიტეტი. ფრანიო ტუჯმანსა და სხვა ლიდერებს პატიმრობა მიუსჯვეს. ტუჯმანს გენერლის წოდება და ყველა ჯილდო ჩამოართვეს. დააპატიმრეს სტაპე მესიჩი და ოპოზიციის სხვა ლიდერები.

„ხორვატიული გაზაფხული“ ტიტომ ჩაახშო, თუმცა ეს იყო ტაქტიკური და არა სტრატეგიული გამარჯვება. ხორვატ ხალხს არაფერი დავიწყებია. როცა 1990-1991 წლებში იუგოსლავიაში კვლავ გაღრმავდა კრიზისი, ხორვატიაში კიდევ უფრო მძლავრმა ეროვნულმა ტალღამ იფეთქა. მისი შეჩერება უკვე აღარაფერს შეეძლო.

— სამშობლოსთვის! მზად ვართ! — ამ მოწოდებას უკვე არა მხოლოდ ზაგრებელი სტუდენტები, არამედ მთელი ხორვატია გამოეხმაურა. 1991 წელს ხორვატიამ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა.

„ხორვატიული გაზაფხულის“ ბევრი ლიდერი დამოუკიდებელი, დემოკრატიული ხორვატიული სახელმწიფოს მშენებლობაში მონაწილეობდა. ფრანიო ტუჯმანი ხორვატიის პირველი პრეზიდენტი გახდა. მის სახელთან არის დაკავშირებული თავისუფლებისთვის ომში გამარჯვება და საერთაშორისო საზოგადოების მიერ ხორვატიის დამოუკიდებლობის აღიარება.

ნიკა თევზაძე

ისტორიის დოქტორი

ზაგრები, ძველი ქალაქის ცენტრი

დიოკლეტიანეს სასახლე

სასახლის ეზო
(პერისტილი)

რომაული სასახლის ჩვენამდე მოღწეული ყველაზე სრულყოფილი ნაშთი

ევროპისა და საერთოდ, მსოფლიოს კულტურულ მემკვიდრეობაში დიოკლეტიანეს სასახლეს გამორჩეული ადგილი უკავია, რადგან რომაული სასახლის ჩვენამდე მოღწეულ ყველაზე სრულყოფილ ნაშთს წარმოადგენს. ააგო რომის იმპერატორმა დიოკლეტიანემ, რომელიც რომს 284-305 წლებში მართავდა. სასახლე წარმოადგენდა გამაგრებულ მასიურ ციხე-დარბაზს უზარმაზარი კედლებით, რომლის გარშემოც მოგვიანებით გაშენდა სპლიტი, სიდიდით მეორე ხორვატიის ქალაქი. დღესაც ნაგებობას ძველი ქალაქის ნახევარი უჭირავს. 1979 წელს იუნესკომ დიოკლეტიანეს სასახლე, სპლიტის ისტორიულ ცენტრთან ერთად, მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლთა ნუსხაში შეიტანა.

რომის მომავალი იმპერატორი დიოკლეტიანე 244 წელს დაღმაციაში, დაბალი სოციალური სტატუსის მოქალაქეთა ოჯახში დაიბადა. 283 წელს სპარსეთში წარმატებული ლაშქრობისას იმპერატორი კარუსი მოულოდნელად გარდაიცვალა, ერთ წელიწადში მოკვდა მისი ორი ვაჟიც. 284 წელს დიოკლეტიანე კავალერიის სარდალი იყო, როცა არმიამ იგი

იმპერატორად გამოაცხადა. მან წესრიგი და სტაბილურობა დაამყარა კრიზისით მოცულ მთელ იმპერიაში. 286 წელს ახალმა იმპერატორმა ძალაუფლებაც გადაანაწილა — ჯერ მაქსიმიანე გამოაცხადა თანაიმპერატორად, 293 წელს კი გალერიუსი და კონსტანციუსი დანიშნა უმცროს თანაიმპერატორებად. ოთხთა მმართველობის — „ტეტრარქიის“

პერიოდში თითოეული მათგანი იმპერიის მეოთხედს მართავდა. დიოკლეტიანემ სამართავად მცირე აზია და ბალკანეთი აირჩია. თავის ტერიტორიას იგი მარმარილოს ზღვის სანაპიროზე მდებარე დედაქალაქ ნიკომედიიდან მართავდა. 295 წელს დაიწყო სასახლე-რეზიდენციის აგება დალმაციაში, თავისი მშობლიური ქალაქის, სოლინის მახლობლად — ყოფილი ბერძნული კოლონია სპალატოს ტერიტორიაზე, ადრიატიკის ზღვაში მომცრო ნახევარკუნძულის სამხრეთ ნაწილში. რეზიდენციის მშენებლობა იმპერატორის გადადგომამდე (305 წლის 1 მაისს) მცირე ხნით ადრე დასრულდა. ანსამბლი ერთდროულად წარმოადგენდა მდიდრულ ვილასა და სამხედრო ბანაკს უზარმაზარი კარიბჭეებითა და კოშკებით.

გადადგომის შემდეგ დიოკლეტიანე სიცოცხლის ბოლომდე ამ სასახლეში ცხოვრობდა და ძირითადად ბალ-ბოსტანს უვლიდა.

დიოკლეტიანეს სასახლის ოქროს კარიბჭე (ზემოთ), სპლიტი, ძველი ქალაქი (ქვემოთ)

არქიტექტორმა რობერტ
ადამმა ლონდონში გამოაქვეყნა
„იმპერატორ დიოკლეტიანეს
სასახლის ნანგრევები
დალმაციაში“. პერისტილის
გამოსახულება 1764 წლის
გამოცემიდან

დიოკლეტიანეს სასახლის რეკონსტრუქცია 305 წლის მდგომარეობით (გამოაქვეყნა ერნესტ ებრარმა 1912 წელს)

ცნობილია, როცა რამდენიმე წლის შემდეგ დიოკლეთიანეს ტახტზე დაბრუნება სთხოვეს, მან უპასუხა: „რომ შეგეძლოთ თქვენი იმპერატორისთვის იმ კომბოსტოს ჩვენება, რომელიც საკუთარი ხელით დავრგე, ნამდვილად ვედარ გაბედავდა შემოთავაზებას, აქაური სიმშვიდე და ბედნიერება მარად დაუკმაყოფილებელ სიხარბეზე გამეცვალა“... დიოკლეთიანე გახდა რომის პირველი იმპერატორი, რომელმაც ნებაყოფლობით დათმო პოსტი. თუმცა მის მმართველობას ქრისტიანების სასტიკი დევნაც უკავშირდება...

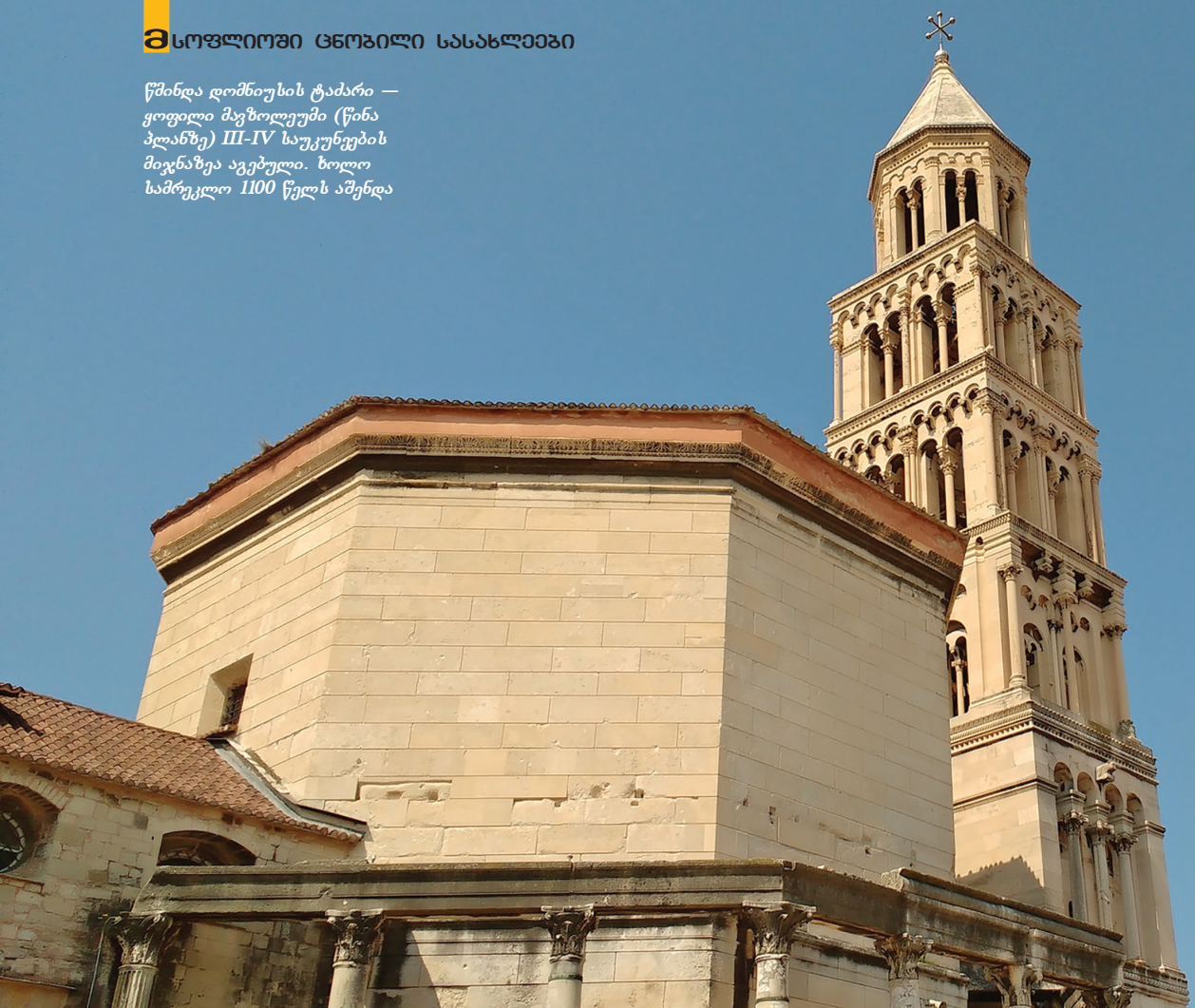
მართკუთხედის ფორმის სასახლის სიგრძე 190 მეტრია, სიგანე 160 მეტრი და დაახლოებით 3 ჰექტარი ფართობი უჭირავს. ანსამბლის გეგმა რომაული ლეგიონის ბანაკის სქემას იმეორებდა. 20 მეტრი სიმაღლის მძლავრი კედლები დასავლეთის, ჩრდილოეთისა და აღმოსავლეთის მხრიდან 15 კოშკით (დღეს ოთხია დარჩენილი) იყო გამაგრებული. დაცული არ იყო მხოლოდ სამხრეთის ფასადი, რომელიც ზღვას ებჯინებოდა. მისი ზედა სართულების თაღოვანი გალერეის სამშენებლო წყობაც განსხვავდებოდა დანარჩენი მხარეების მკაცრი ფასადებისგან — ამ უკანასკნელთა ცენტრში განლაგებულ მონუმენტურ კარიბჭეებს დახურული შიდა ეზოსკენ მიყვავართ, ხოლო სამხრეთის ფასადის ე.წ. ზღვის კარიბჭე გაცილებით მომცროა და ფორმითაც მარტივი. განივი გზა, რომელიც აერთებს აღმოსავლეთ ანუ ვერცხლის კარიბჭეს დასავლეთ ანუ რკინის კარიბჭესთან, კომპლექსს ორ ნაწილად ყოფს. სამხრეთ ნახევარში იყო უფრო მდიდრული შენობები — იმპერატორის საცხოვრისი და რელიგიური ნაგებობები. ზღვისკენ დაქანებული რელიეფის გამო, ისინი მაღალ საძირკვლებზე იყო აგებული. მონუმენტური ეზო — ოთხი მხრიდან მოსაზღვრული ე.წ. პერისტილი აერთებდა ერთმანეთთან სამხრეთით იმპერატორის საცხოვრისს, აღმოსავლეთით დიოკლეთიანეს მავზოლეუმს (ამჟამად წმინდა დომნიუსის ტაძარი) და დასავლეთით სამ — იუპიტერის, ვენერასა და კიბელეს ტაძრებს, რომელთაგან ორი აღარ არსებობს, ხოლო ყოფილი იუპიტერის ტაძარი ბაპტიტერიუმად იქცა. გადარჩენილია პერისტილის დასავლეთით მდებარე ესკულაპის ტაძარი ნახევრად ცილინდრული სახურავით, რომელიც გათლილი ქვის ბლოკებით იყო გადახურული (ამ სახურავმა 1940 წელს გაჟონვა დაიწყო

3500 წლის წინანდელი სფინქსი დღესაც „იცივს“ სასახლეს (ზემოთ), ვერცხლის კარიბჭე (ქვემოთ)

წმინდა დომნიუსის ტაძარი —
ყოფილი მგზოლეუმი (წინა
პლანზე) III-IV საუკუნეების
მიჯნაზეა აგებული. ზოლო
სამრეკლო 1100 წელს აშენდა

ვესტიბიულის ღია გუმბათიდან სამრეკლოს ზედა ნაწილი მოჩანს

წმინდა ღობნიუსის ტაძრის ინტერიერი (ზემოთ), სამრეკლოზე ასასვლელი შიდა კიბე (ქვემოთ)

სასახლის სარდაფები (ზემოთ) და ტალახები (ქვემოთ)

და ტყევის ფურცლებით დაფარეს). ზღვის ყურისკენ სამხრეთით მიქცეული იმპერატორის პალატების გარდა, სასახლე ასევე მოიცავდა საპარადო დარბაზს, გუმბათიან ვესტიბიულს. ანსამბლის დანარჩენი ტერიტორია სამხედრო გარნიზონს ეჭირა. უზარმაზარი ნაგებობის წყლით მომარაგებისთვის სპეციალური აკვედუკიც ააგეს.

იმპერატორის სასახლე-რეზიდენციის ასაგებად გამოიყენეს იტალიიდან ჩამოტანილი საუკეთესო მარმარილო, კუნძულ ბრაჩიდან ჩამოტანილი თეთრი ფერის კირქვა, ადგილობრივი ტუფი და მაღალი ხარისხის აგური. გრანიტის კოლონები ეგვიპტიდან ჩამოიტანეს. სასახლე ასევე შეამკეს 3500 წლის წინანდელი მრავალი სფინქსით, რომლებიც ეგვიპტელი ფარაონის თუტმოს III-ის სამარხის მიდამოებიდან აიღეს. ამათგან დღეისთვის სამი გადარჩა — ერთი წინანდებურად პერისტილს „იკავს“, ერთი — უთავოდ, ყოფილ იუპიტერის ტაძართანაა, მესამე კი სპლიტის მუზეუმში დაიდო ბინა. უზარმაზარ შიდა ეზოს დღეს სპლიტის ორი მთავარი ქუჩა პერპენდიკულარულად კვეთს...

რომაელების წასვლის შემდეგ ნაგებობა რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში თითქმის ცარიელი იყო. VII საუკუნიდან სპალატოსა თუ სოლინის მცხოვრებლები მასიური სასახლის კედლებს სულ უფრო ხშირად აფარებდნენ თავს ბარბაროსი-ხორვატების თავდასხმებისას. მოსახლეობამ თანდათან იწყო გადმოსახლება და საბოლოოდ, სასახლისა და მის გარშემო ტერიტორიაზე ქალაქი სპლიტი გაშენდა. ნაგებობების დიდი ნაწილი დროის შესაბამისად გადააკეთეს. ანსამბლის ინტერიერი პრაქტიკულად არ შენარჩუნებულა, მაგზოლეუმი ტაძარი გახდა, სასახლის სარდაფები კი XVI საუკუნეში, ნავსადგურის რეკონსტრუქციის დროს, საწყობებად აქციეს.

შუა საუკუნეების შემდეგ სასახლე ევროპელთათვის უცნობი რჩებოდა, სანამ ის შოტლანდიელმა ნეოკლასიკოსმა არქიტექტორმა, რობერტ ადამმა არ აღწერა, რომელმაც ფრანგ მხატვარ-ანტიკვარისტ შარლ-ლუი კლერისოსა და რამდენიმე სხვა ხელოვანთან ერთად, ლონდონში 1764 წელს გამოაქვეყნა „იმპერატორ დიოკლეტიანეს სასახლის ნანგრევები დაღმაციაში“. დიოკლეტიანეს სასახლე ადამის ახალი, ნეოკლასიკური

დიოკლეტიანეს დროინდელი, ქვაში ნაკვეთი იუპიტერის ტაძრის ჭერი

არქიტექტურული სტილის შთაგონების წყარო გახდა. ბრიტანულ არქიტექტურულ პრაქტიკაში მან ე.წ. დიოკლეტიანეს ფანჯარა დანერგა, გამოაქვეყნა აზომილი ნახატების კრებული და ევროპული არქიტექტურის დიზაინის პირველი ლექსიკონი შექმნა.

აღსანიშნავია, რომ მეორე მსოფლიო ომის წინ ინგლისელმა მწერალმა რებეკა უესტმა, რომელიც მაშინდელ იუგოსლავიაში

მოგზაურობდა, აღწერა, რომ დიოკლეტიანეს სასახლის კედლების ფარგლებში ქალაქის მოსახლეობის მეხუთედი ანუ 9000-მდე სპლიტელი ცხოვრობდა.

2013-2014 წლებში სასახლე გამოიყენეს პოპულარული ამერიკული ტელევიზიის, „სატახტოთა თამაშის“ მე-4-5 სეზონების გადასაღებად.

რამაზ გურგენიძე

ყოფილ იუპიტერის ტაძარში დღეს ბაპტისტერიუმი

Auto Bild

საქართველო

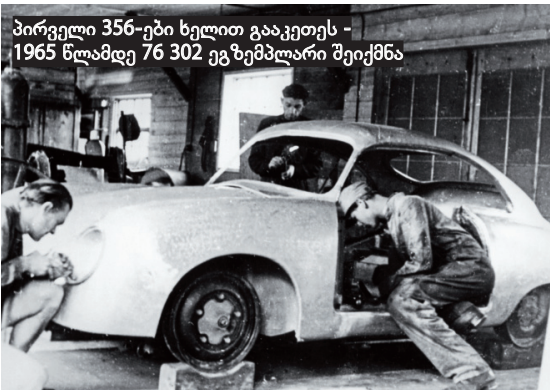
ჟურნალი AUTO BILD საქართველო წარმოგიდგენთ

იხილეთ სტატია
სრულად
ჟურნალ
„AUTO BILD
საქართველო“
ივლისის
ნომერში

„პორშე“ ისტორია
1948 წლის წინ,
ამ ოთახში დაიწყო. დღეს,
შტუტგარტისა და ლაიპციგის
ქარხნებში წელიწადში
დაახლოებით 250 000
„პორშე“ ინარმოვება

პირველი 356-ები ხელით გააკეთეს -
1965 წლამდე 76 302 ეგზემპლარი შეიქმნა

ფერდინანდ პორშე და მისი შვილიშვილები, „ბუტცი“
(ფ. ა. პორშე 1.) და „ბურლი“ (ფერდინანდ პიოხი)

კონსტრუქტორი ერვინ
კონდრა - მანვე შექმნა
VW „ხოჭოს“ ძარაც

წარმოების ხელმძღვანელი
ოტო ჰუსლაინი - სწორედ
ის იყო პასუხისმგებელი
356-ის წარმოებაზე

უბრალო და გენიალური:
356-ის ფორმა

პორუე 70 წლისაა

ასა დაიწყო ყველაფერი

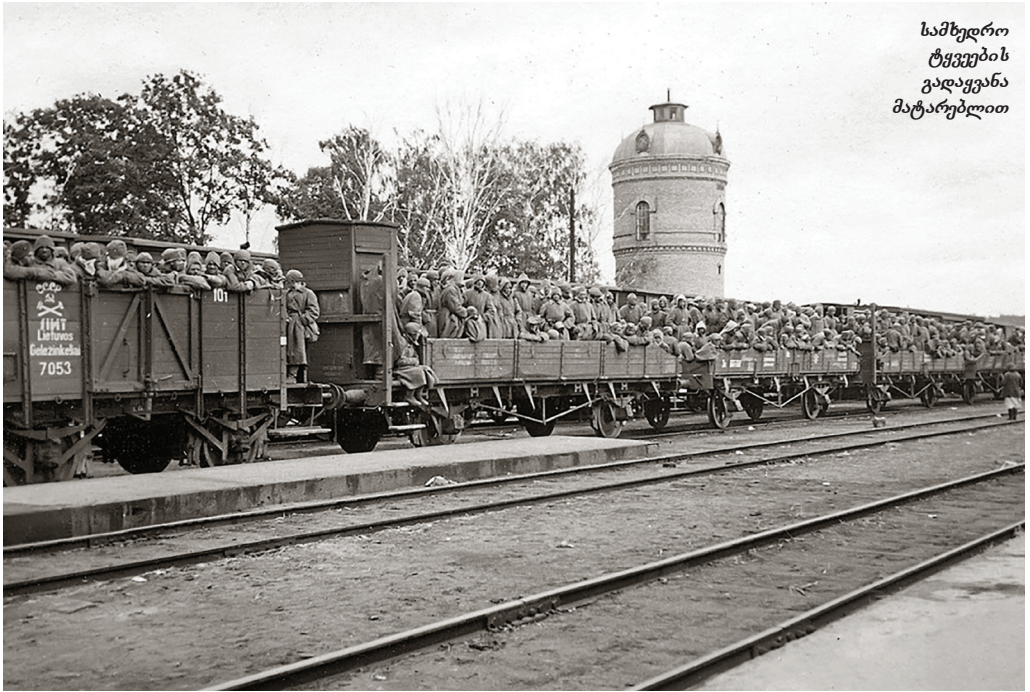
1948 წლის 8 ივნისს პირველი „პორუე“
ქუჩაში გამოვიდა – რაკი შეფა ფარი პორუემ ვერ
იპოვა ისეთი მანქანა, რომლის მოხსონებოდა,
ბადაწყვიტა, უბრალოდ, თვითონ შეეჭმნა...

პირველი „პორუე“ შუაში განთავსებული ძრავით.
სერიულ 356-ს უკან განლაგებული ძრავა
„ჰკონდა - კონცეფცია, რომელსაც „პორუე“
1911-ში დღემდე არ ღალატობს

356-ის პირველი 52 ეგზემპლარი გმიუნდში
(ავსტრია) შეიქმნა. შტუტგარტ-ცუფენჰაუზენში
წარმოება 1950 წელს დაიწყო

სამხედრო
ტყვეების
გადაყვანა
მატარებლით

500 დღე და ღამე მტრის ზურგში

დიმიტრი ქუმსიშვილი

წინამდებარე წიგნი მოგვითხრობს ჯარისკაცის თავგადასავალს მეორე მსოფლიო ომის დროს, 1941 წლის ივნისიდან 1943 წლის ივლისის ბოლომდე. მასში აღწერილი მოვლენები დოკუმენტური ხასიათისაა და ჟანრობრივად მემუარებს განეკუთვნება.

„500 დღე და ღამე მტრის ზურგში“, რომელიც მცირედით შეკვეცილი ქვეყნდება, რიგითი მებრძოლის თავგადასავალს აღწერს — 1941 წლის 22 ივნისიდან, 1943 წლის 30 ივლისამდე. ნაწარმოები 1981 წელს წარადგინეს ერთ-ერთ გამოცემლობაში, თუმცა მან მზის სინათლე ვერ იხილა. ცხადია, ოთხმოციანი წლების დასაწყისში არ გამოაქვეყნებდნენ წიგნს, რომელშიც მოთხრობილი იქნებოდა ოკუპირებულ ტერიტორიაზე, მტრის გარემოცვაში მყოფი მეომრის რეალური თავგადასავალი.

დიმიტრი ქუმსიშვილმა ეს წიგნი თავისი მეგობრის, დიმიტრი ჩრდილელის ხსოვნას მიუძღვნა, რომელიც მეორე მსოფლიო ომში დაიღუპა და თითქმის ისეთივე გზა გაიარა, როგორც ნაწარმოებში არის გადმოცემული.

(დასაწყისი იხ. „ისტორიანი“ №№59-72)

ნადია დგება, მაგრამ კარგა ხანს ადგილიდან არ იძვრის.

— ა?.. — ბურანიდან ვერკვევი.

— მე წავედი..

დუმილი.

— ხმას რატომ არ იღებ?

შუბლს ქვემოდან ჩემი მზერა ქურდული. ნადიას აღწეილი სახე. თვალეებში უცნაური გაბოროტება, ტუჩებზე — საცოდავი ღიმილი. და უცებ აფეთქება:

— აბა რა გეგონათ?! გაიქცეით, მტერს ზურგი აჩვენეთ, უკან არც იხედებოდით. უკან მოსაბრუნებელი ხიდიც კი დაწვით. მტრის ამარა მიგვატოვეთ... აბა, რა გეგონათ?!

...დუმილი, — რა მეთქმის!

ისე წავიდა, არც მოუხედავს ჩემკენ.

ერთხანს ვზოვარ განადგურებული, გაოგნებული. წელმოწყვეტილი ვდგები და სახლის-

კენ მივლასლასებ... ყველას სძინავს თუ თავი მოიმძინარეს. რატომღაც მიხარია, რომ სძინავთ. სასადილო ოთახში გაშლილ ლოგინზე მოჭრილ ხესავით ვეხეთქები.

ერთხანს, სიჩუმე შემზარავი. სიჩუმეში ჩურჩული — სონია რაღაცას ეუბნება დას. მერე ქალის გულამოსკვნილი ქვითინი. ჩანს, სონიამ ქმრის შესახებ უთხრა ყველაფერი.

თუთრად გათენებული ღამე ფარდასავით მალდა იწყება და როგორც თეატრში, ჩემი ტრაგედიის შემდეგი ეპიზოდის გათამაშება იწყება.

მაგიდასთან მოთენილი, უძილო სახეებით ვსხედვართ. ვსაუზნობთ უზნოდ, ისე, თითქოს სახლში მიცვალებული ესვენოს.

— ახლა რას აპირებ, მიტრი? — არღვევს სიჩუმეს მარუსია.

— ფრონტის ხაზამდე უნდა მივადწიო. ვეებ გადავიდე.

— ერთი რაიონიდან მეორეში წასვლა აკრძალულია, თანაც ზამთარი კარს არის მომდგარი. ან სადმე გზაზე მოგკლავენ, ან არა და გაიყინები.

— მაშ რა ვქნა?

— ჩვენთან დარჩი... ჯერჯერობით დაბნეულობაა. მაგრამ შეიძლება რაღაც გამოჩნდეს... ამბობენ, ბობრუისკში ჩვენებს პროკლამაციები გაუკრავთ, პარტიზანული რაზმები შექმენითო.

— შჩატკოვოში ვერ დავრჩები.

— შენ და ნადიამ ილაპარაკეთ?

— ვილაპარაკეთ.

ვერ დავრჩები... არ შემიძლია.

ღუმილი. რატომღაც ყველანი თვალს მარიდებენ.

სიჩუმეს ისევ მე ვარღვევ.

— რაიმე ცნობა რომ მქონდეს, რომელიც დამიდასტურებდა, რომ სოფლის მცხოვრები ვარ, რაიმე ბეჭდიანი ქაღალდი... „აუსვაისი-ვიტ“ იქნებოდა.

— წავალ, სტაროსტას მოველაპარაკები, ჩვენი კაცია. ვნახოთ, რას გვირჩევს, — თქვა მარუსიამ და სუფრიდან ადგა.

ნახევარი საათის შემდეგ, მარუსიას მოტანილ ქაღალდს ოთხად ვკეცავ, ჯიბეში ვიდებ და მასპინძლებს ვემშვიდობები. ვემშვიდობები შჩატკოვოს და ჩემს უიღბლო, ჭაბუკურ სიყვარულს.

მივდივარ ისევ სამხრეთ-აღმოსავლეთისკენ... ბოლოს და ბოლოს, სადღაც ხომ უნდა გადიოდეს ფრონტის ხაზი?!

განადგურებული გერმანული ტანკი და მასთან დამარხული ეკიპაჟი (1941 წლის აგვისტო)

ცნობა, რომელიც მარუსიამ მიმოვა, ბევრი ვერაფერი შეივლია, მაგრამ სულ არარაობას მაინც სჯობია. ქაღალდს სვასტიკიანი ბეჭედი აზის და პოლიციელებს თუ არა, გერმანელებს მაინც აუუხვევ თვალს.

ტყით მივდივარ. მარუსიამ გამაფრთხილა: ტყეში გერმანელებს არსად წააწყდე — უსათუოდ ადგილზევე დაგხვრეტენო, მაგრამ სხვა გზა არ არის, რას იზამ?!

დამძიმებული გულით, მონუსხულივით მივდივარ. ნადიას დაღვრემილ სახეს თავიდან ვიცილებ და ვერ მომიცილებია.

სულელივით ვიმეორებ მის სიტყვებს, ჯერ კიდევ მაშინ, ხიდქვეშ, პაენის დროს რომ მითხრა: Слова, слова — где ваши страсти!.. ესეც შენი „სტრასტი“. მე კონცანაც ვერ ვუბედავდი — ერთბაშად კი გერმანელი ოფიცრის ხასა გახდა.

ოთხ დღესა და ღამეს ხუტორებში ბორილის შემდეგ, ტყიდან გზაზე გამოვდივარ. როდემდე უნდა მეგლო ტყეში?!

მოასფალტებული გზა გომელისკენ მიდის. მის გასწვრივ, ტყე-ტყე კარგა ხანია მივდივარ. მაგრამ უცებ ტყეს ჭაობი ცვლის. გზა უნდა გადავჭრა და მის მეორე მხარეს ვცადო ბედი. კარგა ხანს ვზივარ გზის პირას, ბუჩქებ-

გერმანული ჯარისკაცები მოსახლეობასთან ფოტოებს იღებდნენ (1941 წლის ივნის-ივლისი)

ში. გზას ვუთვალთვალე. ყურს ვუგდებ — მანქანის ხმა ხომ არ ისმის. შემადრწუნებელი სიჩუმე. ცად ატყორცნილი არყის ხეები უძრავად გარინდებულან.

ბოლოს გადავწყვიტე გზაზე გადასვლა. ასფალტზე გადავრბივარ და მეორე მხარეს ტყეს ვაფარებ თავს. მაგრამ იქაც გაუვალი ჭაობია. ეს უკვე არ ვარგა...

სხვა გამოსავალი არ არის — გზატკეცილით მანამდე უნდა ვიარო, სანამ რამე სასოფლო გზა გამოჩნდებოდეს. ეს გზა კი გომელში მიდის, რომელშიც შესვლა სიკვდილს, უკეთეს შემთხვევაში, ტყვეთა ბანაკში მოხვედრას ნიშნავს.

არჩევანი სულ ეს არის — ან უკან მოგილიოვისკენ, ანდა გზატკეცილით წინ. ისევ წინ წასვლას ვარჩევ.

ფრთხილად მივდივარ. მთავარია, მანქანის ხმა დროზე გავიგონო და სადმე შევაფარო თავი.

ისმის მანქანის შორეული გუგუნი. გზიდან გადავდივარ და ბუჩქებში ვწევბი. გერმანელთა

საბარგო მანქანამ დიდი სისწრაფით ჩამიქროლა. მე ისევ ამოვდივარ სავალ ნაწილზე და გზას მივყევბი. კვლავ ისმის მანქანის ხმა და კვლავ გზის პირას, ტყეში ვიმალები. მანქანა დიდი სისწრაფით ჩამიქროლებს. ისევ გამოვდივარ გზაზე, მაგრამ ამ დროს მეორე მანქანა გამოჩნდა. ერთი მეგონა, თურმე ორი ყოფილა. ბუჩქებს ვაფარებ თავს, მაგრამ უკვე გვიანია. შემამჩნიეს.. მანქანა სვლას უკლებს და მუხრუჭების ღრჭილით ჩერდება. მანქანის გადახურული ძარიდან ჩაჩქნიანი გერმანელის თავი ჩნდება. ხელს ჩემკენ იშვერს, ავტომატს მიქნევს და ძალღვივით ყეფს — „ქომ, ქომ“.

ვითომც არ მესმის. იქვე ვცუცქედები გზის პირას, ბუჩქებში.

გერმანელი ძარიდან ზტება. მუცელზე ავტომატმოზენილი, ჩემკენ გინებით მოდის. ან საით გავიქცე? უკან გაუვალი ჭაობია. წინ კი მოშიშვლებული გზატკეცილი.

— ლოუს, ლოუს! ბისტრო, ბისტრო! — ზორხისმიერი ხმით ყვირის გერმანელი და ავტომატის ლულას მანქანის მიმართულებით იქნევს — მანქანისკენ წადიო. მეტი რა გზა მაქვს — წელმოწყვეტილივით მივდივარ მანქანისკენ.

— ბისტრო, ბისტრო! — ავტომატიანი გერმანელი ზურგს უკან მომექცა, ავტომატის ლულა კისერში მიბიძგა.

მეტი რა ჩარაა, ბრუნებტადახურული საბარგოს ძარასთან მივდივარ და ვჩერდები.

— პარტიზან?.. კითხულობს მანქანის კაბინაში მჯდომი. უარის ნიშნად თავს ვაქნევ. — ზოლდატ?

ისევ თავს ვაქნევ. გერმანელი, რომელსაც მანქანასთან მივყავარ, მანიშნებს — ძარაში ავიდე.

ძარაში ოთხი გერმანელია და ერთიც სამოქალაქო ტანსაცმელში გამოწყობილი, ასე 20-21 წლის, შავგვრემანი კაცი.

— სადაური ხარ? — მეკითხება რუსულად ყუბანურქუდიანი და ვხვდები — ეს ტყვეა, გერმანელების თარჯიმანი.

პასუხს ვაყოვნებ. დრო მინდა მოსაფიქრებლად. ერთ-ერთი გერმანელი ეკითხება სამოქალაქოდ ჩაცმულს:

— იუდენ? — და რაღაცას გაუგებარს აყოლებს გერმანულად.

— გეკითხებიან, ებრაელი ხარ თუ არა? — მითარგმნის სამოქალაქო ტანსაცმელში გამოწყობილი.

— არა, ქართველი ვარ, თბილისიდან, — ვპასუხობ მე, — თბილისი გაგიგია?

— როგორ არა, მე თვითონ სოხუმშიდან ვარ — თამარაშვილი.

აშკარად ცრუობს. ებრაელი უნდა იყოს, შეიძლება სოხუმშიდანაცაა, მაგრამ არამც და არამც — ქართველი.

მგონი ისიც კარგად გრძნობს, რომ ეჭვი მეპარება მის ქართველობაში. გვერდით მჯდომ გერმანელს ხმადაბლა რაღაცას ეუბნება.

იმასაც ვგრძნობ, რომ ამ კაცისგან კარგს არაფერს უნდა ველოდო. მას სული გერმანელებისთვის მიუყვია, რათა თავისი სიცოცხლე შეინარჩუნოს. არც მე დამინდობს, რათა გერმანელების ნდობა დაიმსახუროს და ცოტა კიდევ იჯახიროს ამ ქვეყანაზე.

გერმანელებს კი მოატყუებდა კაცი, მაგრამ ამ ნაძირალას მოტყუება, რომელიც თავის თავს თამარაშვილად ასალებდა, შეუძლებელი იყო...

მანქანა მთელი სისწრაფით მიჰქრის. ღრუბლიანი, გვიანი შემოდგომის დღეა. ცრის. შიგადაშიგ თოვლის წვრილი ფანტელები ჰაერში ტრიალებენ. ნეტავ სად მივყავარ ან რას მიპირებენ? ვფიქრობ და თან იმ საათს ვწყველი, როცა ეს გზატკეცილი წინ გადაძვლებოდა.

მანქანა გზატკეცილიდან სასოფლო გზაზე

უხვევს და ჯაყვჯაყით მიხტუნაობს, ასე ცოტა ხანს მივდივართ. წინ მოჩანს ფერდობზე შეფენილი ხუტორის ოციოდე სახლი. ქედის ძირას ხელოვნური ტბაა, რომლის ნაპირზე იხვები და ბატები ბალახობენ. ეტყობა, კოლმეურნეობის მეფრინველეობის ფერმაა.

მანქანა ტბის ნაპირას ჩერდება. ძარაში მე და ერთი გერმანელი ვრჩებით. დანარჩენები ძარიდან დაბლა ხტებიან და ავტომატომარჯვებული ბატების გუნდისკენ მიდიან.

იწყება ნადირობა. მშვიდად მობალახე ბატებს ავტომატების ჯერს აყრიან. დახოცილი ფრინველით ორ ტომარას ავსებენ, პირს უკრავენ და ძარაში აგდებენ. სახეგაბადრული გერმანელები ადგილს იკავებენ და მანქანა საჩქაროდ ეცლება იქაურობას.

ვუყურებ ბატებით გამოტენილ ტომრებს და ბოლმით ვიხრჩობი. რა ამ ბატებით გავები მახეში! გერმანელების ნანადირევი — ბატებით გამოტენილი ორი ტომარაა და მე. მეც კარგი ბატი ვარ. ნამდვილი იდიოტი..

მანქანა ისევ შარა გზაზე გადის და გეზს ისევ გომელისკენ იღებს.

— სად მივყავარ, — ვეკითხები ყუბანურ ქუდიანს, სოხუმელ თამარაშვილად რომ ასალებს თავს.

— საველე ჟანდარმერიის კომენდატურაში..

— ოჰო! — გავიფიქრე და უარესად მომი-

*აფეთქებული საბჭოთა
ტანკი (1941 წლის ივნისი,
ბელორუსია)*

გერმანელთა სამხედრო კოლონა სსრკ-ის სიღრმეში მიიწევს (1941 შემოდგომა)

ვიდა გული საკუთარ თავზე. ბატოვით როგორ გამოიმიჭირეს, იმ საცოდავი ბატოვით, ტომარაში რომ უგდიათ.

მანქანამ გვიდან გადაუხვია, პატარა მინდორი გაიარა და ორსართულიანი შენობის წინ შეჩერდა.

შენობის ფასადზე სვასტიკიანი ტილოა, იქვე წარწერა ფელდკომენდატურა.

დახოცილი ბატებით გავსებულ ტომრებს მიწაზე ყრიან, კონდახის ცემით კომენდატურის შენობაში შევყავართ.

ბნელი დერეფნის შემდეგ მოზრდილი კვადრატული ოთახია; ნარებზე ესესელები წვანან. კედელზე ჩაჩქნები და ავტომატები ჰკიდია. ეს ოთახი გავიარეთ და წინ კიდევ ერთი კარი გამოჩნდა.

გერმანელი კონვოირი კარს ადებს და შიგ

მაგდებს. რკინის ურდულის ხმა ზურგში ხანჯალოვით მეყრება.

ოთახში ზეთში ჩაგდებული პატრუქი ბჟუტავს. დღის შუქი არსაიდან არ შემოდის. ერთადერთი ფანჯრის დარაბები დახურულია და ფიცრებით საგულდაგულოდ აჭედოილი. ოთახში არც ნარებია და არც რაიმე დასაჯდომი.

თვალი თანდათან სიბნელეს ეჩვევა. კედელთან ორი ლანდი მოჩანს, იატაკზე ვიღაც ზის, ფეხები მთელ სიგრძეზე გაუშლია და ზურგით კედელზეა მიყუდებული.

— ვინ ხარ, აქ რას აკეთებ? — ვეკითხები.

უხალისო, გულგრილი შემოხედვა.

— რასაც შენ...

— რამდენი ხანია აქ ხარ?

— მესამე დღეა, — დუნედ მპასუხობს ბელორუსიელი ბიჭი. 16-17 წლისა თუ იქნება.

— რისთვის მოგიყვანეს?..

— სახლში იარაღი მიპოვნეს, რატომ არ ჩააბარეო.

— მერე, რას ფიქრობ?..

— დამხვრეტენ... იარაღის ჩაბარების ბრძანება იყო... მე არ ჩააბარე. სახლში იარაღი მიპოვეს. დამხვრეტენ. — თავს გვერდით აბრუნებს. ლაპარაკის ხასიათზე არ არის. მოვეშვი. ორ მეტრში, იმავე პოზაში, მეორე თვლემს. გვერდით ვუჯდები და ვეკითხები:

— შენ რატომ ხარ აქ? — წვერმოშვებული, გატანჯული სახე მდუმარედ მომჩერებია, მიმქრალი, საიდანღაც, შორიდან მომზირალი თვალებით.

— პარტიზანი ხარო, ბრალს მდებენ, — ახველებს, სისხლს აფურთხებს და ჩახლეჩილი, ხრინწიანი ხმით დინჯად მიყვება თავის ამბავს.

აქვე ახლოს სოფელში უცხოვრია. წაუვლიათ ხელი და სამი დღის წინ მოუყვანიათ. მესამე დღეა აშიშშობენ და ყოველ დამით ზემოთა სართულზე დასაკითხად აჰყავთ. ისე მაგრად არის ნაცემი, წარამარა სისხლს ანთხევს.

— ეჰე! — გავიფიქრე, — კარგ კამპანიაში მოგხვედრილვარ!

პირი მიშრება.

— წყალს მაინც არ გაძლევენ? — ვეკითხები და უმწეოდ აქეთ იქით ვიხედები.

იგი, უხალისოდ ხელს იშვერს ფანჯრის რაფისკენ. იქ ჩაიდანს დგას. მოესვი. მოხალული ხორბლის ნახარშია. ყავის ნაცვლად ამას ასმევდნენ პატიმრებს.

მღვრიე, მოყავისფრო სითხეს ვსვამ, იატაკზე ვჯდები, ზურგით კედელს ვეყუდები, თვალებს ვხუჭავ და ფიქრებში ვიძირები.

განწირულთა შორის მოგხვედრილვარ. ორივეს უეჭველად დახვრეტა ელის. მეც ხომ ტყვიდან გამოსული მნახეს. გერმანელები კი ვისაც ტყეში წაასწრებენ, პარტიზანად მიიჩნევენ და ბრძანების თანახმად, ხვრეტენ.

ნუთუ გამოსავალი არ არის? ნუთუ ასე სულელურად უნდა დამთავრდეს ჩემი ხეტიალი ამ ცოდვილ მიწაზე?! ვერ ვისვენებ. ვდგები. ერთხელ კიდევ ვსინჯავ ოთახის კედლებს... ერთადერთი ფანჯარა, რომელიც, ეტყობა, ეზოში გადის, ფიცრებით ისეა დაჭვდილი, ამ მხრიდან გაქცევაზე ფიქრიც კი ზედმეტია. რჩება ერთადერთი შესაძლებლობა — კარიდან. მაგრამ კარი მეორე ოთახში გადის, რომელშიც გერმანელთა ოცუელი იმყოფება.

მოვსინჯე კარი — დაკეტულია. ბიჭმა, რომელსაც იარაღი უპოვეს, მწარე ღიმილით გადმომხედა და თავი ჩაჰკიდა.

მე ისევ ოთახში დავბორიალობ. „შეუძლებელია, გამოსავალი არ იყოს, შეუძლებელია!“ — ვფიქრობ და ჭერის თვალიერებას ვიწყებ. მახსენდება, რომ შენობა ორსართულიანია.

— დაკითხვაზე წაგიყვანენ, შეიძლება მაშინ მოახერხო რამე... თუმცა, ისეთი დაგეშილი ძაღლები ჰყავთ, შორს ვერ წახვალ — ნადვლიანად ამბობს ბიჭი.

— მაშ, ყველაფერი გათავდა?..

ბიჭი მხრებს იჩეჩს და თავს კედლისკენ აბრუნებს. მეც მის გვერდით იატაკზე ვეშვები. საოცარ დაღლილობას ვგრძნობ. ბურანში ვეხვევი.

არ ვიცი, რამდენ ხანს მეძინა. რკინის ურდულის ჩხრიალი მაფხიზლებს. კარი იღება და ჩაჩქინანი გერმანელი შემოდის. ხელში ელექტროფარანი უჭირავს. შუქის სვეტი ბნელ კუთხეებს სინჯავს და ჩემზე ჩერდება.

გერმანელი მანიშნებს, უკან გავყვე და წინ მიმიძღვის.

ღერეფანში გავდივართ და შიდა კიბით მეორე სართულზე ავდივართ.

ელექტროშუქით გაჩირაღდებული ოთახში, პატარა მაგიდასთან, საწერ მანქანას გერმანელი ქალი უზის. მეორე, მოზრდილ მაგიდასთან გერმანელი ოფიცერი რაღაცას წერს.

კონვოირი ჩექმების დაჭვდილ ქუსლებს ერთმანეთს ურტყამს და ხელი ჩაჩქინთან მიაქვს.

ოფიცერი თავს მაღლა სწევს, სათვალეების ზემოდან მიცქერის და ზანტად დგება.

თავიდან ფეხებამდე მათვალეირებს. განსაკუთრებით, ჩემს დახეულ სამოქალაქო ტანსაცმელს აკვირდება. მისი მზერა ჩემს ფეხსაცმელზე ჩერდება.

— პარტიზანი? — მეკითხება ოფიცერი, უარის ნიშნად თავს აქეთ-იქით ვაქნევ.

— ზოლდატ! — კითხულობს ისევ.

უარის ნიშნად ისევ თავს ვაქნევ. იგი ისევ ჩემს ფეხსაცმელს აკვირდება, შემდეგ — გადაკრეჭილ თავს და ცხვირწინ ნიშნის მოგებით თითს მიქნევს: — სოლდატ, პარტიზანი... იუდენ? ეკითხება კონვოირს.

ოჰო! — გაეოფიქრე მე, — ებრაელი ვკონივარ, ეს კი ზუმრობა აღარაა.

— არა, ქართველი ვარ, კაკაკასიელი. — ეტყობა, დამიჯერა.

მემანქანე ქალს რაღაცას ეუბნება. ქალი ქალაღდის ფურცელს იღებს და მანქანაში დებს, ჩემს გვარს, სახელს, დაბადების წელსა და ადგილს ბეჭდავს. დაკითხვის შემდეგ უკან მაბრუნებენ, ოთახში მკეტავენ. საველე ჟანდარმერიის კომენდატურიდან გაქცევა შეუძლებელია. იატაკზე ვწვები და დაძინებას ვცდილობ. ვნახოთ, დილა რას მომიტანს. ძილი არა და არ მერევა. ნამდვილი ბატი ვარ, — ისევ და ისევ მახსენდება ტომარაში ჩაყრილი ბატები..

(გაგრძელება იქნება)

რაიხსფიურერი პიმლერი ბიჭუნას ესაუბრება (ბელორუსია, 1941 წ.)

მეგზური სიკეთის სამყაროში

კარიბჭის ბიბლიოთეკა მოზარდთათვის

წიგნი 5

„ქრისტიანობა და სხვა რელიგიები“

28 ივნისიდან

შურნალ

„კარიბჭესთან“ ერთად

შვილებთან ერთად წასაკითხი წიგნები – სიკეთის, კაცთმოყვარეობის, მიმბეჭებლობის მაგალითები მხატვრული ლიტერატურიდან და რეალური ბიოგრაფიებიდან.

ქუჩიბჭე
ქუჩიბჭე

იკითხეთ წიგნის მაღაზიებში და პრესის გაგრცელების წერტილებში,
ან დარეკეთ ნომრებზე: 0(32)2382673;
0(32)2382674 და www.elva.ge თქვენთვის სასურველ ადგილზე მოგართმევთ.

